

Vlaanderen
verbeelding werkt

**Vlaamse
overheid**

www.vlaanderen.be

COLOFON

Samenstelling

Departement Landbouw en Visserij (Kris Roels, Isabelle Magnus, Tom Van Bogaert, Mart Vanhee, Simon Storms, Evelien Decuypere, Ellen Maertens)

Begeleidend expertencomité

Tessa Avermaete (KU Leuven), Wendy Van Lippevelde (UGent), Wim Haentjens (ILVO), Jeroen Candel (Wageningen UR), Kristof Rubens (Departement Omgeving), Loes Neven (Vlaams Instituut Gezond Leven), Liselotte De Vos (Departement Economie, Wetenschap en Innovatie), Laurence De Wolf (Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken)

Verantwoordelijk uitgever

Patricia De Clercq, secretaris-generaal Departement Landbouw en Visserij

Depotnummer

D/2022/3241/304

Lay-out

Vlaamse overheid

Voor meer informatie over het document kunt u contact opnemen met de auteur(s). Ons e-mailadres is als volgt samengesteld:

VOORNAAM.NAAM@LV.VLAANDEREN.BE. Ons generiek adres is **VOEDEL@LV.VLAANDEREN.BE**

U vindt het document terug op: <https://lv.vlaanderen.be/nl/beleid/vlaamse-kost-voedselstrategie>

Vermenigvuldiging en/of overname van gegevens zijn toegestaan mits de bron expliciet vermeld wordt:

Departement Landbouw en Visserij (2022) Go4Food, Een Vlaamse voedselstrategie voor morgen. Achtergrondrapport, Brussel.

Graag vernemen we het als u naar dit document verwijst in een publicatie. Als u een exemplaar ervan opstuurt, nemen we het op in onze bibliotheek.

Wij doen ons best om alle informatie, webpagina's en downloadbare documenten voor iedereen maximaal toegankelijk te maken. Als u echter toch problemen ondervindt om bepaalde gegevens te raadplegen, willen wij u hier graag bij helpen. U kunt steeds contact met ons opnemen.

VOORWOORD

De Vlaamse voedselstrategie is een feit. Ze vormt de basis om in Vlaanderen aan een beter voedselsysteem te werken en urgente uitdagingen aan te pakken, en dit op verschillende vlakken: gezondheid, leefmilieu en klimaat, economische en sociale weerbaarheid, innovatie.

De beschikbaarheid van en de toegang tot gezonde en duurzame voeding is een basisbehoefte en van cruciaal belang voor de hele bevolking, jong én oud. De uitdagingen van vandaag doen ons meer dan ooit inzien dat we al dat lekkers van bij ons moeten koesteren. Betaalbare en gezonde voeding die op een duurzame manier, met behulp van innovatie, lokaal geproduceerd wordt met respect voor onze boeren én onze omgeving! Dit zijn dan ook de fundamenten van onze Vlaamse voedselstrategie.

We zijn ook terecht trots op onze landbouwers en voedingsproducenten, die ook in het buitenland erg gewaardeerd worden. We blinken uit in vakmanschap en combineren traditie met innovatie. Maar we staan vandaag voor een belangrijke en urgente transformatie. Zo is er de omschakeling naar een circulair voedselsysteem, dat opportuniteiten creëert binnen onze ecologische grenzen. Net zoals we al dat lekkers en gezonds koesteren, doen we dat ook met ons landschap en onze natuur.

In de voedselstrategie huldigen we daarom bewust een systeem aanpak, want iedereen, van veld tot vork, is betrokken bij de transformatie van ons voedselsysteem. Het thema overstijgt beleidsdomeinen en omvat vele maatschappelijke en economische actoren.

Deze strategie kon er maar komen door een breed draagvlak te creëren. Er werkte een heuse voedselcoalitie aan mee, bestaande uit vertegenwoordigers van agrovoedingsketen, middenveld, onderzoek en beleid. Samen hebben we een heel traject afgelegd. Hartelijk bedankt voor ieders constructieve bijdrage.

De Vlaamse voedselstrategie staat niet alleen. Binnen ons voedselverhaal geven we ook steun aan voedselveranderaars die geselecteerd werden tijdens de Go4Food-oproep in de zomer van 2021. Er zijn ook beleidsdomeinoverschrijdende voedselwerven rond verschillende thema's, van duurzame eiwitvoorziening over de strijd tegen voedselverlies tot het stimuleren van lokale voeding.

De voedselstrategie bevat ook werkpaden om doelstellingen te bereiken, waaraan concrete acties kunnen worden gekoppeld. Ik doe een oproep aan alle actoren in het voedselsysteem om er de komende jaren mee aan de slag te gaan. We zetten alvast in op enkele deals, veelbelovende hefboomacties waar verschillende partners hun schouders onder zetten en die gericht leemtes in actie, onderzoek en beleid opvullen.

We gaan voor een performanter voedselsysteem, met gezonde en duurzame voeding voor iedereen, een voedsleconomie waarin elke schakel loon naar werken krijgt, een systeem dat de grenzen van de planeet respecteert en waarin er een sterke verbinding is tussen alle spelers, van boer tot burger.

Go4Food, dé Vlaamse voedselstrategie voor morgen!

Jo Brouns

Vlaams minister van Landbouw, Economie, Innovatie, Werk & Sociale Economie

INHOUD

SITUERING	1
1 UITDAGINGEN VOOR HET VLAAMSE VOEDSELSYSTEEM	3
1.1 ACHTER ONS VOEDSEL ZIT EEN HEEL SYSTEEM	3
1.2 VLAAMS VOEDSELSYSTEEM IS OPEN EN GECONNECTEERD	4
1.3 GEZICHT VAN EEN DUURZAAM VOEDSELSYSTEEM	4
1.4 CONCRETE UITDAGINGEN VOOR HET VLAAMS VOEDSELSYSTEEM	5
1.5 EEN VLAAMS KOMPAS VOOR DE TRANSFORMATIE VAN ONS VOEDSELSYSTEEM	9
2 LEREN VERANDEREN	10
2.1 DE WAARDE VAN EEN SYSTEEMAANPAK VOOR DENKEN, DOEN EN LEREN	11
2.2 SYSTEEMINNOVATIES: HOE PAK JE HET AAN?	11
2.3 RICHTING GEVEN AAN TRANSFORMATIE: BLIJVENDE UITDAGING VOOR OVERHEID EN COALITIE	14
3 VAN INTERNATIONAAL TOT LOKAAL VOEDSELBELEID	15
3.1 VERENIGDE NATIES FOOD SYSTEMS SUMMIT	15
3.2 EUROPESE STRATEGIE: VAN BOER TOT BORD	16
3.3 FEDERALE BEVOEGDHEDEN ROND VOEDSEL	17
3.4 BRUSSELSE VOEDSELSTRATEGIE: GOOD FOOD	17
3.5 WAALSE VOEDSELSTRATEGIE	17
3.6 LOKAAL VOEDSELBELEID	18
4 NAAR EEN GEDRAGEN, INCLUSIEVE VOEDSELSTRATEGIE	19
4.1 BELEIDSDOMEINOVERSCHRIJDENDE 'VOEDSELWERVEN' ALS BOUWSTENEN	19
4.2 POLITIEK ENGAGEMENT VOOR EEN VLAAMSE VOEDSELSTRATEGIE	21
4.3 'VOEDSELCOALITIE': DE COCKPIT VAN HET TRAJECT	21
4.4 EXPERTENCOMITÉ BEGELEIDT SCHRIJFWERK	22
4.5 VOEDSELVERANDERAARS: INSPIRATIE UIT DE PRAKTIJK	22
4.6 IN ZES STAPPEN NAAR EEN VLAAMSE VOEDSELSTRATEGIE	23
4.7 DIALOOG MET RUIME STAKEHOLDERGROEP	24
4.8 VERHOUDING MET LANDBOUWBELEID	24
5 DE VOEDSELSTRATEGIE, EEN ROADMAP VOOR DE TOEKOMST	26
5.1 DE STRUCTUUR: HART, PIJLERS, DOELSTELLINGEN, WERKPADEN EN VOEDSELDEALS	26
5.2 SYSTEMISCH HART MET 3 KAMERS	27
Kamer 1: Systemisch denken en handelen	27
Kamer 2: Leren veranderen	28
Kamer 3: Samenwerken over de grenzen heen	29
5.3 PIJLER 1: GEZONDE EN DUURZAME VOEDING VOOR IEDEREEN	29
Strategische doelstelling 1: Gezonde en duurzame voedingspatronen als gezamenlijke missie	29
Strategische doelstelling 2: Voedselomgevingen creëren waarin gezonde en duurzame keuzes de gemakkelijkste keuzes zijn	30
Strategische doelstelling 3: Voedselongelijkheid bestrijden	31
Strategische doelstelling 4: Een voedselcultuur nastreven waarin elke burger voedselgeletterd is	32

5.4 PIJLER 2: VOEDSELSYSTEEM BINNEN ECOLOGISCHE GRENZEN	33
Strategische doelstelling 5: De omslag naar een circulair voedselsysteem versnellen	33
Strategische doelstelling 6: Zorg dragen voor omgeving, bodem, biodiversiteit en dierenwelzijn	33
Strategische doelstelling 7: Een klimaatneutraal en klimaatslim voedselsysteem	35
Strategische doelstelling 8: Ketengebied voedselverliezen minimaliseren en voedselreststromen zo hoogwaardig mogelijk inzetten	35
Strategische doelstelling 9: De eiwitproductie en eiwitconsumptie verduurzamen en diversifiëren	36
5.5 PIJLER 3: VOLUIT VOOR EEN VEERKRACHTIGE VOEDSELECONOMIE	37
Strategische doelstelling 10: Samenwerking en vertrouwen in de keten versterken	37
Strategische doelstelling 11: Wendbaarheid versterken in een wereld vol verandering	38
Strategische doelstelling 12: Een eerlijke prijsvorming voor de primaire producent realiseren	38
Strategische doelstelling 13: Kwalitatieve instroom van primaire producenten garanderen en hen een duurzaam toekomstperspectief bieden	39
Strategische doelstelling 14: Tewelkstelling bevorderen doorheen de voedselketen	40
Strategische doelstelling 15: Vlaanderen culinair op de kaart zetten	40
Strategische doelstelling 16: Eerlijke en duurzame handel bevorderen	41
5.6 PIJLER 4: VOEDSEL VERBINDT BOER TOT BURGER	41
Strategische doelstelling 17: Verbinden van mens, natuur en voedsel	41
Strategische doelstelling 18: De ware prijs van voedsel in rekening brengen	42
Strategische doelstelling 19: Het vertrouwen van de burger in voedsel verhogen	43
5.7 HEFBOOMACTIES OF 'VOEDSELDEALS'	43
6 DE VOEDSELTOP EN BLIK VOORUIT	44
BRONNEN	45
BEGRIPPEN	49

SITUERING

In mei 2020 presenteerde de Europese Commissie de 'Van boer tot bord'-strategie, een van de belangrijkste acties van de Europese Green Deal. De strategie wil bijdragen tot het bereiken van klimaatneutraliteit in 2050 en bevestigt de dringende noodzaak om het huidige EU-voedselsysteem te verduurzamen en bij te laten dragen aan de Agenda 2030 van de Verenigde Naties en de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (SDG's). In de EU-lidstaten pionierde Nederland door al in 2015 een voedselagenda voor veilig, gezond en duurzaam voedsel te presenteren. In België hebben de gewesten Brussel en Wallonië sinds respectievelijk 2016 en 2018 een voedselstrategie.

In Vlaanderen zijn een aantal steden en gemeenten als eerste aan de slag gegaan met lokale voedselstrategieën. Zo is er die van Gent, Gent en Garde, die in 2013 gelanceerd werd en in 2019 bekroond werd met de Global Climate Action Award van de Verenigde Naties. Andere lokale overheden volgden, geholpen door de leidraad die het advies van het Interbestuurlijk Plattelandsoverleg (IPO) 'Lokale voedselstrategieën' (VLM, 2015) aanreikt. Ook op provinciaal niveau worden er sinds kort voedselstrategieën gerealiseerd (Provincie Oost-Vlaanderen, 2022).

In de verschillende schakels van de agrovoedingsketen gebeuren er intussen al heel wat inspanningen richting duurzaamheid en innovatie. Ook worden er initiatieven genomen om te komen tot ketensamenwerking zoals het transformatieproject 'De voedingsketen verduurzaamt'. Dit project had als doel een brede en integrale aanpak voor het realiseren van een duurzaam landbouw- en voedingssysteem te ontwikkelen. Hiertoe ontwikkelden de ketenpartners een strategisch plan waarbij werd voortgebouwd op de langetermijnvisieontwikkeling die eerder door 'The New Food Frontier' uitgeschreven werd (Hubeau et al., 2015; Platteau et al., 2016).

De ambities van de 'Van boer tot bord'-strategie' zijn belangrijke bouwstenen voor de Vlaamse voedselstrategie. Tijdens de opmaak van deze strategie is er overleg geweest met Brusselse, Waalse en federale collega's, zodat het Vlaamse voedselbeleid in lijn is met wat er in de rest van het land gebeurt. De lokale voedselstrategieën in Vlaanderen zijn een grote inspiratiebron geweest, en tegelijk kan Go4Food als overkoepelende gewestelijke strategie ook weer een aanknopingspunt zijn voor lokale besturen om voedselbeleid te ontwikkelen.

De naam Go4Food is gevallen. De naam is niet lukraak gekozen. Go staat voor de actie, de dynamiek die het voedseltraject kenmerkt. 4 verwijst naar de vier pijlers van de voedselstrategie. Food is het verbindende thema. In het logo verwijst het symbool in de letters 'oo' (vork en lepel die elkaar 'omarmen') naar de noodzakelijke samenwerking om het voedselsysteem te transformeren.

De vier pijlers van de voedselstrategie zijn:

1. Gezonde en duurzame voeding voor iedereen
2. Voedselsysteem binnen ecologische grenzen
3. Voluit voor een veerkrachtige voedsleconomie
4. Voedsel verbindt boer tot burger

Binnen de strategie nemen we de verschillende aspecten van duurzaamheid mee: economisch, ecologisch en sociaal, en erkennen we expliciet hun onderlinge verbondenheid. Immers, volgens het donutmodel van de Engelse econome Kate Raworth is een economie pas welvarend als het sociale fundament wordt bereikt zonder een ecologisch plafond te overschrijden. Duurzaamheid verwijst dus naar de harmonieuze combinatie van 'people' (mensen), 'planet' (planeet/milieu) en 'profit' of 'prosperity' (opbrengst/winst of welvaart), én zet de draagkracht van de planeet voorop.

Dit achtergrondrapport bij de voedselstrategie begint met een analyse van het huidige voedselsysteem en benadrukt vervolgens het belang van het veranderingsproces om de transformatie te initiëren. Vervolgens kijken we hoe elk beleidsniveau inspeelt op de uitdagingen van ons voedselsysteem en lichten we het totstandkomingsproces van de voedselstrategie toe, met de verschillende stappen en partners. Dan volgt de kern van het achtergrondrapport: de roadmap met de strategische doelstellingen, opgebouwd rond vier pijlers en een systemisch hart, de werkpaden om de doelstellingen te bereiken, en ten slotte de voedseldeals, ambitieuze en impactvolle hefboomacties waaronder verschillende partners hun schouders zetten. De voedseltop en het vervolgetraject belichten we in het laatste hoofdstuk. In de bijlage vindt u de gebruikte bronnen en gehanteerde definities van begrippen. Van dit achtergrondrapport verschijnt ook een beknopte synthese.

De voedselcoalitie, die samengesteld is uit vertegenwoordigers van agrovoedingsketen, middenveld, onderzoek en beleid, gaf in verschillende fases van het achtergrondrapport feedback en droeg daardoor bij tot de kwaliteit en gedragenheid van de tekst. Dat betekent niet dat de leden het rapport volledig onderschrijven. Bij opmaak van dit rapport heeft het Departement Landbouw en Visserij gebruik kunnen maken van de gewaardeerde input van wetenschappers en beleidsmakers uit de voedselcoalitie, die in het colofon vermeld worden.

Deze GO4Food-voedselstrategie blijft niet bij beloften op papier. De werkpaden zijn de basis voor acties op verschillende niveaus en in verschillende schakels van het agrovoedingssysteem. We zetten dit jaar ook al enkele voedseldeals in gang, die inspelen op verschillende strategische doelstellingen en waarvoor meerdere partners van de voedselcoalitie zich engageren. Er zijn de lopende projecten van voedselveranderaars, die geselecteerd zijn tijdens de Go4Food-oproep die in de zomer van 2021 is gelanceerd. De beleidsdomeinoverschrijdende samenwerking binnen de Vlaamse overheid rond voedselgerelateerde thema's gaat verder in de zogenaamde voedselwerven.

De Vlaamse voedselstrategie is geen gedetailleerde blauwdruk voor de toekomst, met bindende doelstellingen rond voedselproductie en -consumptie voor alle geledingen van de maatschappij. Deze strategie biedt wel een gemeenschappelijk kader en een toekomstperspectief, en faciliteert en versterkt het engagement van organisaties en beleidsmakers om over thema's en beleidsdomeinen heen samen te werken om dit toekomstperspectief te realiseren. Deze strategie en de acties die eruit voortvloeien zijn een basis om op verder te werken en in verschillende aspecten van het voedselsysteem stappen in de goede richting te zetten.

Op de Vlaamse voedseltop op 29 november 2022 en op de stakeholderconferentie op 2 december 2022 wordt de voedselstrategie voorgesteld aan het brede publiek, de Vlaamse captains of food en de belanghebbenden en experts. Dit levende en dynamische referentiedocument is geen eindstation. De reis gaat verder!

1 UITDAGINGEN VOOR HET VLAAMSE VOEDSELSYSTEEM

In dit hoofdstuk ligt de focus op de uitdagingen van het Vlaamse voedselsysteem. Het behandelt achtereenvolgens de noodzaak aan een systeembenadering, het einddoel van een voedselbeleid, de huidige toestand van het voedselsysteem en tot slot het Vlaamse kompas richting Vlaamse voedseltop.

1.1 ACHTER ONS VOEDSEL ZIT EEN HEEL SYSTEEM

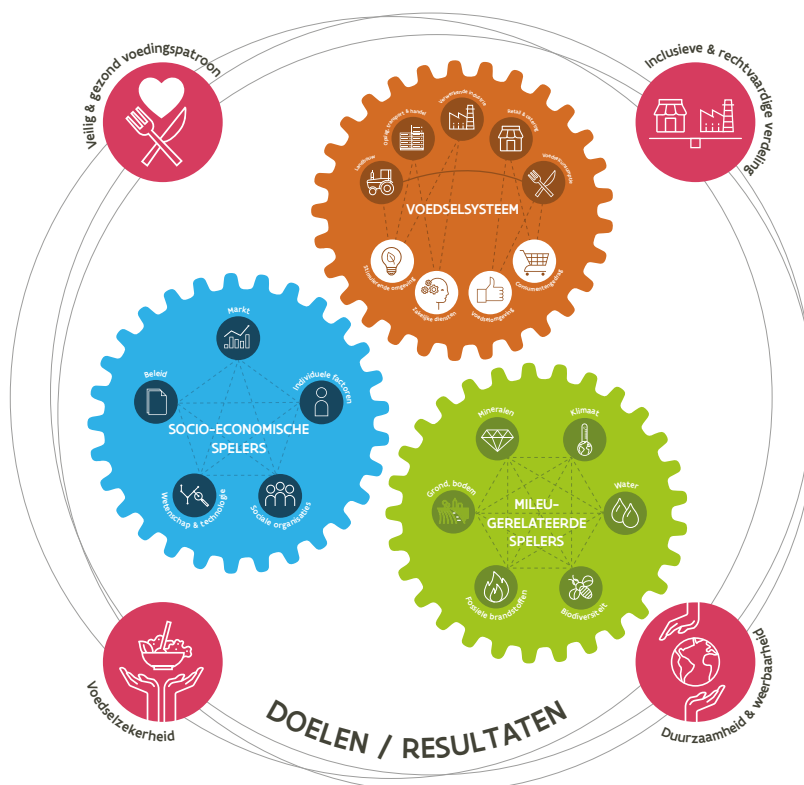
De verzameling van activiteiten en actoren die direct of indirect verbonden zijn met de productie, verwerking, distributie, bereiding en consumptie van voedsel is omvangrijk. Samen vormen ze een complex systeem. Binnen een voedselsysteem interageren activiteiten en actoren onderling met elkaar. Het geheel staat in voor heel wat maatschappelijke en economische meerwaarde, maar kan ook een negatieve impact hebben, bijvoorbeeld op ecologisch vlak.

Uitdagingen als voedselverliezen, een eerlijk landbouwincome of gezonde voeding zijn echte systeemuitdagingen. Ze belangen meerdere actoren in het voedselsysteem aan en worden daarom het best op een keten-, sector- en disciplineoverschrijdende manier benaderd en aangepakt. Dat verklaart ook waarom vandaag algemeen aanvaard wordt dat een holistische kijk op voedselsystemen de voorkeur heeft gekregen over een meer gesegmenteerde silobenadering.

Wat betreft bestuur of governance raakt een voedselsysteem aan verschillende (beleids)domeinen. Bovendien is de beleidsverantwoordelijkheid voor de verschillende aspecten verspreid over verschillende niveaus (federaal, deelstaten, provincies, gemeenten) en ingebed in een internationale context. Mede door toedoen van globalisering overstijgt ons voedselsysteem de landsgrenzen.

Bovendien is het verbonden met andere systemen, zoals het energiesysteem, ecosystemen, klimaat en economische systemen. Die onderlinge verwevenheid en afhankelijkheid maken het er niet gemakkelijker op om het Vlaamse voedselsysteem te verduurzamen. Desalniettemin is het nodig om via samenwerking en partnerschap ons voedselsysteem toekomstbestendiger te maken.

Figuur 1: Kader voor voedselsystemen

Bron: Van Berkum et al., 2018

1.2 VLAAMS VOEDSELSYSTEEM IS OPEN EN GECONNECTEERD

Het voedselsysteem vormt een belangrijk onderdeel voor de Vlaamse economie en samenleving. Dat voedselsysteem telt heel wat actoren en belangengroepen, zoals beschreven in hoofdstuk 3 van het rapport 'Concepts for a sustainable food system' van het Gemeenschappelijk Centrum voor Onderzoek (JRC) van de Europese Commissie.

Het voedselsysteem richt zich op de consumenten, zowel dicht bij huis als verder weg. Het Vlaamse voedselsysteem dient de binnenlandse markt en is ook sterk exportgericht, voornamelijk voor de Europese markt. Aan de andere kant consumeren mens en dier in Vlaanderen voedselproducten en -grondstoffen die van overal ter wereld afkomstig zijn (bv. granen, soja, cacao, bananen). Globalisering heeft een enorme stempel gedrukt op de evolutie in het voedselsysteem. Het heeft bijgedragen tot efficiëntiewinsten die op hun beurt hebben geleid tot lage prijzen en betere benutting van schaarse hulpbronnen. Anderzijds is het systeem complexer geworden en de onderlinge afhankelijkheid van ketens en markten is sterk toegenomen. Bedrijven kunnen breed exporteren, maar moeten ook breed concurreren. Consumenten en bedrijven hebben een uitgebreid aanbod ter beschikking, maar hebben ook af te rekenen met gebrekkige transparantie over dat aanbod.

Een globaal voedselsysteem en de beslissingen die landen en regio's hierin maken, dragen bij tot onze welvaart en voedselzekerheid, maar dragen daarnaast ook bij tot ecologische crisissen zoals klimaatverandering en biodiversiteitsverlies, onevenwichtige machtsconcentratie in het voedselsysteem en sociale wantoestanden in internationale toeleveringsketens. Binnen Europa wint de verduurzaming van het handelsbeleid aan belang, maar internationaal blijft dit nog een uitdaging.

Europa ambieert niet enkel leiderschap op vlak van voedselveiligheid en globale voedselzekerheid, maar ook op vlak van duurzaamheid: economisch, ecologisch en sociaal. Vlaanderen heeft sterke troeven in handen om Europees, en zelfs globaal, een koploper te worden op vlak van duurzame voedselsystemen. Vlaanderen is goed geplaatst om in te spelen op de opportuniteiten die deze verduurzaming met zich meebrengt en een leidende rol te spelen in deze verduurzaming door onder meer zijn sterke positie op vlak van onderzoek en innovatie. Die koploperpositie waarmaken, vereist dat krachten worden gebundeld en een coherente visie de richting aangeeft.

Er zullen echter keuzes gemaakt moeten worden; een afwachtende houding is geen optie. Het voedselsysteem toont immers duidelijk een aantal kwetsbare plekken, zowel op economisch vlak als wat betreft ecologie en sociale aspecten. Een eenduidige visie is een noodzakelijke eerste stap waar iedereen baat bij heeft en die er uiteindelijk ook toe kan leiden dat Vlaanderen zijn troeven uitspeelt en een internationale koploper wordt inzake duurzaamheid en innovatie in de voedingssector.

1.3 GEZICHT VAN EEN DUURZAAM VOEDSELSYSTEEM

Er heerst een consensus dat het voedselsysteem verder moet verduurzamen. Tezelfdertijd woedt er een discussie over welke stappen nodig zijn voor een verdere verduurzaming. In deze context is een reflectie op het einddoel zinvol. De vragen die daarbij voorliggen, zijn relatief eenvoudig.

In welk Vlaanderen willen we onze kleinkinderen zien opgroeien?

Hoe willen we onze burgers blijven verzekeren van voldoende, betaalbare, gezonde en duurzame voeding?

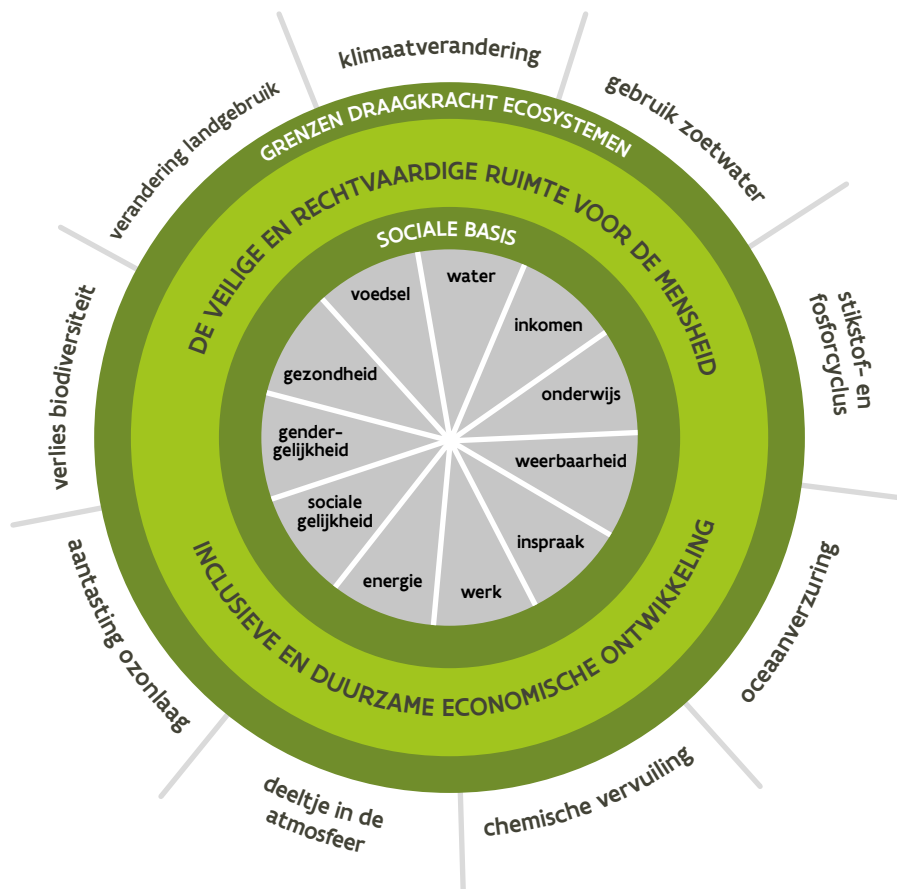
Welke toekomst kunnen we onze primaire voedselproducenten geven?

Hoe willen we dat onze omgeving eruitziet?

In de eerste plaats heeft iedereen er baat bij dat wij en toekomstige generaties gezond kunnen leven. We willen een maatschappij waarin alle kinderen en jongeren toegang hebben tot voldoende, gezond en duurzaam voedsel, en over de kennis en vaardigheden beschikken om gezonde keuzes te kunnen maken. Maaltijden moeten beantwoorden aan individuele noden en voorkeuren van mensen, en passen bij hun socioculturele en levensbeschouwelijke achtergrond.

Dat idee is geïnspireerd op het donutmodel van de Engelse econome Kate Raworth. De binnenste cirkel visualiseert de sociale basis die voor iedere mens nagestreefd wordt, zoals toegang tot drinkwater en eten, sociale gelijkheid, waardige jobs en onderwijs. De buitenste cirkel geeft de grenzen aan van de draagkracht de ecosystemen waarvan we afhankelijk zijn. Tussen de ondergrenzen en bovengrenzen is het goed leven binnen de draagkracht van de planeet. Een tweede deelaspect van een duurzaam voedselsysteem betreft de voedsleconomie. Een gezond voedselsysteem biedt ruimte voor innovatie en creativiteit aan alle actoren in de keten. Dat geldt uiteraard ook voor de voedselproducenten. Elke schakel in het systeem heeft recht op een eerlijke verloning. Een ideaal voedselsysteem kent geen verdoken kosten of externaliteiten. Bovendien is een duurzaam systeem flexibel, zo circulair mogelijk en bestand tegen versturende invloeden in de toekomst.

Figuur 2: Het donutmodel

Bron: Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist, Kate Raworth

Ten slotte werken we vandaag aan een voedselsysteem dat een gezonde omgeving waarborgt, niet alleen in Vlaanderen maar ook daarbuiten. Een gezonde omgeving heeft heel wat componenten: vruchtbare bodems, zuivere waterstromen, goede luchtkwaliteit, ruimte voor recreatie en natuur, diversiteit aan fauna en flora en geen uitputting van natuurlijke grondstoffen. Het voedselsysteem moet een evenwicht zoeken tussen voedselzekerheid garanderen en omgevings- en gezondheidsrisico's zoveel mogelijk beperken (denk aan thema's als zoönosen, antimicrobiële resistentie of klimaatverandering).

Met een duidelijk beeld voor ogen is het eenvoudiger om concrete doelen te bepalen op de korte, middellange en lange termijn. De urgentie dwingt ons als samenleving om doelgericht, in partnerschappen en efficiënt werk te maken van een duurzamer voedselsysteem.

1.4 CONCRETE UITDAGINGEN VOOR HET VLAAMS VOEDSELSTEL

Het Vlaams voedselsysteem is in continue interactie met verschillende schakels en andere (voedsel-)systemen, en reikt van de toelevering over de voedselproductie tot de consument. De complexiteit van het Vlaams voedselsysteem is al meermaals onderwerp van analyse geweest. De reflecties over hoe het voedselsysteem duurzamer kan worden ingericht, kwamen daarbij al uitgebreid aan bod.

In 2012 publiceerden Mathijs et al. (2012) een systeemanalyse onder de titel 'Transitie naar een duurzaam landbouw- en voedingssysteem in Vlaanderen'. Een aantal jaar later bundelden experts van ILVO de krachten voor de systeembeschrijving van het Vlaamse landbouw- en voedingssysteem (Hubeau et al., 2015). Ook het Departement Landbouw en Visserij leverde in deze context studies op, waaronder de beschrijving van de uitdagingen voor de Vlaamse land- en tuinbouw (Platteau et al., 2018) en 'Voedsel om over na te denken' (Platteau et al., 2016). De Vlaamse Milieumaatschappij deed een gelijkaardige analyse, maar dan met het milieu en het milieubeleid als vertrekpunt (VMM, 2018). Ook leverden het Departement Landbouw en Visserij en het Departement Economie, Wetenschap en Innovatie in 2021 in het kader van het Europese Fit4Food-project, een onderzoeksagenda op met inzichten en aanbevelingen van onderzoekers en andere voedselsysteemactoren in Vlaanderen om te komen tot een duurzaam Vlaams voedselsysteem (De Vos & Magnus, 2021). De nieuwe voedingsdriehoek die het Vlaams Instituut Gezond Leven in opdracht van het Agentschap Zorg en Gezondheid heeft ontwikkeld, bundelt de wetenschappelijke kennis over gezonde én

milieuverantwoorde voeding (Vlaams Instituut Gezond Leven, 2021). Ook op internationaal vlak verschenen er talrijke inspirerende rapporten, zoals het EAT Lancet-rapport (Willett et al., 2019) en 'Gezondheid in drievoud. Naar een gezond voedselsysteem voor planeet, consument en boer' (Van der Weijden et al., 2021).

Er ligt dus al heel wat materiaal klaar en er zijn veel lopende initiatieven binnen de agrovoedingsketen om op voort te bouwen. Systeembenaderingen hebben als kracht dat ze verbanden in kaart brengen en de uitdagingen en knelpunten benoemen. Sommige zijn dermate complex en dynamisch dat er meer onderzoek naar nodig is, en het succesvol samenbrengen van en luisteren naar verschillende perspectieven op deze uitdagingen een absolute must wordt. De meest prioritaire knelpunten zijn echter duidelijk, en worden in de Vlaamse context hieronder aangehaald.

Het vergt moed en een open vizier om de concrete hefbomen voor verduurzaming te benoemen. Een volgende stap is het benoemen van concrete actiepunten die de complexiteit van het systeem en de omvang van de uitdagingen die voor ons liggen, omarmen. In deze context helpt het een onderscheid te maken tussen drie pijlers of uitgangspunten voor een duurzaam Vlaams voedselsysteem: de burgers, de economie, en de omgeving en het klimaat. Hoe is het met elk van deze drie aspecten gesteld in het Vlaanderen anno 2022?

1.4.1 Burgers

In Vlaanderen zijn we verwend met een gevarieerd, veilig en kwaliteitsvol voedingsaanbod. Die overvloed aan smaakvol en betaalbaar voedsel brengt echter ook uitdagingen met zich mee. Daarenboven is deze voeding voor een groeiende groep niet zomaar toegankelijk.

De eetgewoonten van de Vlaming staan nog ver af van een gezond en milieuverantwoord voedingspatroon, zoals geformuleerd in de Vlaamse voedingsdriehoek en nationale voedingsaanbevelingen (Vlaams Instituut Gezond Leven, 2021; Hoge Gezondheidsraad, 2019). Er bestaat daarbij een kloof tussen attitude en gedrag: een positieve attitude ten opzichte van duurzaamheid kan uiteindelijk resulteren in niet-duurzame aankopen (Platteau et al., 2016). Prijs blijft, samen met zintuiglijke waarneming, het belangrijkste aankoopcriterium voor verse voeding (VLAM, 2020). Voor zowel een positieve impact op het milieu als op de eigen gezondheid, dient de Vlaming in verhouding meer plantaardige dan dierlijke voeding te consumeren, zo weinig mogelijk lege calorieën te consumeren, voedselverlies te vermijden en de consumptie te matigen (Vlaams Instituut Gezond Leven, 2021).

Onze manier van leven legt een zware druk op onze planeet. Voeding speelt daarin een aanzienlijke rol. Wat we eten, en breder hoe we ons voedsel produceren, transporteren, verpakken en op de markt brengen, heeft niet alleen een impact op onze gezondheid maar zeker ook op onze planeet. Op dit moment is de milieu-impact van onze consumptiepatronen hoger dan wat onze planeet kan dragen en lopen we tegen problemen aan. Bovendien blijft die impact niet beperkt tot Vlaanderen. Onze voeding, en de hulpbronnen die hiervoor nodig zijn, komen ook uit het buitenland. Bepaalde milieueffecten stoppen niet aan onze grenzen, denk maar aan broeikasgasemissies. Dat betekent dat de milieu-impact van wat we in Vlaanderen produceren en consumeren ook buiten onze grenzen voelbaar is, en omgekeerd (klimaat, biodiversiteit, water-, bodem- en luchtkwaliteit).

We hebben de neiging om meer te kopen en te eten dan we nodig hebben en ongezonde keuzes te maken, met overgewicht en voedselverspilling tot gevolg. In Vlaanderen heeft 48% van de volwassenen overgewicht, 15% obesitas. Bij de jongeren heeft bijna een op de vijf jongeren overgewicht en lijdt 5% aan obesitas (Sciensano, 2018). De gevolgen zijn niet min, zowel voor kinderen en jongeren als voor volwassenen met overgewicht. Op het vlak van gezondheid zien we een daling van de levensverwachting en een groter risico op chronische ziekten zoals hart- en vaatziekten, diabetes type 2 en darmkanker. De psychosociale gevolgen zijn evenmin te onderschatten. Zo werd ernstig overgewicht al geassocieerd met angststoornissen en depressies.

Bij de oudere bevolkingsgroep is ook ondervoeding een aandachtspunt: In België is 12% van de 70-plussers ondervoed en loopt 45% een risico op ondervoeding (NutriAction II, 2013).

We stellen hierbij ook een sociale gradiënt vast: mensen met een lager opleidings- of inkomensniveau hebben minder gezonde voedingsgewoonten en vertonen, in vergelijking met andere bevolkingsgroepen, vaker overgewicht en aandoeningen die (mede) het gevolg zijn van een ongezonde leefstijl. Er is met andere woorden sprake van gezondheidsongelijkheid (Loopstra et al., 2015). De toegang tot een gezond en betaalbaar voedingspatroon vormt nog een drempel voor een aanzienlijk deel van de bevolking: de Vlamingen in een maatschappelijk kwetsbare positie (Vlaams Instituut Gezond Leven, 2022a). Cijfers van Statbel (Statbel, 2020 en 2022) tonen aan dat armoede in Vlaanderen het voorbije decennium rond de 10 à 11% schommelt, zonder significante dalende trend. Bij gezinnen met jonge kinderen stijgt kansarmoede gestaag. In 2020 was 1 op de 7 kansarm tegenover 1 op de 12 in 2008. Ook andere indicatoren, zoals de cijfers van de Voedselbanken (Belgische Federatie van Voedselbanken, 2021), zijn onrustwekkend: maandelijks deden gemiddeld 177.000 mensen een beroep op voedselhulp via de bij de voedselbanken aangesloten verenigingen, een voortzetting van de stijging van de laatste 25 jaar. Voedselongelijkheid is dan ook een belangrijk aandachtspunt in een voedselstrategie voor alle Vlamingen, met extra aandacht voor voedselonzekerheid bij kinderen en jongeren in Vlaanderen (Vlaams Instituut Gezond Leven, 2022b).

Daarnaast verspillen huishoudens in Vlaanderen ook veel voedsel. De Vlaamse monitor 'Voedselreststromen en Voedselverliezen' (2017) toonde aan dat huishoudens in Vlaanderen een van de drie grootste bronnen van voedselverlies (in tonnage) zijn in de keten. Het Departement Omgeving van de Vlaamse overheid bracht het voedselverlies van Vlaamse huishoudens en de oorzaken ervan in kaart. Gemiddeld wordt 37 kg voedsel per jaar per inwoner niet opgegeten. Koffie en thee, brood en banket en fruit vormen de top drie. Samen gooien Vlaamse huishoudens jaarlijks zo'n 240.000 ton voedsel weg.

De OESO belicht in haar rapport 'The Heavy Burden of Obesity – The Economics of Prevention' (OECD, 2019) ook de negatieve economische gevolgen van overgewicht en obesitas: stijging van de gezondheidskosten, lagere productiviteit van werknemers en daling van het bruto binnenlands product. Dit werd intussen ook voor België onderzocht en gekwantificeerd door Sciensano (Gorasso et al., 2022). Volgens het rapport 'The Global Syndemic' van The Lancet is er een onderbouwde link tussen de onderliggende oorzaken van malnutritie (zowel overgewicht als ondervoeding) enerzijds en klimaatproblemen anderzijds, ze versterken elkaar. De grote onderliggende systemen zijn transport en mobiliteit, voeding en landbouw, stadsplanning en het gebruik/misbruik van open ruimte (Swinburn et al., 2019).

Maar dat betekent niet dat de verantwoordelijkheid voor het maken van voedingskeuzes uitsluitend op de consument kan worden afgeschoven. Ons eetgedrag wordt beïnvloed door allerlei externe factoren in de zogenaamde voedselomgeving. Niet alleen is voeding altijd en overal verkrijgbaar, ook de kostprijs en marketing van bepaalde producten beïnvloeden onze keuzes. De prijs van voeding in de winkel weerspiegelt niet de echte kostprijs en verrekenet niet de externaliteiten (Hendriks et al., 2021). Uit een recente studie van Sciensano in opdracht van het Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid bleek dat het aantal fast-foodrestaurants en gemakswinkels rond scholen in Vlaanderen is toegenomen. Bovendien werd een verband vastgesteld met de gewichtstatus van kinderen jonger dan 12 jaar (Smets & Vandevijvere, 2021). Voedselproducenten, distributeurs, supermarkten, cateraars, horeca, (lokale) overheden, voorlichters, media en influencers dragen mee een verantwoordelijkheid om de consument te ondersteunen bij het maken van voedingskeuzes. Een gezonde voedselomgeving stimuleert voedselgeletterdheid en voedselvaardigheden bij de burgers en maakt van een gezonde en milieuverantwoorde keuze de gemakkelijkste keuze. Kwetsbare groepen verdienen hierbij bijzondere aandacht (Vanoutrive & Cant, 2020; Vlaams Instituut Gezond Leven, 2022c).

We zien al een groeiend bewustzijn in de Vlaamse samenleving en ook in het buitenland. Een steeds grotere groep in de samenleving engageert zich voor een duurzamer voedselsysteem. Dat reflecteert zich overal in de maatschappij. Burgers nemen zelf het heft in handen en leggen wijktuinen aan. Jongeren komen op straat en ijveren voor een strenger klimaatbeleid en een sterkere connectie met de natuur. Ondernemingen en publieke instellingen investeren in duurzame voeding. En ook het beleid ondersteunt steeds meer acties en projecten die gericht zijn op de verduurzaming van het voedselsysteem. Consumenten wordt gewezen op de nood aan een meer bewust aankoop- en consumptiegedrag. Positieve ideeën over nudging - mensen met subtiele ingrepen stimuleren om zich op een gewenste wijze te gedragen - raken steeds meer verspreid. En het inzicht groeit dat de overheid voedselconsumptie kan verduurzamen en dat ook zou moeten doen door in te werken op de voedselomgeving. Op die manier kunnen bewuste, gezonde en duurzame keuzes vergemakkelijkt worden.

1.4.2 Economie

In de loop van een aantal decennia heeft de Vlaamse landbouw zich op vlak van effectiviteit ontpopt tot koploper op wereldvlak (Departement Landbouw en Visserij, 2021a). In een aantal subsectoren halen we een productiviteit die vele malen boven de wereldwijde gemiddelden uitsteekt. De Vlaamse boer staat niet stil en blijft innoveren. En ook zijn entourage geniet wereldfaam, van onderzoek tot toelevering. Horizontale samenwerking in producentenorganisaties ligt mee aan de basis van de bloei van de Vlaamse tuinbouwsector. Vlaanderen is bijvoorbeeld volgens de FAO de grootste exporteur ter wereld van diepvriesgroenten (Van Bogaert et al., 2022).

Ook voor verwerkte voeding levert Vlaanderen topprestaties qua kwaliteit, diversiteit en innovatie. De economische waarde van de sector is heel groot. Sectorfederatie Fevia Vlaanderen raamt de omzet van de Vlaamse voedingsindustrie in 2021 op 50,3 miljard euro en de toegevoegde waarde op 6,3 miljard euro. De voedingsindustrie blijft met 23% van de totale omzet de grootste industriële sector. De directe tewerkstelling is goed voor 68.400 jobs. De sector is met wereldvermaarde producten als bier, chocolade en koekjes ook heel exportgericht, met in 2021 een exportwaarde van 24,6 miljard euro. 52% daarvan gaat naar de buurlanden Nederland, Frankrijk en Duitsland. 28% gaat naar landen buiten de EU, zoals de VS, China, Japan, Rusland en Australië. Het handelsoverschot bedraagt 4,3 miljard euro (Fevia Vlaanderen, 2022). Horeca, catering en retail zijn andere belangrijke schakels van de agrovoedingsketen. Tot slot zijn er een heleboel diensten verbonden aan voeding. Denk aan onderzoek en onderwijs/opleiding, adviesverlening door diëtisten, artsen, toeleveranciers aan de agrovoedingssector: technologieleveranciers, machinebouwers, consultants, enz. Het belang van de sector is dus nog groter dan de hierboven gegeven cijfers.

De landbouw als motor van de agrovoedingsketen kampt echter met grote uitdagingen. Zo kunnen een aantal subsectoren enkel overleven met overheidssteun. Dit is niet altijd evident om te begrijpen voor het grote publiek. We halen met onze rundvlees- en pluimveesectoren een bijzonder hoge productiviteit, maar diezelfde sectoren zijn ook bijzonder gevoelig voor schommelende marktprijzen en crisissen (bv. ziekten, geopolitieke spanningen). Dat heeft te maken met de zwakke marktpositie van de landbouwer in de keten, en met vaak langdurige en weinig flexibele productieprocessen. De meeste landbouwers zetten een weinig gedifferentieerd product af in een geliberaliseerde wereldmarkt en ondergaan de marktmacht van geconsolideerde

spelers in toelevering, verwerking en retail, die op hun beurt onder hoge concurrentiedruk staan. Het gevolg is dat landbouwers vanuit de markt een te lage prijs ontvangen die duurzaamheidsinspanningen en externaliteiten onvoldoende verrekent. De onderhandelingspositie van de land- en tuinbouwer binnen de keten is bijzonder beperkt. Dat geldt trouwens ook voor kleine bedrijven in de voedingsindustrie. De EU probeert al decennia om de onderhandelingspositie van landbouwers te verbeteren via uitzondering op mededingingsregels of richtlijnen rond oneerlijke handelspraktijken en het versterken van het kader voor productenorganisaties en brancheorganisaties. Differentiatie is voor een aantal landbouwbedrijven mogelijk. Ze investeren in de smaak en de vorm van het eindproduct, of zetten in op duurzaamheidscriteria (bv. biologische productie, meer dierenwelzijn), of schrappen tussenschakels en creëren een extra beleving (bv. hoeveerverkoop en -toerisme).

Een ander urgent probleem van de landbouwsector is de generatiewissel. Steeds minder landbouwers vinden een opvolger. Dat is niet zo verwonderlijk. Het beroep van landbouwer is een bijzonder veeleisende job geworden die heel diverse vaardigheden en kennis vereist: technisch, organisatorisch, communicatief, juridisch enz. Het is begrijpelijk dat de overheid deze jonge mensen wil ondersteunen. Maar het is ook de taak van de overheid om deze mensen een eerlijk perspectief te bieden. De jonge landbouwer heeft recht op een goed geïjkt kompas. Voedselproductie vereist een bepaald areaal dat bebouwd wordt. De toegang tot landbouwgronden komt meer en meer in de verdrukking in de open ruimte en ook de landbouwgrondprijzen stijgen.

Data spelen een cruciale rol in technologische innovaties en worden steeds belangrijker in landbouw en voeding. Denk aan de real time monitoring van bodem, gewas, dier en klimaat via sensoren, drones en satellietbeelden en plaatsspecifieke bemesting en gewasbescherming, aan online retail, of aan gepersonaliseerde voeding. Investeren in datadelen stelt bedrijven en overheden in staat om sneller te innoveren. Het economisch potentieel voor de Vlaamse agrovoedingssector is groot en er zijn ook ecologische winsten mogelijk. Tegelijk zijn er ook bedreigingen. Nieuwe disruptieve, multinationale spelers staan klaar om API-gebaseerde services (application programming interface) uit te rollen in de agrovoedingssector. Gegevensbescherming, privacy en data-eigenaarschap zijn belangrijke aandachtspunten bij de valorisatie van data van landbouwers, bedrijven, overheden en consumenten. De datarevolutie brengt positieve innovaties die de verduurzaming van ons voedselsystemen versterken maar brengt ook vele nieuwe uitdagingen en risico's (bv. inzake ethiek, oneerlijke concurrentie, remmen van innovatie). Een versterkt bestuurlijk overzicht van de ontwikkelende data-economie is nodig.

De visserij en aquacultuur zijn onderhevig aan trends en staan voor uitdagingen die vaak nauw verwant zijn met die in de landbouw. Zo bestaat de Vlaamse vissersvloot jaar na jaar uit minder maar grotere schepen, is er minder instroom in de sector, wordt de bevisbare ruimte steeds kleiner en zijn de investerings- en innovatiemogelijkheden soms beperkt (Van Bogaert & Plateau, 2018). Externe factoren, zoals de Brexit (meer dan 50% van de Belgische aanvoer is afkomstig uit de Britse wateren) en de corona- en Oekraïne-crisis, brachten enorme onzekerheden en uitdagingen met zich mee. Mogelijk moet de sector op zoek gaan naar nieuwe visgronden en nieuwe vistechnieken om leefbaar te blijven op langere termijn. Dataverzameling, zowel voor precisievisserij als voor weersvoorspelling en klimaatmonitoring, kan een nieuw verdienmodel vormen voor de visserij (Departement Landbouw en Visserij, 2021b).

Ook de voedingsindustrie is in voortdurende verandering en moet een antwoord bieden op complexe uitdagingen via data en digitalisering, circulaire economie en de verduurzaming van haar activiteiten. Fevia bouwt haar duurzaamheidsroadmap op rond 4 pijlers: 'het vertrouwen van de consument verdienen', 'de groene transitie omarmen en versnellen', 'futureproof loopbanen stimuleren' en 'samen waarde creëren' (Fevia, 2021).

In de detailhandel is er een toenemende concentratie door o.a. fusies, verhoogde verticale integratie en grote binnen- en buitenlandse investeringen. Bovendien stimuleert de internationale expansie van discounts en onlinehandel de concurrentie in een al zeer competitieve sector. De prijsdruk neemt toe. Winkelketens bundelen hun krachten in retailallianties om betere inkoopvoorwaarden te verkrijgen (Departement Landbouw en Visserij, 2021a).

1.4.3 Omgeving

We kunnen niet heen om de impact van landbouw en het hele agrovoedingsstelsel, inclusief de consument, op de omgeving. Het voedselsysteem legt een grote druk op het milieu en het natuurlijk kapitaal en raakt zo aan verschillende milieuthema's: bodem, (open) ruimte, klimaat, lucht, biodiversiteit, droogte, waterkwaliteit (onder invloed van stikstof, fosfor, gewasbeschermingsmiddelen), dierenwelzijn, enz. Wat we produceren en consumeren heeft bovendien een impact die onze regionale grenzen overschrijdt. Het is zaak om zowel de globale als de lokale ecologische draagkracht van ons voedselsysteem in het oog te houden en deze niet te overschrijden.

Ook de veehouderij heeft, ondanks haar grote efficiëntie, een grote impact op het milieu en het klimaat. Er is de afgelopen decennia al zwaar geïnvesteerd in de verduurzaming van deze sector en er zijn al sterke verbeteringen gerealiseerd. Het huidige voedingssysteem pakt milieu-uitdagingen aan door zich voornamelijk te richten op verbeteringen van de (eco-)efficiëntie van productieprocessen. Technologische innovatie wordt ingezet om het gebruik van hulpbronnen en de hoeveelheid emissies en reststromen per eenheid product te verminderen. Die aanpak heeft zeker zijn vruchten afgeworpen: in de jaren 1990 is de eco-efficiëntie van de Vlaamse landbouw en van het voedingssysteem sterk toegenomen en voor de meeste emissies zijn dan ook grote absolute reducties gerealiseerd. De productiviteit en de kwaliteit van de Vlaamse veehouderij zijn dan ook bijzonder

hoog, wat vaak resulteert in een carbon footprint die lager is dan in de rest van de wereld. Het laatste decennium stagneren of verslechteren een aantal belangrijke parameters (zoals voor ammoniakemissie, fosfor- en nitraatbelasting van oppervlaktewater, watergebruik en broeikasgasemissies) (VMM, 2022; Platteau et al., 2018; Brouwers et al., 2017).

Bijkomende hervormingen en inspanningen in de sector zijn nodig om milieu- en klimaatdoelstellingen te halen. Een dalende impact per eenheid product door een verdere optimalisatie van de productie volstaat immers niet om de totale impact van ons voedselsysteem binnen de grenzen van de ecologische draagkracht te houden en de nodige reducties in het kader van natuur-, klimaat- en milieukwaliteitsdoelstellingen te realiseren (Europese Commissie, 2018). Er moet ook gekeken worden naar andere actoren binnen het voedingssysteem om het verschil te kunnen maken.

Vele kosteneffectieve investeringen om de efficiëntie op te drijven zijn al gedaan, wat kan leiden tot hoge investeringskosten om verder te verbeteren. Steeds meer primaire producenten kunnen deze moeilijker dragen in het huidige verdienmodel. Bovendien bestaat het risico dat bijkomende efficiëntieverbeteringen leiden tot negatieve effecten zoals voor dierenwelzijn (ING, 2017). Vooral binnen de Europese Unie lopen we, in tegenstelling tot ontwikkelingslanden, stilaan tegen deze grenzen aan (Keulemans et al., 2015).

Het huidige regelgevend kader is niet altijd even toegankelijk voor innovatieve en circulaire investeringen en samenwerkingsverbanden (bv. voor hergebruik van afvalstoffen, uitwisseling tussen bedrijven). De circulaire en de bio-economie bieden kansen om de beschikbare productiecapaciteit te maximaliseren en slimme oplossingen te ontwikkelen om grondstoffen te hergebruiken. Nieuwe verdienmodellen die duurzaamheidsinspanningen en externaliteiten verrekenen, voldoende stimulansen voor (systeem) innovaties en een richtinggevend regelgevend kader vanuit de overheid zijn dus broodnodig om deze uitdagingen aan te pakken.

Klimaatverandering heeft een onmiskenbare impact op ons landbouw- en voedselsysteem. Het klimaat is voor de landbouw van cruciaal belang. De productie van de meeste voedsel- en voedergewassen is afhankelijk van de temperatuur, neerslag en de lengte en timing van de seizoenen. Door de klimaatverandering begint de lente vroeger, zijn winters natter en komen extreme weersomstandigheden zoals droogte, hittegolven, hagel en overstromingen door intense (onweers)buien frequenter voor. Om de omvang en impact van de klimaatverandering beperkt te houden, worden landbouwers, net als de rest van de maatschappij, gestimuleerd om maatregelen te nemen om de klimaatverandering te beperken of er zich aan aan te passen. Ook voor de visserij heeft klimaatverandering ingrijpende gevolgen: sommige vissoorten trekken meer en meer noordwaarts (zoals kabeljauw en pladijs), terwijl andere soorten meer beginnen voorkomen in (het Belgisch deel van) de Noordzee, zoals inktvis.

Het dichtbevolkte Vlaanderen zit met een aantal heikele punten als het om ruimte gaat. De open ruimte is schaars, versnipperd en neemt nog steeds af. Steeds meer actoren mengen zich op de grondmarkt en verdringen de landbouwers. Het niet-agrarisch gebruik van landbouwgrond is aanzienlijk. Ook op zee woedt er steeds meer een strijd om de beschikbare ruimte, waarbij vroegere visgronden vaak andere invullingen krijgen. Tezelfdertijd gaat de biodiversiteit achteruit. Die biodiversiteit herstellen vraagt onder meer om meer ruimte te creëren voor natuur. Er wordt al decennialang gepleit voor substantiële investering in natuuruitbreiding en herbebossing in Vlaanderen. Zonder meer een zeer dure zaak, en natuurgebied uitbreiden zal onvermijdelijk ten koste gaan van andere openruimtegebruikers. In de praktijk is het vaak landbouw- en visgrond die wordt ingenomen. Anders dan bij natuur en bos is er geen compensatieplicht voor verloren landbouwruimte. Tegelijk kan biodiversiteit ook gerealiseerd worden in combinatie met andere ruimtegebruiksfuncties, zoals landbouw: verschillende productiemodellen integreren zorg voor biodiversiteit en natuur in meer of mindere mate in de bedrijfsvoering. Voedsel produceren gebeurt intussen niet uitsluitend in de open ruimte. Ook in de bebouwde ruimte kan voedselproductie een plaats krijgen, denk aan stadslandbouwprojecten, insectenteelt, aquacultuur of microbiële fermentatie.

1.5 EEN VLAAMS KOMPAS VOOR DE TRANSFORMATIE VAN ONS VOEDSELSYSTEEM

Vlaanderen engageert zich om vanuit diverse beleidsdomeinen en diverse stakeholders de krachten te bundelen tot een coherent voedselbeleid. Daarmee treedt Vlaanderen in de voetsporen van de Europese Commissie, die in 2020 de 'Van boer tot bord'-strategie publiceerde, en geeft het richting aan een iteratief transformatieproces dat aankijkt tegen een 'decade of change' tot en voorbij 2030.

De Vlaamse overheid heeft een belangrijke taak om de ambitie en grote doelen van deze transformatie te vertalen naar Vlaanderen. Maar de weg ernaartoe heeft behoefte aan een kompas, dat bovendien wordt aangevuld met continue feedback, zoals bij moderne gps-systemen het geval is. Het traject kan worden bijgesteld op aangeven van alle beleidsmakers en actoren die zich op de weg bevinden. Er is ook nood aan tussenstops. Een ervan is de Vlaamse voedseltop in november 2022, waarop we een onderbouwde en gedragen visie op de toekomst presenteren.

Er is nood aan ambitieus, sturend, moedig, inclusief en luisterend beleid om de transformatie richting te geven. Deze strategie geeft aan dat het Vlaanderen menens is om hier werk van te maken. Dat past ook binnen de ambitie van Vlaanderen om een open en wendbare overheid te zijn.

We zien hoopvolle signalen in de Vlaamse samenleving. Verduurzaming van voeding staat op de agenda, zowel van het beleid, de agrovoedingsketen als van de brede samenleving. Ook wordt er meer en meer ingezet op bewustwording en empowerment van de burgers, op vlak van duurzaamheid, bodemgezondheid, gezonde voeding, en zelfs onderzoek (bv. citizen science-projecten rond milieuvervuiling en soja telen). Onderzoek en innovatie in de levenswetenschappen en de land- en tuinbouw is in Vlaanderen van topniveau en biedt een goede ondersteuning in het transformatieproces. Onze onderzoekers spelen een belangrijke rol in verschillende Europese en internationale projecten en partnerschappen die bijdragen tot de omslag naar duurzame, flexibele en toekomstgerichte voedselsystemen. Daarnaast spelen onderzoekers een belangrijke rol om het beleid te ondersteunen met wetenschappelijke inzichten en verbeteringsuggesties. Beleid moet immers gebouwd worden op een solide, objectieve kennisbasis en steeds openstaan voor nieuwe inzichten vanuit het onderzoek.

Ook dit beleid schakelt een versnelling hoger. Toekomstscenario's en -modellen volgen elkaar in snel tempo op en geven informatie over welke verandervaden de meeste kans hebben of over welke doelen vooropgesteld moeten worden. In de Europese Green Deal en de 'Van boer tot bord'-strategie worden doelen en verandervaden vooropgesteld die nu reeds en de volgende jaren het onderwerp zullen vormen van vele politieke discussies en uiteindelijk zullen vertaald worden in wetgevende kaders met bindende doelen voor de lidstaten. In 2023 zal de Europese Commissie een kaderwet voorstellen voor duurzame voedselsystemen. Dit kader zal duurzaamheidsprincipes vastleggen voor aan voedselsystemen gerelateerde wetgeving en verantwoordelijkheden van lidstaten en actoren preciseren.

Het is belangrijk om onderscheid te maken tussen doel en middel. Vandaag gaat bijvoorbeeld heel wat aandacht naar het versterken van de band tussen boer en burger, en in dat kader ook naar het versterken van de korte keten. Dat is echter slechts een middel, en geen doel op zich. Het doel is gezondere burgers en een eerlijke duurzame keten met aandacht voor elke schakel. Het is in het licht van dit einddoel dat men beleidsbeslissingen en -investeringen moet afwegen, evalueren en waar nodig bijsturen.

In eenzelfde analogie dient het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) en bijhorende steun aan specifieke landbouwpraktijken te worden geanalyseerd en waar nodig geheroriënteerd. Zo is bijvoorbeeld een daling in het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen of een uitbreiding van de ruimte voor extensieve landbouw, zoals de Europese 'Van boer tot bord'-strategie voorschrijft, geen doel op zich. Wel is het nodig om onze milieudoelen te kunnen behalen. Het effectieve doel laat zich dus meten in het behalen van indicatoren van milieu- en klimaatdoelen voor Vlaanderen.

Het is van cruciaal belang dat de keuzes en doelen van de voedselstrategie duidelijk en coherent zijn voor iedereen, en dat de strategie de transformatie van onze voedselsystemen een gedragen richting geeft. De urgentie voor het verduurzamen van het voedselsysteem is groot. Een goede ijking van het kompas zal politiek, beleid en alle stakeholders binnen de voedselcoalitie helpen om zonder omweg en tijdig naar het einddoel te stappen.

2 LEREN VERANDEREN

De toekomst van onze voeding en voedselsystemen beheerst vandaag volop de (politieke) agenda. Het was ooit anders, maar zeker de voorbije jaren is in Vlaanderen en daarbuiten het bewustzijn gegroeid dat voldoende, betaalbare, duurzame en gezonde voeding en een welvarende en faire waardeketen geen vaststaand feit zijn voor deze en volgende generaties. Daarnaast is duidelijk geworden dat de transformatie van onze voedselsystemen een belangrijke hefboom is voor de strijd tegen klimaatverandering en het behalen van de duurzame ontwikkelingsdoelen (Sustainable Development Goals). Dit tweede hoofdstuk gaat dieper in op het veranderproces op lange termijn van onze voedselsystemen in Vlaanderen. Het benadrukt het belang van systeemdenken. Op basis van best practices en literatuur gaat het op zoek naar aanbevelingen over hoe het Vlaamse voedselbeleid en de voedselcoalitie dit proces kan faciliteren en richting geven en, waar mogelijk, versnellen.

De uitdagingen die in hoofdstuk 1 beschreven werden, zijn complex en moeilijk. Vaak is de reden hiervoor dat er geen eensgezindheid is, zowel over de oorzaak van het probleem, als over het doel dat we willen bereiken in de toekomst, en over de weg erheen. Dat is zo omdat vele van de uitdagingen binnen voedselsystemen niet op zichzelf staan. Deze uitdagingen zijn verbonden, onderling en met uitdagingen van buiten het voedselsysteem, en hebben meerdere oorzaken en gevolgen, opnieuw zowel binnen als buiten het voedselsysteem (bv. voedselsystemen als oorzaak en slachtoffer van biodiversiteitsverlies, zie World Economic Forum, 2020). Oplossingen en oplossingsrichtingen hebben vaak ook bijkomende – positieve of negatieve – effecten die we niet meteen voor ogen hebben (bv. gezondere voedingspatronen leiden doorgaans ook tot een lagere milieu-impact, zie Willett et al., 2019) of confronteren ons met lastige trade-offs tussen maatschappelijke doelstellingen (bv. betaalbaarheid, duurzaamheid, landbouwincome, zie The Scientific Group for The UN Food System Summit, 2021).

2.1 DE WAARDE VAN EEN SYSTEEMAANPAK VOOR DENKEN, DOEN EN LEREN

Het systeemdenken is een belangrijk hulpmiddel om met deze complexe realiteit om te gaan en bovendien ook rekening te houden met de vaak zeer dynamische context en technologische disrupties waaraan voedselsystemen onderhevig zijn. Denk maar aan covid-19, de oorlog in Oekraïne, galopperende inflatie en volatiliteit in energieprijzen en aan technologische disrupties zoals microbiële fermentatie, gene-editing en digitalisering. Systeemdenken biedt ons de mogelijkheid om een beter inzicht te krijgen in voedselsystemen en hun uitdagingen door te erkennen dat er verschillende perspectieven nodig zijn om het geheel te zien en nieuwe oplossingsrichtingen mogelijk te maken. Het stelt ons in staat om alle onderdelen van ons voedselsysteem in kaart te brengen die relevant zijn voor een uitdaging, om de relaties en wisselwerkingen ertussen te begrijpen, om 'wat als'-vragen te stellen over toekomstig systeemgedrag, om plaatsen in het systeem te identificeren waar we doelgericht kunnen ingrijpen, en om creatief te zijn op het vlak van systeemredesign. Het helpt ons om verder te gaan dan de symptomen van een problematiek en om op zoek te gaan naar de onderliggende mechanismen, assumpties, incentives, mindsets en waarden. Het helpt ons om de tegenstellingen tussen het gewenste en feitelijke gedrag van voedselsystemen zichtbaar te maken en te begrijpen.

Het systeemdenken maakt verandering mogelijk door systeeminzichten te vertalen in doelgerichte oplossingsrichtingen, interventies en systeeminnovaties. Het toont op welke niveaus (bv. huishouden, bedrijf, sector, gemeentelijk, provinciaal, Vlaams, Europees) en in welke gebieden (bv. technologie, beleid, cultuur, marktwerking, incentives) we in veranderacties (bv. innovatie, regelgeving, opleiding, communicatie, institutionele hervorming) moeten voorzien. Systeeminzichten bieden ook een goed vertrekpunt om de resultaten van interventies en experimenten beter te monitoren, als basis voor leren en voortschrijdend inzicht in voedselsystemen en hun context.

Het nut van systeemdenken om de belangrijke transformaties binnen onze maatschappij aan te pakken is algemeen erkend en toegepast, ook binnen de Vlaamse overheid. Visie 2050 (Vlaamse overheid, 2016) de langetermijnstrategie voor Vlaanderen, identificeert het als een van de belangrijke eigenschappen van de transitieprocessen die de Vlaamse regering nastreeft. Ook binnen

de gemeenschap van beleidsmakers, onderzoekers en innovators die werken aan de transformatie van voedselsystemen neemt systeemdenken een centrale plaats. Toch is het niet eenvoudig om er in de praktijk mee aan de slag te gaan. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er veel interesse is voor hoe we het systeemdenken concreet kunnen inzetten in de dagelijkse onderzoeks-, beleids- en innovatiepraktijk en zodoende werkelijk oplossingen bieden voor de prioritaire en dringende uitdagingen in het Vlaamse voedselsysteem.

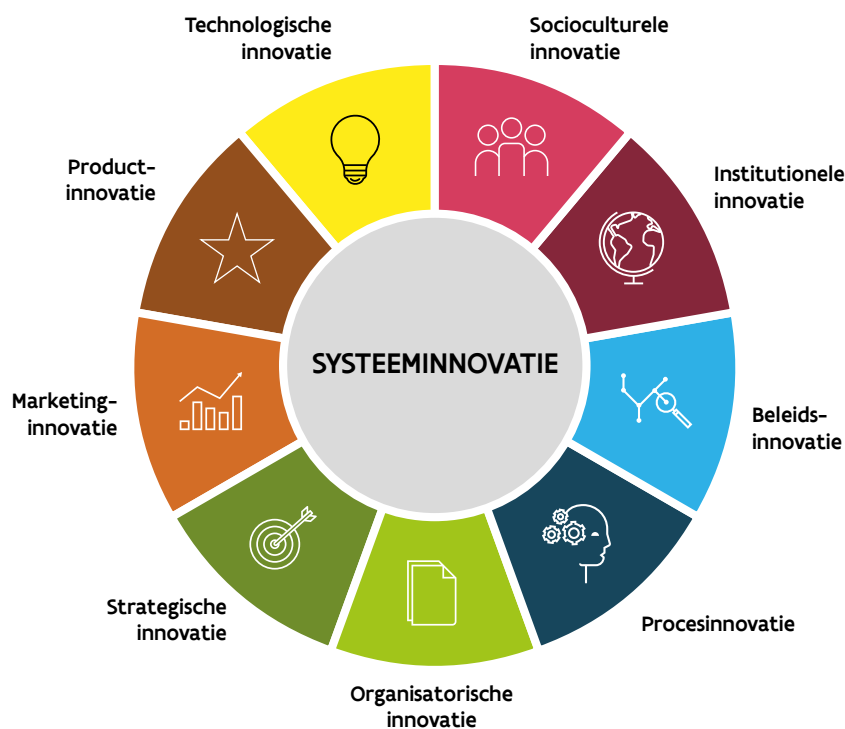
2.2 SYSTEEMINNOVATIES: HOE PAK JE HET AAN?

De overheid speelt een belangrijke leidersrol bij de totstandkoming van een breed gedragen maatschappelijke consensus over welke doelen we nastreven in de transformatie van onze voedselsystemen, en tegen wanneer (Herrero et al., 2020). Deze consensus is ook nodig om prioritaire verandervpaden aan te reiken waarbinnen systeeminnovaties kunnen worden voorgesteld en opgeschaald.

Systeeminnovaties (Davies et al, 2012; Suurs, & Roelofs, 2014) zijn innovaties die ons dichterbij brengen bij een duurzamer voedselsysteem (sociaal, economisch, ecologisch) door synergieën te maximaliseren en trade-offs te minimaliseren. Systeeminnovaties hoeven niet te gaan over radicale of futuristische innovatie. Niet zelden biedt een meer algemene uitrol van bestaande sociale of technologische innovaties mogelijkheden om de gewenste doelen te bereiken.

Het is wel noodzakelijk om waar mogelijk gelijktijdig in meerdere componenten van het voedselsysteem (bv. technologie, infrastructuur, skills) of in de wisselwerking tussen deze componenten (bv. regelgeving, gedragswijziging) in te grijpen. Ingrepen in meerdere innovatiedimensies dienen dus gecoördineerd te worden in een portfolio-aanpak. Daarvoor is het meestal nodig dat er samengewerkt wordt tussen verschillende organisaties.

Figuur 3: Systeeminnovatie

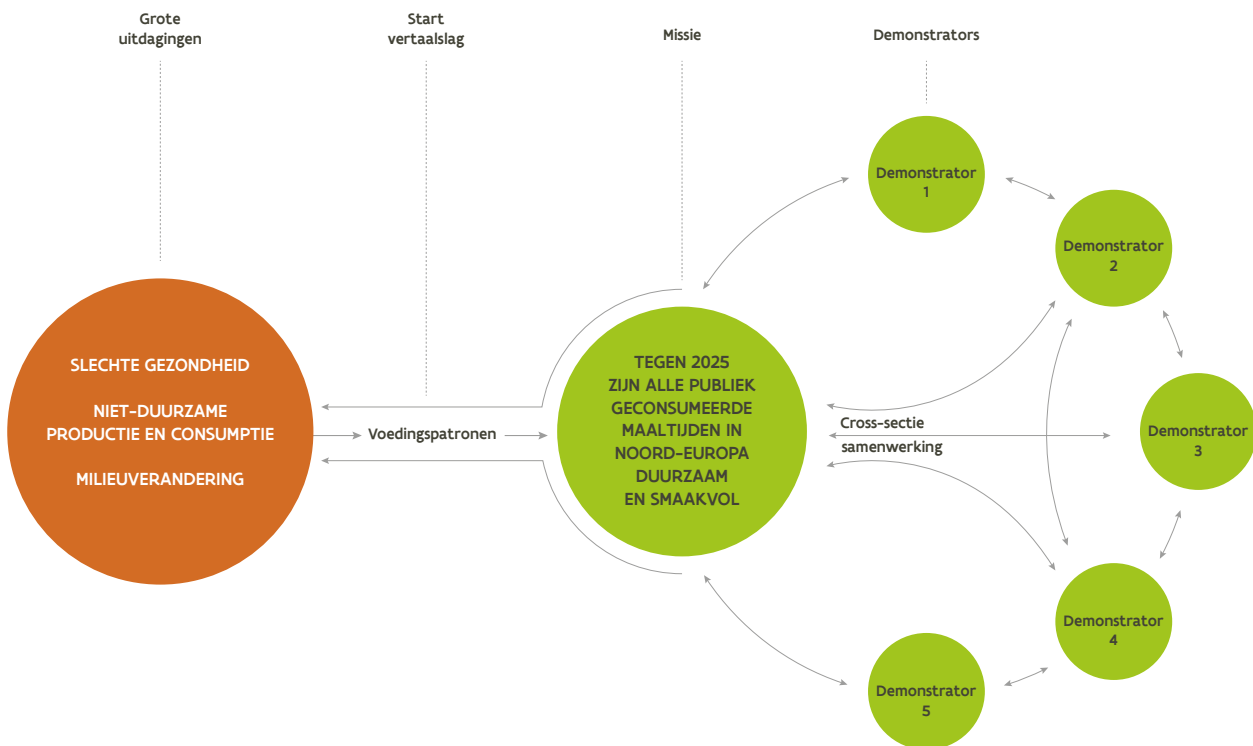
Bron: Marchand et al., 2022

Beleidsinitiatieven zoals de Europese Green Deal, de 'Van boer tot bord'-strategie en de UN Food Systems Summit hebben doelen en veranderingen vooropgesteld. Samen hebben ze bijgedragen aan een groeiende wil om actie te ondernemen en om bij te dragen aan de transformatie van voedselsystemen. Netwerken van geëngageerde burgers, wetenschappers, voedselproducenten, overheden, bedrijven en organisaties nemen de uitdagingen aan en zetten samen actief in op verandering en op sociale, technologische en digitale innovatie via onderzoek en experiment. Voeding is een verbindend maatschappelijk project voor de toekomst geworden en voorpaginanieuws voor een breed (en vaak jong) publiek.

Het momentum dat deze voedselveranderaars brengen is positief en belangrijk, en wordt ook ondersteund door een toename in Europese middelen voor onderzoek en innovatie in voedselsystemen. Maar dit momentum is op zich onvoldoende om te leiden tot de ruimere systeemverandering waar het transformatiebeleid op mikt (Van Gaubergen et al., 2021). Dat brengt ons tot vragen zoals: Hoe kan je verzekeren dat deze experimenten en innovaties leiden tot ruimere systeemverandering? Hoe kan je de gedragenheid en onderbouwing van deze systeeminnovaties verzekeren? Hoe kun je ondanks het iteratieve karakter van het systeeminnovatieproces de efficiëntie, tijdigheid en haalbaarheid maximaliseren?

Het 'Cookbook for Systems Change' (Halloran et al, 2020) kan inspiratie bieden om deze vragen ook in de context van de transformatie van Vlaamse voedselsystemen te beantwoorden. Het reikt een methodologie voor systeemverandering aan die voortbouwt op het pleidooi voor een meer missiegedreven onderzoeks- en innovatiebeleid (Mazzucato, 2018), als antwoord op belangrijke maatschappelijke uitdagingen.

Figuur 4: Missie duurzame en smakelijke publieke maaltijden in Noord-Europa

Bron: Cookbook for Systems Change

Het Nordic Cookbook toont aan welke rol een sterk publiek innovatie-ecosysteem kan spelen in het realiseren van systeemverandering. Het helpt overheden en bottom-up multi-stakeholderinitiatieven om uitdagingen te vertalen naar ambitieuze, inspirerende missies die voldoende concreet zijn om daarbinnen een portefeuille aan systeeminnovaties uit te denken en te testen in 'demonstrators' (zie bovenstaande figuur). Het Nordic Cookbook geeft ook aan wat een goede demonstrator kenmerkt, door zes kwaliteiten te formuleren voor hun werking: missiegedreven, vraaggestuurd, lokaal, iteratief, holistisch, en verbonden met burgers en voedselproducenten.

Missiegedreven innovatie en de praktische vertaling door de Noordse Ministerraad kan een inspiratiebron zijn voor acties die het Vlaamse voedselbeleid en Vlaamse voedselveranderaars concreet ondersteunen bij het doelgericht realiseren van ruimere systeemverandering (Verlinden et al., 2021).

- Een one-stop shop en structurele verdieping van de expertise rond systeembenken, systeemverandering en missiegedreven systeeminnovatie kan zorgen voor een concrete versterking van het Vlaamse innovatie-ecosysteem dat zich richt op de transformatie van voedsel. Een Vlaamse versie van het Nordic Cookbook kan een manier zijn om deze expertise op een toepasbare manier te verspreiden in het Vlaamse voedselsysteem en een gemeenschappelijk taalgebruik te promoten.

- Een inventarisatie en stimulering van plaatsen voor cocreatie en experiment (bv. living labs), en van lerende netwerken (bv. Agrolink Vlaanderen, het landbouwonderzoekspatform van 18 Vlaamse kennisinstellingen) kan netwerking en samenwerking ondersteunen (Hall & Dijkman, 2019)
- De langeretermijnfocus van systeeminnovaties noopt tot het herbekijken van het evenwicht tussen projectfinanciering op korte termijn en meer structurele financiering op lange termijn van transformatieve initiatieven en ondersteunende organisaties.

Missiegedreven innovatiebeleid wordt ook op Europees niveau verder uitgewerkt in de vorm van 5 missies onder het Europese onderzoeks- en innovatieprogramma Horizon Europe. Een van de 5 missies handelt over gezonde bodems in Europa: 'A soil deal for Europe for food, people, nature and the climate'. De bedoeling van deze missie is om tegen 2030 100 living labs en lighthouses over heel Europa te hebben die de transitie naar gezonde bodems in 2030 kunnen sturen.

Belangrijk: het opschalen van systeeminnovaties vereist een verbeterde samenwerking tussen publiek en privaat onderzoek, beleid en andere actoren (Hall & Dijkman, 2019). Ook daar is een gecoördineerde portfolio-aanpak nodig, met acties in verschillende gebieden (onderzoek, technologie, beleid, praktijk en investering) en op verschillende niveaus (consument, lokaal, sector, regionaal/nationaal, internationaal).

2.3 RICHTING GEVEN AAN TRANSFORMATIE: BLIJVENDE UITDAGING VOOR OVERHEID EN COALITIE

Hoewel de verschillende beleidsinitiatieven van de Europese Green Deal, en in het bijzonder de 'Van boer tot bord'-strategie, al doelen formuleerden voor de transformatie van voedselsystemen, moeten deze nog concreet en kwantitatief vertaald en aangevuld worden binnen de Vlaamse context, als kader voor de prioritering van verandervaden, missies en systeeminnovaties.

In literatuur (Hall & Dijkman, 2019; Herrero et al., 2020) wordt dit richtinggevend aspect van het transformatieproces beschreven als een in grote mate politiek proces, dat ingrijpt op de belangen van actoren in het voedselsysteem, en dat keuzes maakt op basis van een haalbare consensus over veranderdoelen en -paden, en prioritaire missies. Onderzoek toont aan dat een strikt normatieve aanpak van dit type transformatieproces een lagere slaagkans heeft omdat deze benadering de machtsverhoudingen binnen het voedselsysteem, rechtmatige belangen en de politieke economie onvoldoende in rekening brengt. Ook is de aanpak niet in staat om inertie in transformatietrajecten effectief aan te pakken (ondanks de sense of urgency) en heeft deze onvoldoende potentieel om verandervaden te realiseren (Slater et al., 2022).

Om gedragen en ambitieuze resultaten toch mogelijk te maken is het essentieel dat het veranderproces rekening houdt met het politieke karakter van deze transformatie, maar aan de andere kant ook maximaal investeert in activiteiten die een ambitieuze en iteratief voortschrijdende consensus over doelen faciliteren op verschillende bestuurlijke niveaus. Daarom wordt in literatuur en in beleidsdocumenten vaak het belang van ondersteunende acties benadrukt die, bovenop het formuleren van duidelijke verandervaden, indirect de slaagkansen van een ambitieus transformatieproces kunnen vergroten, zoals meer aandacht voor publieke dialoog, burgers en actoren meer betrekken bij onderzoek, meer inspanningen voor kennisverwerving, monitoring en evaluatie over voedselsystemen of het stimuleren van een lerende mindset onder actoren van het voedselsysteem. Meer transparantie over toekomstige wetgeving, stimulerende maatregelen voor nieuwe markten, flankerende maatregelen tegen nadelige effecten, en meer langetermijnfinanciering van verandertrajecten vervolledigen de lijst.

Om ambitieuze doelen te kunnen formuleren en de voortgang van het transformatieproces te versnellen, dient het Vlaamse voedselbeleid een set van faciliterende activiteiten op te nemen die de governance van het transformatieproces in het Vlaamse voedselsysteem ondersteunen. Deze set kan bestaan uit een mix van bottom-up- en top-downmaatregelen, met de volgende activiteiten:

- Verkennen van de mogelijkheden om de participatie van boer en burger in beleidsontwikkeling op verschillende beleidsniveaus te verhogen. Zo maakte het Steunpunt Bestuurlijke Vernieuwing een nuttige inventarisatie van goede praktijken in Vlaanderen en daarbuiten die ook in voedingssystemen kunnen worden toegepast (Verlinden et al., 2021). Denk aan e-democracy en participatie op gemeentelijk vlak. Een recente studie van het Joint Research Centre (Europese Commissie, 2020a) wees nog op de noodzaak om participatie van boeren en burgers te versterken.
- Initiatieven voor de toekomstdialoog versterken. Meer mogelijkheden bieden om in een lerende context verschillende toekomstvisies en -verwachtingen met elkaar in overleg te laten gaan (cfr. 3 horizons concept; negotiated future, zie Hall & Dijkman, 2019).

- Versterken van de monitoring en kennisverwerving omtrent het Vlaamse voedselsysteem. Bijkomende kennisverwerving, maar ook transparante deling van informatie en kennis dragen bij aan betere, en gedeelde inzichten. Het Europese R&I-partnership 'Safe and Sustainable Food Systems for People, Planet & Climate' is gepland voor 2023 en is een voorbeeld van een initiatief dat hierop wil inzetten en mogelijk ook kansen voor Vlaanderen biedt.
- Evaluatie en aansturing van verandertrajecten nauwer linken. Tussentijdse evaluatie van veranderpaden en systeeminnovaties, een versterking van de interface tussen onderzoek, beleid en praktijk en het inzetten op verhoogde wendbaarheid van overheid, bedrijven en instellingen.
- Transparantie over toekomstige wetgeving. Bijvoorbeeld door een actieve betrokkenheid bij en overleg over toekomstig EU-beleid over voedselsystemen, met het oog op gedragen Vlaamse standpunten over toekomstig agrovoedingsbeleid, en in aanloop van het Belgische EU-voorzitterschap in 2024.

Een inventarisatie van mogelijke flankerende maatregelen (best practices) tegen nadelige effecten van de transformatie op verschillende bestuurlijke niveaus.

3 VAN INTERNATIONAAL TOT LOKAAL VOEDSELBELEID

De wijze waarop we voedsel consumeren en produceren, zal er in de komende decennia anders uitzien dan vandaag, net zoals we ook in de voorbije decennia evoluties gezien hebben. Vlaanderen moet daar als innovatieve voedselregio op inspelen. In de verschillende schakels van de agrovoedingsketen gebeuren er al heel wat inspanningen richting duurzaamheid en innovatie. Elk beleidsniveau heeft zijn rol te spelen. In dit hoofdstuk beschrijven we kort hoe elk beleidsniveau inspeelt op de uitdagingen van ons voedselsysteem. We starten met een internationaal overzicht, van het werk van de Verenigde Naties tot de Europese Green Deal, kijken over het muurtje naar de plannen van de federale overheid, Brussel en Wallonië en besluiten met de inspanningen die lokale overheden ondernemen om bij te dragen aan een duurzaam Belgisch voedselsysteem.

3.1 VERENIGDE NATIES FOOD SYSTEMS SUMMIT

De Verenigde Naties organiseerden een internationale top op 23 september 2021. Deze top, de UNFSS (United Nations Food Systems Summit), is onderdeel van de algemene vergadering van de Verenigde Naties in New York. Ze brengen de internationale gemeenschap samen om in de toekomst voldoende, gezond en duurzaam geproduceerd voedsel te garanderen waarbij betaalbaarheid en veiligheid voorop staan. Door eenzijdige voedingspatronen of gebrek aan verse producten hebben twee miljard mensen (in 2020) een tekort aan essentiële nutriënten en vitamines (WHO, 2021). Tegelijkertijd stijgt ook het aantal mensen met overgewicht (1,9 miljard) of obesitas (650 miljoen) wereldwijd. Deze enorme tegenstelling maakt de urgentie voor een ander voedselsysteem groter dan ooit. Vooral kwetsbare groepen gaan steeds ongezonder eten. Volgens de wetenschappelijke raad (Scientific Group) van UNFSS zijn zeer diverse maatregelen nodig om uit deze voedselcrisis te komen, om de honger te beëindigen en ook om de planeet te beschermen.

Ze werkten, in voorbereiding naar de top, op 5 grote werkpaden:

1. Verzekeren toegang tot duurzaam en veilig voedsel voor iedereen: werken aan het uit de wereld helpen van honger en alle vormen van ondervoeding en het verminderen van de frequentie van niet-overdraagbare, voedingsgerelateerde ziekten, waardoor alle mensen gevoed kunnen worden en gezond blijven. Dit doel vereist dat alle mensen te allen tijde toegang hebben tot voldoende, betaalbaar en veilig voedsel. Het bereiken van het doel betekent het vergroten van de beschikbaarheid van voedsel, het betaalbaarder maken van voedsel en het verminderen van ongelijkheden in de toegang tot voedsel.
2. Shift naar duurzame consumptiepatronen: werken aan het vergroten van de vraag van de consument naar duurzaam geproduceerd voedsel, het versterken van lokale waardeketens, het verbeteren van voeding en het bevorderen van hergebruik en recycling van voedselbronnen, specifiek onder de meest kwetsbaren. Dat betekent dat we in ons voedselpatroon verspilling moeten vermijden en voedzamer voedsel moeten eten dat minder grond- en hulpstoffen nodig heeft om te produceren en te transporteren.
3. Boost natuurpositieve productie: werken aan het optimaliseren van het gebruik van milieuhulpbronnen bij de productie, verwerking en distributie van voedingsmiddelen, waardoor biodiversiteitsverlies, vervuiling, watergebruik, bodemdegradatie en broeikasgasemissies worden verminderd.
4. Bevorderen van eerlijke inkomens: zal bijdragen tot de uitbanning van armoede door volledige en productieve werkgelegenheid en waardig werk voor alle actoren in de voedselwaardeketen te bevorderen, de risico's voor de meest kwetsbaren ter wereld te verminderen, ondernemerschap mogelijk te maken en de ongelijke toegang tot hulpbronnen en de verdeling van waarde aan te pakken. De veerkracht neemt toe door middel van sociale bescherming en we laten hierbij niemand achter.
5. Verbeter onze weerbaarheid tegen crisissen: werken aan het blijvend functioneren van duurzame voedselsystemen in gebieden die vatbaar zijn voor conflicten of natuurrampen. Dat betekent ook wereldwijd actie ondernemen om de voedselvoorziening te beschermen tegen de gevolgen van pandemieën. Hier wordt de ambitie uitgesproken om ervoor te zorgen dat alle mensen binnen een voedselsysteem zich kunnen voorbereiden op, weerstaan aan en herstellen van instabiliteit.

De Vlaamse minister bevoegd voor Landbouw en Innovatie, eerst minister Crevits en daarna minister Brouns, engageerde zich in de rol van 'National Convenor' voor de Member State Dialogue in België om zo verbinding te leggen tussen de voedselstrategieën in België en het internationale niveau. De internationale best practices en uitkomsten van de VN-top dienden ter inspiratie van de Vlaamse voedselstrategie.

3.2 EUROPESE STRATEGIE: VAN BOER TOT BORD

De 'Van boer tot bord'-strategie (Farm To Fork Strategy) is het ambitieuze kader dat we willen doorvertalen naar Vlaanderen. De strategie is een kernelement van de Europese Green Deal, waarin wordt uiteengezet hoe Europa tegen 2050 het eerste klimaatneutrale continent moet worden. In de strategie worden de uitdagingen om stappen te zetten richting duurzame voedselsystemen in een alomvattende benadering behandeld. Hierin wordt erkend dat gezonde mensen, gezonde samenlevingen en een gezonde planeet niet los van elkaar te zien zijn.

De strategie staat centraal in het programma waarmee de Europese Commissie de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties wil verwezenlijken. De strategie moet bijdragen tot een robuust voedselsysteem dat veerkrachtig kan omgaan met crisissen en deze kan helpen voorkomen. Tot slot moet de strategie de waarde die Europeanen hechten aan de duurzaamheid van voedsel in de verf zetten.

De ambities van de strategie zijn:

- De milieu- en klimaatvoetafdruk van het EU-voedselsysteem verkleinen
- De veerkracht van het voedselsysteem vergroten
- Zorgen voor voedselzekerheid, ondanks de klimaatverandering en het verlies aan biodiversiteit
- Een wereldwijde transitie leiden naar een duurzaam voedselsysteem, en daarbij ook nieuwe kansen aanboren die horen bij deze transitie

In de praktijk betekent dit dat we zorgen voor duurzaamheid op 3 niveaus:

- Het voedselsysteem heeft een neutrale of positieve impact op het milieu en klimaat (ecologisch)
- Iedereen heeft toegang tot voldoende, voedzaam en duurzaam voedsel (sociaal)
- We maken de voedselketen eerlijker en werken aan de rendabiliteit voor alle schakels waarbij we voedsel betaalbaar houden (economisch)

Figuur 5: De 'Van boer tot bord'-strategie

Bron: Europese Commissie

De doelstellingen uit de 'Farm to Fork'-strategie zijn een leidraad, aangezien we niet werken in een vacuüm en een gelijk speelveld economisch belangrijk is. De doelstellingen zijn belangrijke bouwstenen voor onze Vlaamse voedselstrategie.

3.3 FEDERALE BEVOEGDHEDEN ROND VOEDSEL

In België is de federale regering bevoegd voor een aantal belangrijke domeinen die verband houden met voedsel, waaronder volksgezondheid en voedselveiligheid. Het FAVV buigt zich over de veiligheid van onze voedselketen. De FOD Volksgezondheid heeft voedingsfabrikanten en groothandelaars al in 2012 samengebracht rond de opmaak van het Convenant Evenwichtige Voeding. De huidige discussies over het schrappen van btw op groenten en fruit en het reclameverbod voor ongezonde voeding (levensmiddelen met een hoog zout-, suiker- en/of vetgehalte en fastfood) gericht op kinderen bewijst dat er op federaal niveau hefboomen zijn om gezonde en duurzame voeding voor iedereen te bevorderen. Bij de samenwerking rond het One Health-principe is de transitie van voedselsystemen een van de topics. Er wordt momenteel een nieuw Federaal Voedings- en Gezondheidsplan (FVGP) uitgewerkt voor de periode 2021-2030, waarin de continuïteit van de vorige plannen (2006-2014 en 2015-2020) wordt verzekerd (FOD Volksgezondheid, 2021).

3.4 BRUSSELSE VOEDSELSTRATEGIE: GOOD FOOD

In België is het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de eerste regio die een duurzame voedselstrategie opmaakte. De eerste Brusselse Good Food-strategie werd al in 2016 geïmplementeerd. De tweede versie (Leefmilieu Brussel, 2022) werd, na een grondige evaluatie, in september 2022 gelanceerd. Bij de ontwikkeling ervan waren bijna driehonderd mensen betrokken, waaronder vertegenwoordigers van verenigingen, lokale besturen, federaties, bedrijven, universiteiten en verschillende beleidsdomeinen.

De eerste strategie leverde verschillende concrete pilotprojecten en kleinschalige acties op. De tweede versie mikt op een structurele verschuiving richting meer duurzaamheid in het Brusselse voedselsysteem, van productie naar consumptie, tegen 2030.

De strategie vertrekt van vier principes:

- Participatieve, sectoroverschrijdende en gezamenlijke governance
- De uitdagingen van de strijd tegen en de aanpassing aan de klimaatverandering en de bescherming en vergroting van de biodiversiteit
- Oplossingen aangepast aan de verscheidenheid van stedelijke situaties
- Sociale inclusieve aanpak, gezondheidsbevordering en voedselsoevereiniteit

De strategie wordt uitgevoerd via 5 actielijnen:

1. Versterken en ondersteunen van agro-ecologische productie in Brussel en omgeving
2. Ontwikkelen van 'Good Food-ketens' voor de bevoorrading van Brussel
3. De distributie van een commercieel 'Good Food'-aanbod garanderen
4. 'Good Food'-voeding voor iedereen garanderen
5. Verminderen van voedselverlies en -verspilling

Deze actielijnen zijn onderverdeeld in subactielijnen, operationele doelstellingen en maatregelen, waaraan indicatoren en budgetten zijn gekoppeld. Concreet vertaalt zich dat in een beter voedingspatroon voor iedereen: een gezond en smakelijk bord, met een sterke nadruk op fruit, groenten, peulvruchten, noten en volle granen, een maaltijd bereid met verse, seizoensgebonden, bij voorkeur biologische en zo veel mogelijk lokale ingrediënten. Er zijn onder meer acties rond logistiek (ontwikkeling van voedselhubs), verwerking (incubator voor testen van producten), beter aanbod in restaurants, kantines en scholen (Good Food-label, horeca-opleidingen) en tegengaan van voedselverlies (monitoring, sensibiliseren, valoriseren van reststromen, sociale distributie).

3.5 WAALSE VOEDSELSTRATEGIE

Ook Wallonië beschikt sinds 2018 over een voedselstrategie (Stratégie Manger Demain, 2018). De Good Food-strategie van Brussel heeft als inspiratiebron gediend. Tussen 2017 en 2018 werden meer dan 1.200 actoren van de voedselketen, waaronder ook burgers, samengebracht om tot een gezamenlijke voedselvisie te komen.

De Waalse strategie voor duurzame voeding moet als kader dienen voor lokale en regionale acties. De centrale coördinatie gebeurt door een overkoepelend orgaan, terwijl gedecentraliseerde voedselbeleidsraden van onderuit werken.

De gemeenschappelijke visie bestaat uit acht algemene principes en zes strategische doelstellingen, waaronder nog operationele doelstellingen en specifieke actiehefbomen vallen. Alle initiatieven en relevante informatie zijn te vinden op een gemeenschappelijk webportaal. Een barometer duurzame voeding meet de kwantitatieve en kwalitatieve doelstellingen. Om de vijf jaar vinden er voedselconferenties plaats. Om de drie jaar wordt een prioritair thema gekozen waarvoor alle inspanningen gebundeld worden op vlak van duurzame voeding. De Waalse Green Deal Duurzame Kantines zag in 2019 het licht en werd in 2022 vernieuwd.

3.6 LOKAAL VOEDSELBELEID

Lokale besturen staan in voor het welzijn van hun burgers en voor duurzame ontwikkeling op hun grondgebied. staan het dichtst bij de burgers, en voedsel is een perfect thema om een aantal milieu-, gezondheids- en klimaatthema's voor hun inwoners concreet te maken. Ze erkennen het verbindende belang van voedselbeleid en de onmisbare regie- en voorbeeldfunctie van lokale besturen in een voedselsysteem. Zowel steden, gemeenten als provincies zijn actief in het opmaken van lokale voedselstrategieën.

Tegen 2050 zal 80% van de voedselconsumptie in de steden plaatsvinden (Rikolto, 2019). Dit zal niet alleen een enorme impact op de steden zelf hebben, maar ook op de voorstedelijke en landelijke omgeving, waar de voedselproductie plaatsvindt.

Voedsel is een geschikte hefboom om lokale, sociale en economische doelstellingen te realiseren. Lokaal voedselbeleid is namelijk onlosmakelijk verbonden met de duurzaamheids-, klimaat-, gezondheids-, milieudoelstellingen van sectoren als volksgezondheid, sociale bescherming, landbouw, milieu, parken en recreatie, handel, toerisme, huisvesting, werkgelegenheid, infrastructuur, vervoer, energie en landgebruik.

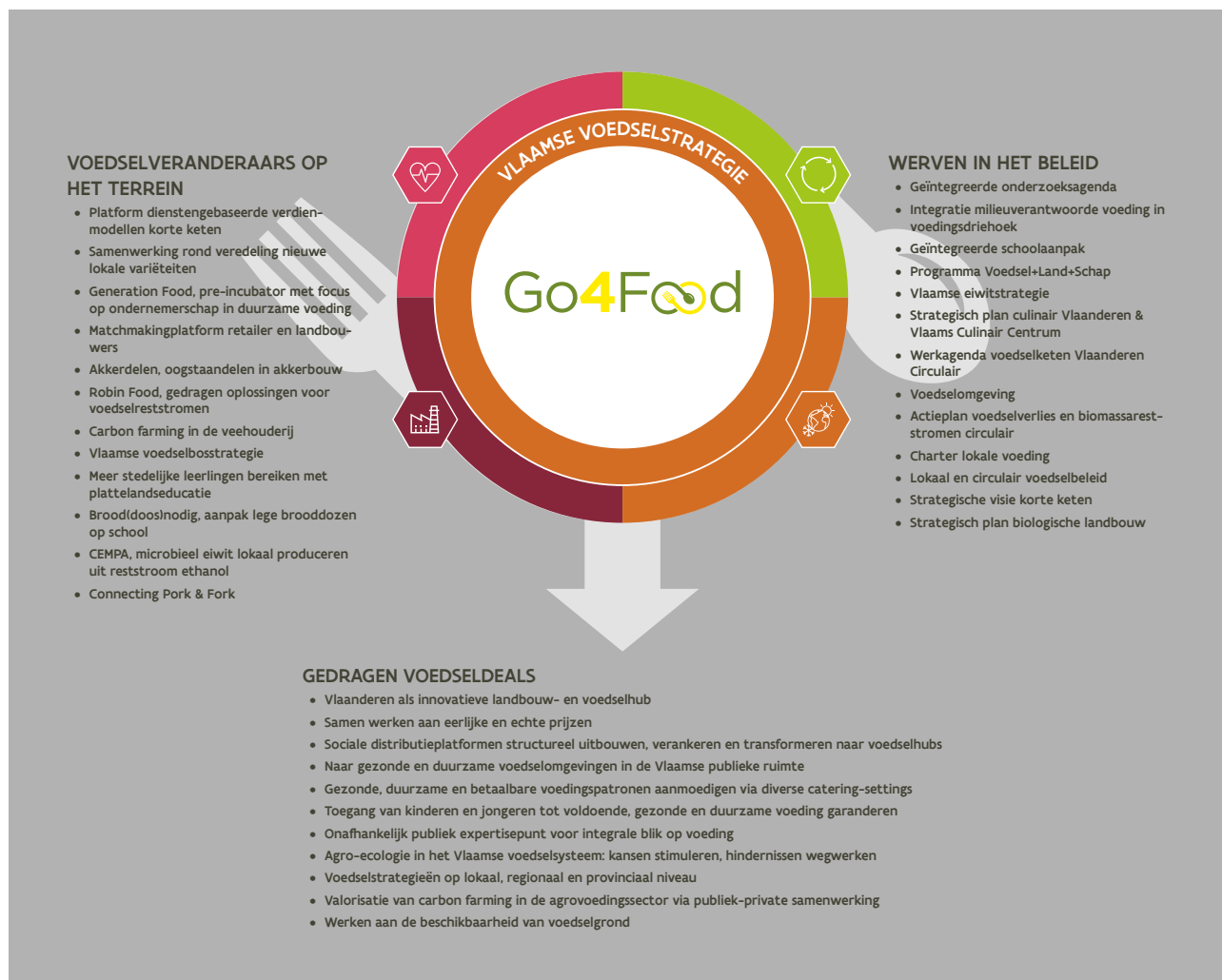
Lokale besturen hebben zowel bottom-up als top-down voeling met de uitvoering van het voedselbeleid. Hun regiefunctie maakt ze tot belangrijke strategische spelers in het verbinden van de verschillende initiatiefnemers in een lokaal voedselsysteem. Ze zijn onmisbaar om lokale synergieën en bedrijvigheid als een voedselnetwerk tot leven te wekken. Lokale besturen worden door onder meer de FAO als een belangrijke motor voor de ontwikkeling van de huidige voedselsystemen beschouwd. Door het voorbeeld te geven kunnen ze de transformatie naar een gezond, duurzaam en eerlijk voedselsysteem stimuleren en ondersteunen. Zo kunnen ze de korte keten logistiek ontzorgen, oog hebben voor duurzame voedselproductie in hun aanbestedingen, een gezonde en duurzame voedselomgeving creëren, voedselverlies (helpen) tegengaan, toegang tot landbouwgrond vrijwaren, voedselaandeelhouderschap stimuleren via burgerparticipatie en cocreatie, enz.

Elke lokale overheid moet een eigen voedselbeleid op maat kunnen uitwerken. Op basis van het plaatselijke organisatienetwerk wordt er nagedacht in welke richting dit beleid moet evolueren, vertrekkend van de bestaande initiatieven, om stapsgewijs nieuwe kansen op te sporen en het beleid nog sterker te maken. Bovenlokale samenwerking is nodig om de krachten en middelen te kunnen bundelen. Zo kunnen de lokale besturen hun regie en hun voorbeeldrol grootschaliger, meer regionaal inzetten. Voedsel stopt immers niet aan de gemeentegrenzen. Het is dus belangrijk de relatie tussen stad en platteland en die tussen consumptie- en productiegemeenten te herstellen. Centrale overheden moeten de lokale besturen actief (blijven) betrekken bij de plannen en verwezenlijkingen in het kader van voedselbeleid op nationaal en regionaal vlak.

Vlaanderen erkent sinds 2016 de regiefunctie van de lokale besturen en ondersteunt daarom vanuit de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) de Vlaamse Vereniging voor Steden en Gemeenten (VVSG) via een subsidie voor een stafmedewerker lokale voedselstrategie (2020-2022). Zo ondersteunt de VVSG de lokale besturen bij de opmaak en uitvoering van hun transversaal en lokaal circulair voedselbeleid. Op de VVSG-Voedseldag van 27 september 2022 lanceerde de VVSG 'De lokale honger stillen. Kookboek voor circulair voedselbeleid' en de 'Engagementsverklaring lokaal voedselbeleid' (VVSG, 2022a; VVSG, 2022b).

4 NAAR EEN GEDRAGEN, INCLUSIEVE VOEDSELSTRATEGIE

Figuur 6: Naar een gedragen, inclusieve voedselstrategie

Bron: Departement Landbouw en Visserij

4.1 BELEIDSDOMEINOVERSCHRIJDENDE 'VOEDSELWERVEN' ALS BOUWSTENEN

Binnen de Vlaamse overheid is al enkele jaren het besef gegroeid dat samenwerking rond voedsel over verschillende beleidsdomeinen heen nodig is. Na enkele jaren van informeel overleg en afstemming, werd daarom het Netwerk Voedselbeleid opgericht.

Dit netwerk bestaat uit vertegenwoordigers van de beleidsdomeinen binnen de Vlaamse overheid die in hun beleidswerking in aanraking komen met het thema voedsel en/of er initiatieven rond hebben lopen. Het netwerk werd opgericht om binnen de Vlaamse overheid beleidsdomeinoverschrijdend samen te werken rond voedsel. De leden wisselen kennis uit, stemmen af bij projecten of processen, zetten individuele acties of samenwerkingen op en gaan in dialoog met stakeholders en andere overheden. De leden van deze groep zijn afgevaardigd door het Voorzitterscollege van de Vlaamse overheid. Volgende leden zijn lid van het Netwerk Voedselbeleid:

Beleidsdomein	Entiteiten
Landbouw en Visserij	Departement Landbouw en Visserij, VLAM
Omgeving	Departement Omgeving, VLM, OVAM, VMM, Vlaanderen Circulair
Economie, Wetenschap en Innovatie	Departement Economie, Wetenschap en Innovatie, VLAIO
Werk en Sociale Economie	Departement Werk en Sociale Economie
Welzijn, Volksgezondheid en Gezin	Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, Agentschap Zorg en Gezondheid, Vlaams Instituut Gezond Leven
Onderwijs en Vorming	Departement Onderwijs en Vorming
Kanselarij, Bestuur, Buitenlandse Zaken en Justitie	Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken, Toerisme Vlaanderen, Agentschap Facilitair Bedrijf

Deze samenwerking heeft geleid tot de ontwikkeling van 'voedselwerven'. Voedselwerven zijn Vlaamse beleidsdomeinoverschrijvende samenwerkingen rond specifieke voedseltopics, waarbij geprobeerd wordt op innovatieve wijze en in nauwe samenwerking met stakeholders vooropgestelde doelstellingen te halen. Momenteel zijn er 13 voedselwerven lopende. In het achtergrondrapport 'Voedselwerven in actie' worden de verschillende voedselwerven voorgesteld.

Werven	Trekkers	Status
Geïntegreerde onderzoeksagenda (Fit-4Food 2030 Policy Lab)	Departement Economie, Wetenschap en Innovatie, Departement Landbouw en Visserij	Afgerond
Integratie milieuverantwoorde voeding in voedingsdriehoek	Departement Omgeving, Agentschap Zorg en Gezondheid, Vlaams Instituut Gezond Leven	Afgerond
Geïntegreerde schoolaanpak	Departement Omgeving, Agentschap Zorg en Gezondheid, Vlaams Instituut Gezond Leven	In uitvoering
Programma Voedsel+Land+Schap	VLM	In uitvoering
Vlaamse eiwitstrategie	Departement Landbouw en Visserij	In uitvoering
Strategisch plan culinair Vlaanderen & Vlaams Culinair Centrum	Toerisme Vlaanderen	In uitvoering
Werkagenda voedselketen Vlaanderen Circulair	Departement Landbouw en Visserij (& Fevia Vlaanderen), Vlaanderen Circulair	In uitvoering
Voedselomgeving	Departement Omgeving, Agentschap Zorg en Gezondheid, Vlaams Instituut Gezond Leven	In uitvoering
Actieplan voedselverlies en biomas-sareststromen circulair	OVAM, Departement Landbouw en Visserij	In uitvoering
Charter lokale voeding	VLAM	In uitvoering
Lokaal en circulair voedselbeleid	VLM, VVSG	In uitvoering
Strategische visie korte keten	Departement Landbouw en Visserij	In uitvoering
Strategisch plan biologische landbouw	Departement Landbouw en Visserij	In opmaak

Ondanks het feit dat de voedselwerven zich initieel ontwikkelden zonder een gemeenschappelijke (beleids)visie op en agenda voor het voedselsysteem, kwam dit toch naar voren als een belangrijke uitdaging voor de toekomst.

De voedselwerven kunnen dan ook beschouwd worden als belangrijke eerste bouwstenen voor een Vlaamse voedselstrategie, die de verschillende werven, beleidskaders en stakeholderinitiatieven met elkaar verbindt en op te vullen hiaten identificeert. Met het Vlaamse Regeerakkoord 2019-2024 kwam er ook een politiek mandaat om hier werk van te maken.

4.2 POLITIEK ENGAGEMENT VOOR EEN VLAAMSE VOEDSELSTRATEGIE

Het Vlaamse regeerakkoord (Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken, 2019) en verschillende beleidsnota's hebben het voedselthema op de politieke agenda gezet. De Vlaamse Regering heeft zich als doel gesteld om een sterk en geïntegreerd Vlaams voedselbeleid te ontwikkelen:

“Gezond, duurzaam, voldoende en veilig voedsel aan een correcte prijs voor iedere schakel van de voedingsketen staat centraal binnen een voedselbeleid. Het is dan ook van belang dat het huidige landbouwbeleid bijdraagt aan een sterk voedselbeleid waarin de voedselketen integraal en circulair bekeken wordt. De Vlaamse Regering zal in samenwerking met de vraag- (consumenten) en aanbodzijde (agrovoedingsketen) van de markt een Vlaamse voedseltop organiseren.”

Als minister van Landbouw en Voeding coördineerde toenmalig minister Crevits en huidig minister Brouns de weg naar een voedselbeleid in Vlaanderen en stond zij/hij ook in voor de organisatie van een Vlaamse voedseltop. Het Departement Landbouw en Visserij kreeg daarbij een leidende rol om de samenwerking met alle relevante beleidsdomeinen, -niveaus en stakeholders aan te gaan.

In het najaar van 2020 heeft minister Crevits iedereen opgeroepen om mee te werken aan een Vlaamse voedselstrategie. Om tot de voedselstrategie te komen werden drie elementen naar voren geschoven:

- De oprichting van een voedselcoalitie en een begeleidend expertencomité
- De mobilisatie van voedselveranderaars
- De opmaak van een voedselstrategie in zes stappen

4.3 'VOEDSELCOALITIE': DE COCKPIT VAN HET TRAJECT

Het voedselsysteem heeft enorm veel stakeholders. Gelet op de complexiteit en de brede betrokkenheid hebben we uiteraard wel keuzes moeten maken en moeten aflijnen. We bouwden een groep rond coördinator Departement Landbouw en Visserij om de voedselstrategie mee uit te werken.

De voedselcoalitie bestaat uit organisaties die mee in de cockpit zitten voor het uittekenen van de voedselstrategie. Deze groep kreeg een sleutelrol bij het uitschrijven en bedenken van de strategie. Hun taak is om via input de voedselstrategie mee uit te bouwen, maar zeker ook om ze mee uit te dragen in hun organisatie en daarbuiten. Met deze partners krijgen de relevante thema's en waarden in een voedselsysteem een plaats en een gezicht aan tafel.

Figuur 7: De voedselcoalitie

- Algemeen Boerensyndicaat (ABS)
- Agentschap Zorg en Gezondheid
- Belgian Feed Association (BFA)
- Boerenbond
- Bond Beter Leefmilieu (BBL)
- Comeos
- De Sociale Innovatiefabriek
- Departement Economie, Wetenschap en Innovatie
- Departement Landbouw en Visserij
- Departement Omgeving
- European Institute of Innovation and Technology FOOD (EIT Food)
- Fevia Vlaanderen
- Flanders' FOOD
- Groene Kring
- ILVO
- KU Leuven
- OVAM
- Platform voor Landbouw- en Voedingsonderzoek
- Pulse Transitienetwerk
- Rikolto
- Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij (SALV)
- Toerisme Vlaanderen
- Universiteit Gent
- Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG)
- Vereniging van de Vlaamse Provincies (VVP)
- Vlaams Instituut Gezond Leven
- Vlaanderen Circulair
- VLAIO
- VLAM
- VLM
- Voedsel Anders
- Wageningen UR

Bron: Departement Landbouw en Visserij

4.4 EXPERTENCOMITÉ BEGELEIDT SCHRIJFWERK

Het begeleidende expertencomité bestaat uit wetenschappers van de voedselcoalitie en beleidsmakers uit het Netwerk Voedselbeleid met een complementaire specialisatie in diverse domeinen. Vanaf november 2021 tot de Vlaamse voedseltop begeleidde deze groep het schrijfproces en waren zij de eerste kritische toets om tot een wetenschappelijk onderbouwde, inhoudelijke correcte en gedragen tekst te komen. Zij leverden ook tekstuele input vanuit hun eigen expertisedomeinen. Medewerkers van het Departement Landbouw en Visserij zaten mee aan tafel, screenen relevante Europese en Vlaamse rapporten, studies en beleidsdocumenten en stonden in voor het uitschrijven van voorliggend achtergronddocument en de synthesetekst.

Organisatie	Persoon
KU Leuven	Tessa Avermaete
UGent	Wendy Van Lippevelde
ILVO	Wim Haentjens
Wageningen UR	Jeroen Candel
Departement Omgeving	Kristof Rubens
Vlaams Instituut Gezond Leven (i.o.v. Agentschap Zorg en Gezondheid)	Loes Neven
Departement Economie, Wetenschap en Innovatie	Liselotte De Vos
Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken	Laurence De Wolf

4.5 VOEDSELVERANDERAARS: INSPIRATIE UIT DE PRAKTIJK

De Go4Food-oproep in de zomer van 2021 richtte zich als bottom-up-project van de Vlaamse voedselstrategie op voedselveranderaars met een beloftevol idee rond voedsel voor de toekomst. Daarmee leggen we de link naar de maatschappij en de burger. Er kwamen voorstellen vanuit allerlei hoeken: vernieuwers, ondernemers, onderzoekers, studenten, vertegenwoordigers van middenveldorganisaties, geëngageerde burgers, enz.

Uit de 79 ingediende voorstellen werden er 12 geselecteerd op basis van 3 criteria: impact van idee of aanpak, hefboompotentieel als het idee kan groeien, geïmplementeerd en opgeschaald wordt en inzetten op samenwerking. De voedselveranderaars kregen steun van leden van de voedselcoalitie in de vorm van hun expertise en netwerk. De indieners werkten hun idee uit tot een voldragen project. In aanloop naar de Vlaamse voedseltop kregen 5 voedselveranderaars eind 2021 een eenmalige opstartsubsidie voor activiteiten in 2022 en 2023. Ook de andere voedselveranderaars zetten hun werkzaamheden voor, zodat ze eerste resultaten kunnen presenteren op de Voedseltop.

Na afronding van de relance projectoproepen 'Realisatie eiwitstrategie' en 'Samenwerking en digitalisering' van het Departement Landbouw en Visserij werden hieruit twee gefinancierde projecten bijkomend geselecteerd als inspirerende voedselveranderaars.

Overzicht van huidige 12 voedselveranderaars:

1. Universiteit Gent wil de sector van korteketenproducenten verenigen in een platform rond dienstengebaseerde verdienmodellen.
2. De Katholieke Hogeschool Vives Zuid brengt liefhebbers, landbouwers, scholen en wetenschappers samen rond de veredeling en verwerking van nieuwe lokale variëteiten, zoals bataat, yacon of een plaagresistente buitentomaat.
3. Generation Food, een samenwerkingsverband van Rikolto, Boerenbond, UCLL, KU Leuven, Stad Leuven, Proef en EIT Food, ziet zich als pre-incubator die ondernemerschap in duurzame voeding wil bevorderen door middel van experimenten, cocreatie en netwerkevenementen.
4. Colruyt Group wil in een matchmakingplatform landbouwers en retail samenbrengen rond innovatie en duurzaamheid, bijvoorbeeld rond thema waterbeheer.
5. Praktijkpunt Landbouw Vlaams-Brabant introduceert het concept van oogstaandelen in de akkerbouw.
6. Robin Food, een initiatief van SAAMO Vlaams-Brabant gaat, in samenwerking met het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO), op zoek naar gedragen oplossingen voor voedselreststromen.
7. Colruyt Group wil pionieren en innoveren met carbon farming in de veehouderij.
8. Het Food Forest Institute wil een voedselbosstrategie voor heel Vlaanderen uitwerken.

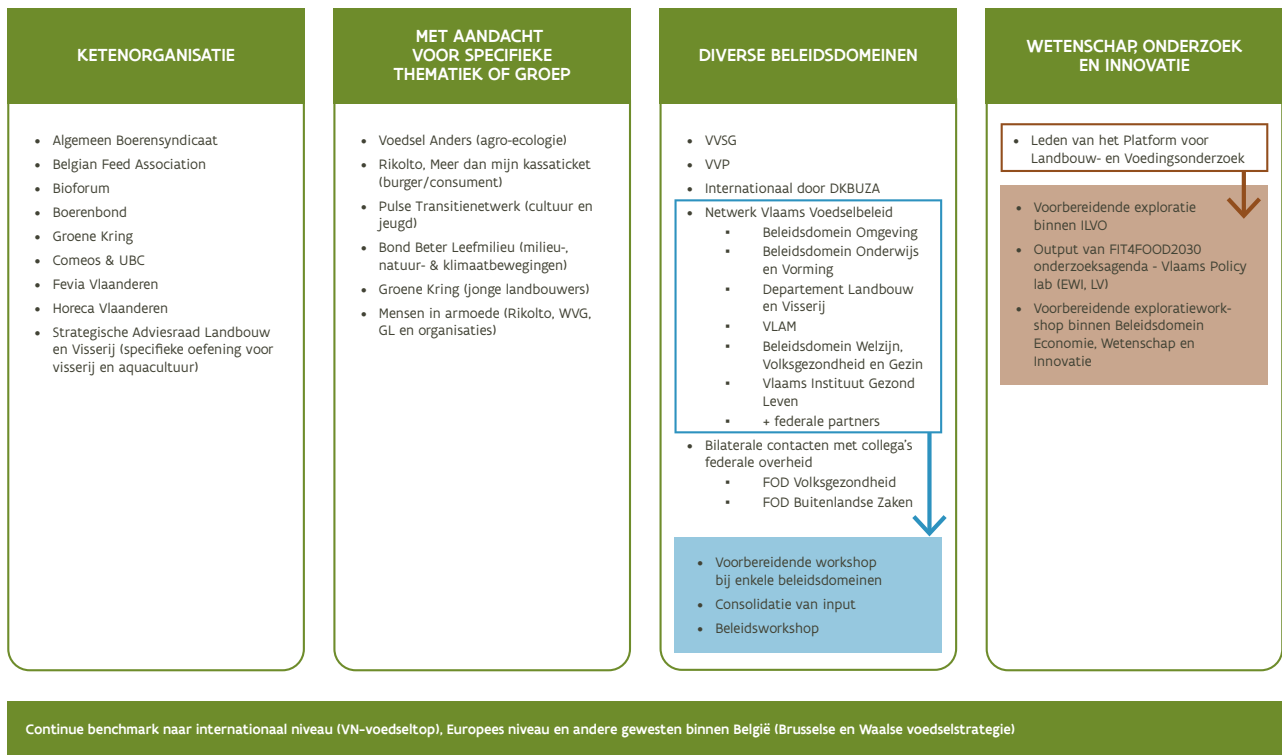
9. Plattelandsklassen vzw en onderzoeksinstelling Inagro willen via de scholen meer kinderen in contact laten komen met de land- en tuinbouw.
10. Brood(doos)nodig?! is een initiatief van Enchanté vzw om de problematiek van de lege brooddozen op school aan te pakken.
11. CEMPA, een project van UGent - CMET, Kemin Europa, ArcelorMittal en Bio Base Europe Pilot Plant, wil microbieel eiwit als ingrediënt voor voeder voor aquacultuur lokaal produceren uit een reststroom uit de staalproductie, namelijk ethanol. Het project maakt deel uit van The Protelnn Club, een nieuw breed samenwerkingsverband rond microbieel eiwit.
12. Connecting Pork & Fork, een project van de Vlaamse Producentenorganisatie Varkenshouders, Dekeyzer-Ossaer en Agfo-Made, wil via datadeling producenten en verwerkers verbinden om de varkensketen op ecologische en economische wijze te verduurzamen.

De voedselveranderaars leveren inspirerende ideeën en beloftevolle projecten aan voor een beter voedselsysteem in de toekomst. Geleerde lessen kunnen meegenomen worden in de verdere uitrol van de Vlaamse voedselstrategie.

4.6 IN ZES STAPPEN NAAR EEN VLAAMSE VOEDSELSTRATEGIE

Om tot de voedselstrategie te komen werd een plan van aanpak uitgetekend voor het proces en dit werd afgestemd met de voedselcoalitie. Het plan van aanpak omvat 6 blokken om stapsgewijs tot de Vlaamse voedselstrategie te komen. Voor de blokken visievorming, exploratie en consolidatie werd voor ondersteuning een beroep gedaan op het externe bureau Möbius. Dat verzekerde een neutrale en professionele facilitatie van het stakeholdertraject.

Figuur 9: Exploratieronde: overzicht van de input

Bron: Departement Landbouw en Visserij

4.7 DIALOOG MET RUIME STAKEHOLDERGROEP

Naast de oprichting van een voedselcoalitie werd een bredere groep stakeholders betrokken door terugkoppeling en interactie met het Netwerk Voedselbeleid (beleid), het Platform voor Landbouw- en Voedingsonderzoek (onderzoek) en de Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij (SALV) (sector).

Het Platform voor Landbouw- en Voedingsonderzoek fungeert als klankbord en aanspreekpunt voor landbouw- en voedingsonderzoek. Het platform verenigt de universiteiten (KU Leuven en UGent), het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO), het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO), de hogescholen (HOGent en KHKempen), de praktijkcentra, de landbouworganisaties (Boerenbond, Algemeen Boerensyndicaat en Bioforum), VLAM, Flanders' FOOD, het Departement Landbouw en Visserij, het Departement Economie, Wetenschap en Innovatie en het Agentschap Innoveren & Ondernemen (VLAIO).

De Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij (SALV) adviseert de Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement over landbouw en visserij in de brede zin van het woord. De adviezen, zoals vastgesteld door de belanghebbenden vertegenwoordigd in de SALV, passen in een gedragen politieke besluitvorming, met een structurele en gestructureerde betrokkenheid van representatieve middenveldorganisaties, onafhankelijke deskundigen en lokale overheden.

De SALV werd betrokken in het traject via de deelname van het SALV-secretariaat (en diverse SALV-leden) aan de voedselcoalitie en toelichtingen op SALV-bijeenkomsten door het Departement Landbouw en Visserij. De SALV droeg bij aan de ontwikkeling van de Vlaamse voedselstrategie door middel van zijn adviezen 'Hapklare inzichten voor een Vlaams voedselbeleid' (SALV, 2020) en 'Vis is Vlaamse kost' (SALV, 2022)

4.8 VERHOUDING MET LANDBOUWBELEID

De land- en tuinbouw is een belangrijke strategische sector voor Vlaanderen. Binnen onze open en internationaal gerichte Vlaamse economie, neemt de Vlaamse agrovoedingssector een vooraanstaande rol in zowel qua productiviteit, investeringsbereidheid, export als qua tewerkstelling. Onze landbouw- en voedingsproducten zijn van een hoge kwaliteit en veilig. Dat is het resultaat van vakmanschap, onderzoek en innovatie. Via het gemeenschappelijke landbouwbeleid wordt in de eerste plaats de landbouwer, als primaire voedselproducent, ondersteund om, op duurzame wijze, voldoende en kwaliteitsvol voedsel te produceren tegen een correcte, marktconforme prijs.

Een cruciale uitdaging hierbij is een leefbaar en eerlijk inkomen voor de landbouwer. Dat inkomen is altijd al onderhevig geweest aan schommelingen, maar de volatiliteit is de afgelopen decennia toegenomen. De liberalisering van de markt zorgt daarbij zowel voor kansen als voor uitdagingen. In tegenstelling tot heel wat andere sectoren zijn landbouwers vaak geen prijszetters maar prijznemers. Ondernemerschap en innovatie zijn essentieel om hier een antwoord op te bieden. Enkel zo kunnen we inzetten op duurzame verdienmodellen en op kwalitatieve producten met een hoge toegevoegde waarde, gericht op wat de markt vraagt. In het gemeenschappelijk landbouwbeleid wordt dan ook extra aandacht gegeven aan ondernemerschap en innovatie, ecosysteemdiensten, het welzijn van de landbouwer en zijn/haar impact op de leefbaarheid van het platteland. Momenteel wordt de laatste hand gelegd aan het nieuwe strategische GLB-plan dat de bakens uitzet voor het landbouwbeleid in Vlaanderen voor de periode 2023-2027.

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid is en blijft een cruciale pijler voor in de eerste plaats de landbouwer. Diverse uitdagingen waar de sector mee kampt zijn echter complexe problematieken waarvan de oorzaak of de oplossing zich elders in het voedselsysteem bevindt. Er is daarbij nood aan samenwerking over de grenzen van sectoren en ketens, disciplines, beleidsdomeinen en -niveaus heen nodig. Dat vereist een voedselsysteembenadering en dus ook een breder voedselbeleid.

Dit voedselbeleid biedt kansen om in te spelen op de blijvende knelpunten, waarop het gemeenschappelijke landbouwbeleid alleen geen antwoord kan bieden doordat dit een bredere samenwerking vereist, zoals:

- Acties die gericht zijn op verschillende schakels in de keten tegelijkertijd, zoals een markt(vergoeding) voor ecosysteemdiensten of de ketenopbouw van nieuwe, gezonde en duurzaam geproduceerde voedingsmiddelen
- Acties die gericht zijn op de verschillende uitdagingen tegelijkertijd, met name de thema's gezondheid, duurzaamheid en betaalbaarheid
- Acties die gericht zijn op andere ketenactoren dan de primaire producent, zoals de consument, distributie- en voedingssector

Zoals beschreven in het SALV-advies inzake voedselbeleid (SALV, 2020), biedt een voedselbeleid kansen om langs diverse sporen te werken aan de realisatie van een duurzamer voedselsysteem: als katalysator van innovatie, als hefboom voor beleidscoherentie, door middel van een systeembrede aanpak van de verschillende uitdagingen op het vlak van verduurzaming, en door het versterken van transparantie. De kansen van een voedselbeleid liggen in de integrerende benadering, waarbij met verbeterde of nieuwe instrumenten op diverse componenten van het voedselsysteem tegelijk wordt gewerkt om brede doelstellingen (rond duurzaamheid, gezondheid en betaalbaarheid) samen te bereiken.

5 DE VOEDSELSTRATEGIE, EEN ROADMAP VOOR DE TOEKOMST

5.1 DE STRUCTUUR: HART, PIJLERS, DOELSTELLINGEN, WERKPADEN EN VOEDSELDEALS

De inhoudelijke basis voor de voedselstrategie werd opgehangen aan vier strategische pijlers, geïnspireerd op het Food 2030-onderzoeksbeleidskader, waarin de Europese Commissie de uitdagingen voor het voedselsysteem ordent onder vier prioritaire thema's. Vertaald naar de Vlaamse strategie worden deze:

- Gezonde en duurzame voeding voor iedereen
- Voedselsysteem binnen ecologische grenzen
- Voluit voor een veerkrachtige voedsel economie
- Voedsel verbindt boer tot burger

Onder deze vier strategische pijlers, centraal met elkaar verbonden in een hart om het belang van de systeemaanpak te benadrukken, werd een roadmap uitgewerkt met 19 strategische doelstellingen (SD's). Onder de SD's zijn 98 werkpaden geformuleerd. De SD's vormen samen met de werkpaden de roadmap van deze strategie. Deze onderdelen van de Vlaamse voedselstrategie worden achtereenvolgens in dit hoofdstuk toegelicht. De gebruikte definities van begrippen en referenties staan in de bijlage.

De roadmap is geen gedetailleerde blauwdruk voor de toekomst, met bindende doelstellingen rond voedselproductie en -consumptie voor alle geledingen van de maatschappij. De roadmap geeft wel een integraal beeld van het voedselsysteem dat we voor ogen hebben, welke doelstellingen we willen bereiken en hoe we dat samen willen realiseren. Het biedt een gemeenschappelijk kader en een toekomstperspectief, en faciliteert en versterkt het engagement van organisaties en beleidsmakers om over thema's en beleidsdomeinen heen samen te werken om dit toekomstperspectief te realiseren. Deze strategie en de acties die eruit voortvloeien zijn een basis om op verder te werken en in verschillende aspecten van het voedselsysteem stappen in de goede richting te zetten.

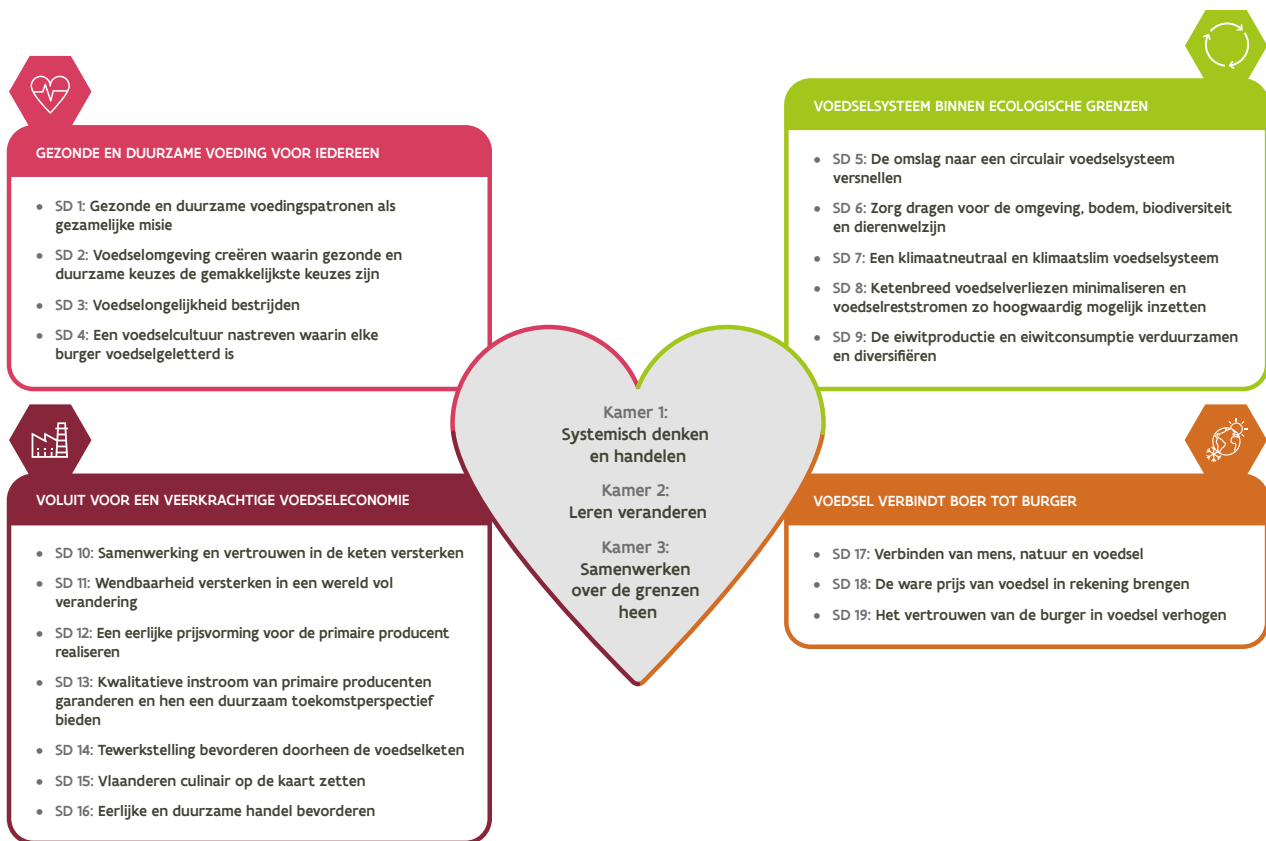
We vertrekken bij de strategie niet van een leeg blad. Werken aan een duurzame voedseltoekomst is immers niets nieuws en is in volle beweging. Bestaand beleid op diverse niveaus (van internationaal tot lokaal), de voedselwerven en initiatieven van voedselveranderaars uit alle hoeken van het voedselsysteem (keten, onderzoek, burgers) werken vandaag al rond verschillende strategische doelstellingen of bijhorende werkpaden. Het is niet de opzet van de strategie om initiatieven te ontplooiën op werkpaden die reeds druk 'bewandeld' worden maar om actief op zoek te gaan naar leemtes en om de diverse strategische doelstellingen met elkaar te verbinden (holistische benadering).

Niet voor elke strategische doelstelling of werkpada liggen de hefboomen overigens op Vlaams niveau. Tijdens de opmaak van de voedselstrategie brachten we per strategische doelstelling de meest relevante beleidskaders op Europees, federaal en Vlaams niveau in kaart. Wegens de omvang van deze mapping is deze niet in het achtergrondrapport opgenomen. De voedselwerven, als eerste bouwstenen van het voedselbeleid, vermelden we wel bij de relevantste strategische doelstelling. Zo stemt de uitwerking van de strategische doelstellingen 5 (circulair), 8 (voedselverlies), 9 (eiwitten) en 15 (culinair) in werkpaden haast volledig overeen met bestaande voedselwerven. Hier willen we het belang van de lopende voedselwerv benadrukken en niet dubbelop werken.

De voedselstrategie zet aan tot actie op het terrein. Dat gebeurt via de werkpaden om de doelstellingen te bereiken, waar alle actoren zich aan kunnen oriënteren. Bovendien initiëren we bij de lancering van de voedselstrategie ook enkele ambitieuze en impactvolle hefboomacties, zogenaamde 'voedseldeals' die de voedselstrategie in de praktijk brengen. Ze spelen in op vaak aangehaalde werkpaden (gedragenheid), dragen bij aan de realisatie van meerdere doelstellingen (impact) en er is nog geen volwaardig instrument of beleidsinitiatief dat erop focust (meerwaarde). Een aantal actoren uit de voedselcoalitie zijn ook bereid er hun schouders onder te zetten om zo concrete resultaten te kunnen boeken. De deals werden voorbereid en afgetoetst met vertegenwoordigers van agrovoedingsketen, middenveld, onderzoek en beleid.

Met deze deals gaan we niet de gehele strategie realiseren, maar we spelen in op belangrijke hiaten waar we vanuit de strategie een meerwaarde kunnen betekenen en die complementair zijn aan wat er al gebeurt in (en op) het veld. In de toekomst kunnen nieuwe voedseldeals uitgerold worden.

Figuur 10: Overzicht strategische doelstellingen Vlaamse voedselstrategie

Bron: Departement Landbouw en Visserij

5.2 SYSTEMISCH HART MET 3 KAMERS

Elke systeemverandering heeft een kloppend systemisch hart nodig. De strategische doelstellingen van de Vlaamse voedselstrategie hangen nauw samen met wat er in de kamers van het systemisch hart gebeurt. Elk van de strategische doelstellingen komt in aanraking met of wordt doorbloed door dit systemisch hart. De drie kamers van dat systemisch hart zijn:

- Systemisch denken en handelen
- Leren veranderen
- Samenwerken over de grenzen heen

Kamer 1: Systemisch denken en handelen

Relevante voedselwerf: Geïntegreerde onderzoeksagenda (Fit4Food 2030 Policy Lab)

Een van de steeds terugkerende aanbevelingen om de uitdagingen aan te pakken, is de noodzaak om deze op systemisch niveau aan te pakken. De keuze voor een holistische, brede aanpak op systeemniveau verhoogt de complexiteit van de oefening, maar is cruciaal om tot een duurzame strategie te komen. Pas dan wordt duidelijk hoe alle elementen met elkaar samenhangen en gestreefd kan worden naar gebalanceerde trade-offs. Het Landbouwrapport 2020 spreekt van onbedoelde of ongewenste neveneffecten van verduurzaming.

Door te kiezen voor een Vlaamse voedselstrategie, kiezen we automatisch ook voor deze systemische visie, waarbij we het voedselsysteem als geheel benaderen in plaats van te kijken naar aparte elementen, actoren of beleidsdomeinen. Daardoor ontstaat wederzijds begrip en synergie en kunnen we ervoor zorgen dat de verantwoordelijkheid voor verduurzaming van het systeem wordt gedeeld door alle betrokkenen. Systemische transformaties vereisen een sterke politieke vastberadenheid, gedeelde toekomstvisie en leiderschap.

Daarnaast vereist een systemische aanpak niet alleen een breed overleg en participatieproces, maar ook dat bij de uitwerking van acties steeds naar de impact op of samenhang met andere actoren, acties en doelstellingen gekeken wordt. Systemische veranderingen leiden immers tot trade-offs waarbij het algemeen belang steeds sturend moet zijn. De veranderingen die leiden tot win-wins voor alle partijen zijn beperkt. Voor de andere keuzes is sterk politiek leiderschap vereist en een goede wetenschappelijke onderbouwing.

Werkpad 1: We zetten in op horizontale en verticale beleids- en kennisintegratie.

De sleutel tot het bereiken van een systeemverandering ligt bij een effectieve beleidsintegratie. Beleid moet consistent en coherent zijn op de verschillende niveaus en over de verschillende beleidsdomeinen heen. Voedselbeleid omvat dus het horizontaal afstemmen tussen verschillende beleidsdomeinen of disciplines en verticaal afstemmen over de verschillende niveaus heen (lokaal, regionaal, nationaal, supranationaal) met betrekking tot de doelstellingen van het voedselbeleid. Dit geldt niet alleen voor beleidsinhoud, maar ook voor beleidsprocessen. We werken ook aan een geïntegreerde transdisciplinaire kennisontwikkeling, waarbij kennis wordt geïdentificeerd en gelokaliseerd, verworven en toepasbaar gemaakt doorheen het voedselsysteem.

Werkpad 2: We erkennen de rol van lokale besturen om de transformatie te versnellen.

Verschiedende lokale besturen waren voorlopers bij het uitwerken van voedselstrategieën. Ze grijpen in daar waar mensen consumeren, leven en werken. Door verandering dicht bij de consument in de praktijk te brengen en door het opmaken van nieuwe allianties kan de systeemverandering versneld worden en kunnen nieuwe dynamieken ontstaan.

Werkpad 3: We zorgen voor verbindingen, dialoog en participatie om oplossingen uit te werken en beleid te optimaliseren.

Samenwerken staat centraal in dit verhaal. In dit proces is een sterk stakeholdersmanagement, inclusief burgerparticipatie, cruciaal. Stakeholders zouden mee moeten bepalen welke issues prioritair en cruciaal zijn. We willen ervoor zorgen dat alle belanghebbenden in staat zijn om deel te nemen aan beleidsvormingsprocessen die hen raken. Maar ook willen we ervoor te zorgen dat machtsverhoudingen worden begrepen en aangepakt op een rechtvaardige manier door transparante mechanismen (Europese Commissie, 2020a). We zijn daarbij extra aandachtig voor moeilijk te bereiken doelgroepen, die vanuit hun specifieke context de inzichten op de problematieken en het design van oplossingen kunnen verruimen en inclusief kunnen maken. Er moet wel over gewaakt worden dat de blik hierbij op lange termijn is gericht, en niet bij elke wending verandert van focus. Betrokken actoren moeten immers zinvolle, duurzame investeringen kunnen doen.

Kamer 2: Leren veranderen

Leren veranderen houdt in dat we erkennen dat veranderen vaak ongemakkelijk voelt, actoren confronteert met onzekerheid, disruptie en weerstand, en dat het een niet-rechtlijnig en iteratief langetermijnproces is.

In hoofdstuk twee beschreven we hoe overheid en andere actoren desalniettemin proactief kunnen zorgen voor een meer effectief en inclusief veranderingsproces.

Een proces waarbinnen de ruimte gecreëerd wordt om de bestaande aanpak en structuren in vraag te stellen en waarin kansen geboden worden voor een toenemende diversiteit aan nieuwe benaderingen en toekomstgerichte experimenten. Een proces dat veranderaars stimuleert om te durven veranderen. Een proces dat ons in staat stelt om voortdurend en in dialoog op te zoek gaan naar wat waardevol is in de bestaande aanpak, en naar welke opkomende initiatieven en praktijken de kiemen bevatten van ons toekomstige voedselsysteem.

Het is een valkuil voor beleid om bestaande normen, technische organisatiemodaliteiten en contracten in toeleveringsketens te bevoordelen (Europese Commissie, 2020b). Een systeemverandering kan zo geblokkeerd worden, omdat een zichzelf versterkend systemisch regime innovatieve oplossingen, technologieën of samenwerkingen verhindert om mainstream te worden. Dit is logisch en te begrijpen: bekende technologieën, samenwerkingen en oplossingen hebben namelijk al een plaats in het systeem en zijn vaak in het voordeel van gevestigde spelers. Daarom is het cruciaal om het belang van nicheondernemingen te erkennen. Verandering ontstaat vaak 'in de marge', om van daaruit via samenwerking uit te groeien tot mainstream. We maken daartoe innovatieve clusters waar samenwerking en vertrouwen tot versnelde transformatie leidt.

Werkpad 1: We voeren een beleid gebaseerd op feiten in de transformatie naar een duurzaam voedselsysteem.

- Creëren van een wetenschappelijk adviesorgaan op Vlaams niveau voor de ondersteuning van een beleid gericht op een duurzaam voedselsysteem
- Deelnemen aan een Vlaams/Belgisch/Europees observatorium waarin kennis over duurzame voedselsystemen wordt samengebracht
- Objectieve en transparante borging van verandertrajecten

Werkpad 2: We bieden ruimte voor en faciliteren proactief en doelgericht experimenteren en innoveren.

- Uitvoeren van experimenten via living labs in het kader van een cocreatief proces
- Transparant overzicht voor voedselveranderaars van platformen voor experiment en leren
- Structurele financiering ter beschikking stellen voor belangrijke verandertrajecten (naast projectfinanciering)
- Regelluwe plaatsen of experimenteerzones voor innovatie scheppen

Werkpad 3: We monitoren en evalueren regelmatig de voortgang om een dynamisch proces te garanderen.

- We nemen tijd om het beheer van een duurzaam voedselsysteem via een integrale, iteratieve en participatieve wijze tegen het licht te houden.
- Er ontstaat een gemeenschap van stakeholders waarin er geëxperimenteerd kan worden, een open dialoog mogelijk is en kennis zich kan verspreiden over de grenzen heen.

Kamer 3: Samenwerken over de grenzen heen

De uitdagingen voor het voedselsysteem overschrijden de grenzen van Vlaanderen. Ze zijn Europees en mondiaal en vereisen dus ook een internationale aanpak. Vanuit de Vlaamse voedselstrategie werken we hier constructief aan mee. We zoeken actief naar synergieën in België en in het buitenland. Daarnaast is onze Vlaamse kennis en ervaring waardevol om op (inter)nationaal niveau te delen en kan er omgekeerd ook geleerd worden van bestaande voorbeelden.

Werkpad 1: We delen internationaal kennis en ervaring en zoeken samenwerkingsmogelijkheden.

In Vlaanderen kunnen we heel wat leren van bestaande voorbeelden, initiatieven en goede praktijken uit binnen- en buitenland én mogen we trots zijn op de zaken waarin we voorloper zijn en de initiatieven die bij ons groeien en bloeien. Kennisuitwisseling op internationaal niveau, zoals onder andere door deelname aan de Europese R&I-partnerschappen en ons engagement tijdens de UNFSS, moet dus zeker gefaciliteerd worden om in Vlaanderen en wereldwijd een beter voedselsysteem tot stand te brengen.

Werkpad 2: We nemen deel en dragen proactief bij aan internationale coalities rond mondiale voedseluitdagingen.

Om een duurzaam mondiaal voedselsysteem te verwezenlijken nemen we proactief deel aan internationale coalities, samenwerkingsverbanden en actiegroepen die hieraan bijdragen.

Werkpad 3: We zetten in op duurzame internationale samenwerking.

We zetten structurele samenwerkingen op met andere landen en regio's om belemmerende obstakels weg te werken en ecologische, sociale en economische doelen te verwezenlijken die een gezond en duurzaam voedselsysteem bevorderen.

Werkpad 4: We creëren beleidscoherentie en synergieën tussen het Vlaamse, Belgische en Europese voedselbeleid.

We leggen linken, zorgen voor beleidscoherentie, stemmen af met bestaande en nieuwe Europese en Belgische beleidskaders en zorgen dat de Vlaamse voedselstrategie ingebed zit en bijdraagt aan deze kaders. We proberen goede voorbeelden voor te leggen om het Europese beleid in goede richting te helpen sturen, en houden rekening met en vragen aandacht voor de specifieke Vlaamse context.

5.3 PIJLER 1: GEZONDE EN DUURZAME VOEDING VOOR IEDEREEN

Strategische doelstelling 1: Gezonde en duurzame voedingspatronen als gezamenlijke missie

Relevante voedselwerf: Integratie milieuverantwoorde voeding in voedingsdriehoek

Met een 'evenwichtig bord' willen we een gezond en duurzaam voedingspatroon stimuleren bij elke Vlaming. De Vlaamse voedingsdriehoek vormt de basis voor een gezond én milieuverantwoord voedingspatroon en kan vanuit die positie doorontwikkeld worden tot een model voor duurzaamheid in al haar dimensies (bv. ook de economische en sociale component: eerlijke vergoeding voor producent, betaalbaarheid voor consument). In deze doelstelling ligt de focus op gezonde en duurzame voedingspatronen als een collectieve verantwoordelijkheid van de hele keten en de verschillende beleidsdomeinen en -niveaus (Health in All Policies). We omarmen het One Health-principe als centraal principe voor een gezond voedselsysteem.

Werkpad 1: We communiceren naar de consument en sensibiliseren over gezonde en duurzame voedingspatronen.

De overheid en spelers uit de voedselketen communiceren naar en sensibiliseren de consument op een activerende, transparante, coherente en consequente manier over gezonde en duurzame voedingspatronen. Dit betekent bijvoorbeeld dat het beleid en de boodschap van verschillende beleidsdomeinen en -niveaus coherent is en één duidelijke richting geeft aan de consument. Hierbij wordt de diversiteit van de samenleving in acht genomen en gewerkt op maat van de doelgroep.

Werkpad 2: We werken een ketenbreed afsprakenkader uit waarin bestaande en nieuwe initiatieven worden opgenomen en samenwerking wordt gestimuleerd.

We stellen een ketenbreed afsprakenkader op, waarin bestaande en nieuwe initiatieven, projecten en convenanten worden opgenomen. Dit afsprakenkader wordt ondertekend door partners uit de retail, catering, voedingsindustrie, overheid, zorgsector, landbouw en middenveld die bereid zijn om samen te werken en concrete acties te ondernemen. Duidelijke afspraken zijn nodig om te komen tot een succesvolle samenwerking tussen verschillende ketenactoren en beleidsdomeinen. Samenwerking is nodig om deze strategische doelstelling en bijhorende werkpaden te doen slagen.

Werkpad 3: We maken deze missie breder gedragen door ook non-foodsectoren te responsabiliseren en de kennis over gezonde en duurzame voedingspatronen meer te integreren in relevante opleidingen.

Door andere sectoren, zoals de medische, culturele, sociale, sport-, onderwijs- en jeugdsector, te betrekken en te activeren in deze gezamenlijke missie, kan de kennis van gezonde en duurzame voedingspatronen beter doordringen via de verschillende aspecten van ons dagelijks leven. Daarbij moet deze kennis ook meer geïntegreerd worden in alle opleidingen die invloed kunnen uitoefenen op onze voedingspatronen, bv. in de horeca, sociale sector, onderwijs en gezondheidszorg.

Werkpad 4: We investeren in gezonde voedingspatronen als essentieel element in een preventief gezondheidsbeleid.

We erkennen de link tussen voedingspatronen en lichamelijke en geestelijke gezondheid, en ondersteunen de ontwikkeling van een veerkrachtiger en doeltreffender gezondheidssysteem waarin gezonde voedingspatronen als preventiemaatregelen worden gehanteerd.

Werkpad 5: We nemen het One Health-principe op in de volledige keten en in het beleid.

We erkennen het belang van het One Health-principe en nemen dit op in het beleid doorheen de voedselketen, gezondheidszorg en de overheidsorganen. De zorg voor mens en dier, veilig voedsel en een gezonde leefomgeving voor alle burgers zijn immers onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het 'One Health'-principe integreert de doelstellingen en acties van de dierlijke en de humane sector en van het leefmilieu. Een duurzaam voedselsysteem stelt ons in staat om beter bestand te zijn tegen toekomstige gezondheids crisissen. Er worden al stappen gezet (bv. eerste Belgische nationaal actieplan 'One Health' voor de bestrijding van antimicrobiële resistentie 2020-2024) en met verdere aanpassingen kan het voedselsysteem ook een positieve impact hebben op onze leefomgeving en gezondheid.

Strategische doelstelling 2: Voedselomgevingen creëren waarin gezonde en duurzame keuzes de gemakkelijkste keuzes zijn

Relevante voedselwerf: Voedselomgeving, Geïntegreerde schoolaanpak

De noodzaak om gezonde en duurzame voedingspatronen aan te moedigen wordt telkens opnieuw vastgesteld. Het is aangetoond dat zelfs een goed geïnformeerde consument niet steeds de beste keuze maakt. We erkennen dat de verantwoordelijkheid niet enkel bij de consument ligt en nemen die ook vanuit de keten en het beleid op. Keuzes in onze voedingsgewoonten worden voor een groot stuk vormgegeven door de bestaande voedselomgevingen (Vanoutrive & Cant, 2020).

Om gezonde en duurzame voedingspatronen te stimuleren, moeten ze meer ondersteund en gestimuleerd worden via een aangepaste voedselomgeving (Europese Commissie, 2020a). Dit dragen we uit voor diverse doelgroepen en de voedselomgevingen waarin ze zich begeven (op school, thuis, op het werk, op restaurant, voor specifieke doelgroepen zoals ouderen). De uitgangspunten van de Vlaamse voedingsdriehoek zijn daarbij richtinggevend.

Werkpad 1: We brengen voedselomgevingen en consumentengedrag beter in kaart door doelgericht onderzoek en monitoring.

We brengen de huidige situatie van voedselomgevingen in Vlaanderen in kaart, en ook de psychosociale interacties tussen de voedselomgeving en de consument. Er moet verder onderzoek gebeuren naar de factoren die consumentengedrag sturen en de effecten van voedselomgevingen op verschillende doelgroepen en locaties. Deze nieuwe en ook de bestaande onderzoeksresultaten moeten we vertalen in concrete beleidsaanbevelingen die leiden tot objectief en op wetenschap gefundeerd beleid.

Werkpad 2: We scherpen de regelgeving aan en maken publiek-private afspraken op vlak van marketing, informatie en aanbod om gezamenlijk een gezondere en duurzamere voedselomgeving te realiseren.

Met alle relevante ketenpartijen worden publiek-private afspraken gemaakt om gezonde en duurzame keuzes te stimuleren. Dit kan bv. gaan over aanpassingen in het gevoerde marketingbeleid (promoties, reclame en verpakking ongezonde producten, nudging, winkelinrichting) of over afspraken rond productsamenstelling. De regelgeving moet strenger worden om een strikt en duidelijk wettelijk kader te creëren ter ondersteuning van deze afspraken.

Werkpad 3: We zetten in op wettelijke kaders, regelgeving en juridisch instrumentarium op verschillende beleidsniveaus om de voedselomgeving bij te kunnen sturen.

Op verschillende beleidsniveaus moeten er instrumenten zijn om op basis van vastgelegde criteria in te grijpen in de fysieke voedselomgeving, en hiervoor moeten wettelijke kaders en regelgeving herzien en ontwikkeld worden. Hier is ook een belangrijke rol weggelegd voor de kaders die op EU-niveau worden afgesproken.

Werkpad 4: We hanteren een prijsbeleid dat gezonde en duurzame keuzes stimuleert.

Een duurzaam fiscaal beleid stimuleert, samen met een eerlijk belonings-/vergoedingskader, de productie en consumptie van wetenschappelijk aangetoonde gezondere en duurzamere producten en achterliggende productiesystemen, en omgekeerd. Dat kan bijvoorbeeld door het doorrekenen van externaliteiten in de prijs van het product, of door de fiscale last van bepaalde producten te verlagen of verhogen. Ook ketenactoren kunnen inwerken op de prijs om gezonde en duurzame keuzes te stimuleren, bv. door promotiebeleid te herzien.

Werkpad 5: We streven ernaar dat gezonde en duurzame voedingspatronen de norm worden in publieke gebouwen, scholen en overheidsinstellingen.

Publieke gebouwen, scholen en overheidsinstellingen moeten ook op vlak van voeding een voorbeeldrol spelen. Gezonde en duurzame voedingspatronen moeten de norm worden en voor iedereen betaalbaar en aantrekkelijk zijn, en dit wordt weerspiegeld in het aankoopbeleid en aanbod.

Werkpad 6: We onderzoeken effectieve labels en zetten ze doelgericht in om consumenten te helpen gezonde en duurzame keuzes te maken.

Duidelijke, makkelijk te gebruiken labels rond duurzaamheid en gezondheid kunnen helpen bij het maken van voedselkeuzes. De effectiviteit van labels moet verder onderzocht en in acht genomen worden, net zoals de meerprijs die ze potentieel met zich meebrengen. Om een gelijk speelveld te behouden wordt harmonisatie op Europees niveau nagestreefd.

Werkpad 7: We versnellen de ontwikkeling van gezondere en duurzamere producten.

De voedingsindustrie en de onderzoekswereld zetten zich in om het productaanbod gezonder en duurzamer te maken. Afhankelijk van de doelgroep kan gekeken worden welke types producten een grote impact hebben en welke het potentieel in zich hebben om het best aan te sluiten bij consumentvoorkeuren.

Strategische doelstelling 3: Voedselongelijkheid bestrijden

Een toekomstbestendig voedselsysteem zet in op wegwerken van ongelijkheid. Toegang hebben tot veilig en gezond voedsel is immers een basisrecht van iedere mens. We streven naar een structurele aanpak voor het probleem. We stimuleren gezonde en duurzame voedingspatronen voor iedereen. Er gaat speciale aandacht naar mensen in een maatschappelijk kwetsbare situatie aangezien vastgesteld wordt dat zij vaker ongezonder eten en leven (bv. minder bewegen, meer roken en alcohol drinken). We zetten in op het wegnemen van de drempels.

Werkpad 1: We dringen voedselarmoede terug en voorkomen het probleem structureel door koopkrachtsverhoging van kwetsbare groepen.

Om hun recht op veilig en gezond voedsel te kunnen realiseren, moet de koopkracht van kwetsbare groepen verhoogd worden. Armoede moet structureel aangepakt worden. Het bijsturen van het sociaal vangnet, zoals extra middelen uittrekken voor de aankoop van gezonde producten, is hierin essentieel, maar het voedselbeleid kan hierin ook een stimulerende rol spelen.

Werkpad 2: We richten een gezonde en duurzame leef- en voedselomgeving in kwetsbare buurten in.

Zorgen voor een gezonde en duurzame leef- en voedselomgeving in kwetsbare buurten is bepalend voor de gezondheid van mensen in kansarmoede. Gezonde en duurzame voedingspatronen moeten gemakkelijk toegankelijk, betaalbaar en aantrekkelijk zijn, waarbij een gezonde en groene leefomgeving in kwetsbare buurten moet worden gerealiseerd.

Werkpad 3: We versterken de rol van scholen als hefboom tegen voedselongelijkheid.

Scholen kunnen een belangrijke rol spelen in het behouden, bewaken en beschermen van de gezondheid van alle kinderen en jongeren, heel in het bijzonder van kinderen en jongeren uit gezinnen in voedselarmoede. Ze hebben echter ondersteuning nodig om gezonde, duurzame maaltijden te kunnen blijven aanbieden die voor iedereen betaalbaar (of gratis) zijn. Er moet ruimte gecreëerd worden om te experimenteren. We gaan op zoek naar hoe we scholen die ondersteuning kunnen bieden.

Werkpad 4: We maken het productaanbod in sociale voedselvoorzieningen gezonder en duurzamer.

Sociale voedselvoorzieningen, zoals sociale kruideniers en restaurants, voedselbedeling en voedselbanken, moeten deel uitmaken van een gezonde en duurzame voedselomgeving. Medewerkers en vrijwilligers worden opgeleid om mensen in armoede te helpen met het maken van gezondere en duurzamere voedselkeuzes.

Werkpad 5: We bouwen het bestaande netwerk van sociale distributieplatformen uit en versterken het.

We versterken de werking van sociale voedselvoorzieningen door het uitbouwen van het bestaande netwerk van sociale distributieplatformen (Voedselbanken, Foodsavers, enz.) en het optimaliseren van de logistieke werking errond alsook de complementariteit tussen de verschillende platformen.

Strategische doelstelling 4: Een voedselcultuur nastreven waarin elke burger voedselgeletterd is

Relevante voedselwerf: Geïntegreerde schoolaanpak

In de zoektocht naar manieren om mensen gezonder en duurzamer te laten eten, valt steeds vaker de suggestie om hun voedselvaardigheden te versterken. Het begrip 'voedselgeletterdheid' lijkt niets nieuws. Het maatschappelijke belang ervan en de mogelijkheden om er met nieuwe toepassingen op in te spelen, trekt steeds meer aandacht. Mensen meer voedselgeletterd maken kan hen helpen om een levenslange bewuste en gezonde relatie met voeding op te bouwen (Coene et al., 2021).

Werkpad 1: We stimuleren van jongs af aan een integrale blik op voedsel via kwaliteitsvolle en aangepaste voedsleeducatie, ingebed in een breder duurzaamheidsverhaal.

We laten kinderen en jongeren in verschillende domeinen, waaronder onderwijs en jeugdwerk, in aanraking komen met en kennis opdoen over duurzaamheid, gezondheid en de volledige voedselketen om hun voedselgeletterdheid te verhogen. Structureel investeren in activiteiten die daaraan werken, zoals boerderij-/plattelandsklassen, schoolmoestuinen en samen koken, kan hiertoe bijdragen. Samenwerking met middenveldorganisaties, experts en MOS (duurzame scholen, straffe scholen) is cruciaal om scholen bij te staan in de visievorming rond een integraal schoolbeleid op vlak van voedsel en de concrete uitwerking ervan.

Werkpad 2: We bouwen verder aan een laagdrempelig en onafhankelijk expertisenetwerk waar de consument terecht kan voor objectieve informatie over voedsel in al zijn aspecten.

We bouwen een breed gedragen expertisenetwerk uit rond voedsel waar de consument duidelijk terecht kan voor wetenschappelijk onderbouwde info rond voeding in al haar aspecten (veiligheid, duurzaamheid, gezondheid, enz.).

Werkpad 3: We ontwikkelen een brede strategie en instrumenten voor gedragsverandering rond de voedingsdriehoek en sleutelen levenslang aan voedselvaardigheden.

Naast het verder werken aan voedsleeducatie, onder meer in het onderwijs, zetten we in op levenslang leren. Hiertoe worden campagnes, laagdrempelige instrumenten en preventiestrategieën ingezet, ondersteund door inzichten in gedragspsychologie.

Werkpad 4: We brengen diversiteit in voedselculturen in Vlaanderen in kaart en stimuleren kruisbestuiving.

We brengen de voedselculturen in Vlaanderen in kaart, brengen ze samen en laten ze van elkaar leren, bv. op het vlak van gezonde maaltijden, bereidingswijzen, eiwitconsumptie, enz.

Werkpad 5: We ondersteunen middenveldorganisaties die werken rond voedsel als belangrijke intermediaire partners van het voedselbeleid.

Ondersteunen en samenbrengen van organisaties uit het middenveld die met burgers aan de slag gaan rond gezonde en duurzame voedingspatronen, zowel gespecialiseerde organisaties als meer algemene organisaties die deze thematiek willen opnemen in hun werking.

5.4 PIJLER 2: VOEDSELSYSTEEM BINNEN ECOLOGISCHE GRENZEN

Strategische doelstelling 5: De omslag naar een circulair voedselsysteem versnellen

Relevante voedselwerf: Werkagenda voedselketen Vlaanderen Circulair (2022)

We versnellen samen de omslag naar een circulair voedselsysteem. Een circulair voedselsysteem minimaliseert de materiaalvoetdruk en de bijhorende milieu-impact van het voedselsysteem, terwijl er toch voor wordt gezorgd dat de voedingsbehoefte in Vlaanderen voor alle burgers wordt ingevuld. We maken van een circulair voedselsysteem een economisch succesverhaal voor Vlaanderen en wapenen ons tegen grondstoffenschaarste en klimaatverandering. Naast een doorgedreven focus op preventie (in lijn met het cascadeprincipe) en het implementeren van circulair ontwerpen, produceren en consumeren van biograndstoffen, maken we ook werk van een duurzaam verpakkingsbeleid. De werkagenda voedselketen, een partnerschap binnen Vlaanderen Circulair, zet bedrijven, overheden, kennisinstellingen, middenveldorganisaties en andere organisaties aan om concrete acties te ondernemen die bijdragen aan de ambities en werkpaden.

Werkpad 1: We maken optimaal gebruik van biograndstoffen.

We verhogen de circulariteit van bestaande primaire productiesystemen door onder meer in te zetten op kringlooplandbouw, precisielandbouw, circulaire toelevering en circulaire visserij en aquacultuur. We ontwikkelen en schalen nieuwe circulaire productiesystemen en culturen op die (bijna) geen klassieke landbouwgrond gebruiken. We verhogen de circulariteit in bestaande verwerkings- en distributiesystemen van voedingsproducten door circulair voedselontwerp, preventie van voedselverlies en valorisatie van nevenstromen en optimalisatie van logistieke keten en voorraadbeheer.

Werkpad 2: We maken optimaal gebruik van voeding.

We streven naar een brede acceptatie van een voedingspatroon met een lage grondstoffenimpact, in lijn met de Vlaamse voedingsdriehoek. Dit betekent onder andere dat we vaker kiezen voor plantaardige eiwitten en plantaardige of dierlijke eiwitten met een lage grondstoffenimpact en dat we voedselverlies, overconsumptie en de consumptie van lege calorieën vermijden. We hebben hierbij aandacht voor acties die zich zowel richten op of uitgevoerd worden door de horeca, catering, retail, detailhandel en consumenten.

Werkpad 3: We maken optimaal gebruik van reststromen.

Alle stromen in de voedselketen worden als waardevolle grondstoffen beschouwd zonder dat we hoeven te spreken van reststromen, afvalstromen en bijproducten. Zowel de producent van de stromen als de gebruiker erkennen de intrinsieke waarde en zorgen voor een zo hoogwaardig mogelijk hergebruik, in lijn met de cascade van waardebehoud. Het beleid maakt de valorisatie van reststromen mogelijk en promoot dit.

Werkpad 4: We zetten in op een duurzaam verpakkingsbeleid.

Verpakkingen beschermen voedselproducten maar dragen ook bij aan het afvalprobleem. Een duurzaam verpakkingsbeleid werkt volgens de prioriteitenladder van Lansink op preventie (weglaten, kwantitatieve of kwalitatieve preventie), hergebruik van verpakkingen, selectieve inzameling en recyclage met als doel het verminderen van de milieu-impact.

Strategische doelstelling 6: Zorg dragen voor omgeving, bodem, biodiversiteit en dierenwelzijn

Relevante voedselwerf: Strategische visienota voor de korte keten in Vlaanderen (Departement Landbouw en Visserij, 2022)

Het wereldwijde voedselsysteem overschrijdt zijn limieten en vraagt een verdere verduurzaming van de voedselproductie, gedreven door agro-ecologische principes en andere (systeem)innovaties zoals precisietechnieken en digitalisering. Aanpassingen moeten haalbaar en rendabel gemaakt worden voor bedrijven, met onder meer heldere beleidsdoelstellingen en ondersteuning van onderzoek en innovatie.

We zetten meer dan ooit in op de basiselementen waar een voedselsysteem op bouwt: een gezonde bodem en waterhuishouding, een leefomgeving die biodiversiteit stimuleert, een duurzaam voorraadbeheer van natuurlijke hulpbronnen en een constructieve landschappelijke verankering van onze voedselproductie. We houden hierbij rekening met de (lokale) ecologische draagkracht en dragen dierenwelzijn hoog in het vaandel. We maken de voedselproducent sterker in zijn rol als landschapsbeheerder en als ecosysteem-dienstverlener. Daarnaast moet er een goed beheer zijn van de natuurlijke biodiversiteit van onze zeeën en oceanen, waarbij de impact van visserij op het marien ecosysteem geminimaliseerd wordt. Een verdere verduurzaming van de aquacultuursector is nodig.

Werkpad 1: We zetten een beleidspad op lange termijn uit voor stapsgewijze en haalbare ecologische verduurzaming van de voedselproductie.

Het beleidspad geeft richting aan en toont hoe ecologische verduurzaming in de gehele voedselproductie doorgevoerd zal worden. Het omvat doelstellingen, een aanpak en nieuwe of aangepaste beleidsinstrumenten en is gekoppeld aan een bijsturing van financieringsmiddelen. Stimulerende maatregelen gaan na verloop van tijd over in verplichte maatregelen om de gehele voedselproductie naar een hoger duurzaamheidsniveau te tillen.

Werkpad 2: We onderzoeken, ondersteunen en promoten biologische landbouw, agro-ecologische methoden en preciselandbouw en scheppen hier een beleidskader voor.

We zetten sterker in op biologische landbouw, agro-ecologische methoden (zoals agroforestry en koolstofboeren) en preciselandbouw. Zo breiden we het onderzoek naar de goede praktijken en hun mogelijkheden uit. Tevens ondersteunen we de effectieve toepassing in de praktijk. We zetten in op kruisbestuiving tussen de verschillende paden richting een ecologisch duurzamere landbouw. We sensibiliseren en motiveren de rest van de keten en het brede publiek.

Werkpad 3: We streven naar een geïntegreerde landschapsvisie waarin de verschillende functies een plaats krijgen, rekening houdend met de (lokale) ecologische draagkracht.

Een dergelijke geïntegreerde landschapsvisie schetst een duidelijk beeld van onze ruimte en de verschillende functies in dit Vlaamse landschap. Het toont hoe open ruimte en voedselproductie samengaan en bijdragen aan andere functies zoals ecosysteemdiensten (bv. waterberging), natuur en sociale functies (bv. recreatie of educatie).

Werkpad 4: We blijven dierenwelzijn op een haalbare manier verhogen en wenden systeemdenken en standaarden aan om een duurzame dierlijke productie te realiseren.

We blijven werken aan een beter dierenwelzijn met aandacht voor de praktische haalbaarheid voor de veehouder. Dat houdt in dat we blijvend inzetten op onderzoek, regelgeving, handhaving en sensibilisering in de primaire sector. De andere ketenschakels voorzien een correcte vergoeding zodat inspanningen vergoed en gestimuleerd worden.

Werkpad 5: We zorgen voor een duurzaam beheer van de bodem, als basis van voedselproductie.

De bodem wordt erkend als basis van ons voedselsysteem en navenant beheerd. We streven naar een gezonde bodem aangezien dit cruciaal is om onze voedselvoorziening te blijven garanderen.

Werkpad 6: We zetten sterk in op het verder reduceren van het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen en antibiotica in de voedselproductie.

Zowel ter bescherming van biodiversiteit, het milieu als voor de menselijke gezondheid moet het gebruik van pesticiden verder afgebouwd worden. Dit realiseren we door het verbeteren van de kennis rond gewasbeschermingsmethoden, het inzetten op duurzame of natuurlijke gewasbeschermingsmethoden (bv. biologische bestrijdingsmiddelen) en door het toepassen van een geïntegreerde gewasbescherming. Het gebruik van antibiotica in de voedselproductie moet waar mogelijk verder verminderd worden om voortschrijdende antimicrobiële resistentie tegen te gaan. Het AMCRA (Kenniscentrum inzake antibioticagebruik en -resistentie bij dieren) monitort in Vlaanderen de evolutie van antibioticagebruik en -resistentie en stelt op basis daarvan doelstellingen op.

Werkpad 7: We beschermen, herstellen en versterken de natuurlijke (agro)biodiversiteit en bevorderen het bestuiversbestand in Vlaanderen.

Biodiversiteit (inclusief bestuivers) is essentieel voor de voedselproductie. Deze moet op natuurlijke wijze beschermd én versterkt worden. Vertrekkende vanuit het kader van de Europese biodiversiteitsstrategie zetten we onder meer in op natuurinclusieve landbouwtechnieken die de bescherming en versterking van biodiversiteit combineren met voedselproductie.

Werkpad 8: We bouwen duurzaam waterbeheer in onze voedselketen in.

Duurzaam omspringen met water, zowel op vlak van kwaliteit als kwantiteit, moet voldoende aandacht krijgen binnen ons voedselsysteem. We zorgen ervoor dat dit verder geïntegreerd wordt in de praktijken van zowel de primaire sector als verderop in de keten. Ook het ondersteunen van herstellende landbouwmethodes die positief bijdragen aan de waterhuishouding vallen hieronder.

Strategische doelstelling 7: Een klimaatneutraal en klimaatslim voedselsysteem

We werken met alle actoren samen aan acties om de doelstellingen van het klimaatakkoord van Parijs van 2015 in de praktijk te brengen. We maken het voedselsysteem koolstofneutraal tegen 2050. We faciliteren klimaatmitigatie en -adaptatie en nemen drempels weg, zetten in op klimaatrobuuste teelten en landbouwmethoden en genetische diversiteit, stimuleren energiereductie en hernieuwbare energie en dringen samen de emissies in het voedselsysteem terug. Onderzoek op voedselsysteemniveau is essentieel.

Werkpad 1: We faciliteren klimaatmitigerende landbouw en nemen drempels weg voor klimaatinspanningen en nieuwe methodes.

Met mitigerende maatregelen die de broeikasgasemissies reduceren, willen we verdere klimaatverandering tegengaan en de luchtkwaliteit verbeteren. Verschillende acties vallen hieronder zoals het terugdringen van het gebruik van kunstmest (o.a. door het gebruik van circulaire meststoffen), implementeren van voedermaatregelen of logistieke aanpassingen. Onderzoek is nodig om de gedetecteerde klimaathefbomen te becijferen en uit te testen. Tevens nemen we drempels weg om klimaatinspanningen en goede technieken mogelijk te maken (bv. pilootprojecten, financieren, motiveren, regelgeving, inzichtelijk maken van klimaatboekhouding).

Werkpad 2: We faciliteren klimaatadaptieve landbouw en zetten in op klimaatrobuuste teelten en genetische diversiteit.

Met klimaatadaptieve landbouw willen we de landbouw aanpassen aan de klimaatverandering. We zetten in op de ontwikkeling van klimaatrobuuste teelten en rassen, bewaken de genetische diversiteit en stimuleren de juiste teelt op de juiste plaats. We kijken zowel naar plantaardige (klimaatrobuuste gewassen, teeltsystemen, machines) als dierlijke productie (diersoorten, genetica, voeders). Hierbij zijn principes zoals de lokale draagkracht, het watersysteem, de bodemsamenstelling en -kwaliteit van doorslaggevend belang.

Werkpad 3: We ondersteunen de productie van hernieuwbare energie en reduceren de energieconsumptie in de voedselketen.

We zetten in op energie-efficiëntie doorheen de hele voedselketen. Voor de productie van energie evolueren we maximaal naar hernieuwbare energie waarbij we de primaire sector ondersteunen in hun rol als hernieuwbare energieproducent (bv. zonne-energie, windmolens, biogas).

Strategische doelstelling 8: Ketenbreed voedselverliezen minimaliseren en voedselreststromen zo hoogwaardig mogelijk inzetten

Relevante voedselwerf: Actieplan Voedselverlies & Biomassareststromen Circulair 2021-2025 (Vlaamse overheid, 2021a)

We verminderen de voedselverliezen aan productie- en consumptiezijde. Deze doelstelling draagt bij aan het voeden van een groeiende wereldbevolking, het verminderen van de druk op natuurlijke hulpbronnen, het realiseren van een circulair voedselsysteem en het tegengaan van klimaatverandering. We werken aan technologische oplossingen, gedragsverandering, engagement van burgers en een gepast beleid om een vermindering van voedselverlies te bereiken (eerste prioriteit) en voedselreststromen zo hoogwaardig mogelijk in te zetten.

Werkpad 1: We stimuleren samenwerking binnen productketens.

Er komen meer samenwerkingsprojecten tussen de actoren binnen een productketen. De focus ligt op verliesstromen waar acties kunnen leiden tot resultaten met een grote impact in de productieketens groenten en fruit, zuivel, brood, aardappelen, vlees en vis.

Werkpad 2: We zetten sectorspecifieke Target-Measure-Act-programma's op.

Sectorspecifieke programma's moeten bedrijven ertoe aanzetten om voedselverlies op brede schaal in te perken. Ze ondersteunen bedrijven, op maat van de sector, om hun voedselverlies te meten, preventieacties op te zetten, kennis te delen, de lat hoger te leggen en stappen vooruit te zetten.

Werkpad 3: We dringen vanuit de keten voedselverlies terug bij de consument.

Geïntegreerde interventies vanuit de keten moeten het risico op voedselverlies zo klein mogelijk maken bij de consument en in de consumptiefase in horeca, catering en retail. Ze worden versterkt door sensibilisering en educatie van de consument.

Werkpad 4: We schalen het sociaal circulair ondernemen rond voedseloverschotten op.

Voedseloverschotten moeten waar mogelijk naar menselijke consumptie gaan via herverdeling of verwerking. Centraal in de aanpak staat de uitbouw van het bestaande distributienetwerk van voedselbanken en regionale distributieplatformen, het opstarten en uittesten van voedselhubs voor verwerking van voedseloverschotten en een versterkte samenwerking met de aanbieders en verwerkers van voedseloverschotten.

Werkpad 5: We ondersteunen de opstart en impact van voedselverliesinnovatoren.

Voedselverliesinnovatoren (bv. organisaties, ondernemingen en startups met preventie voedselverlies of valorisatie reststromen als corebusiness) spelen met hun nieuwe initiatieven een belangrijke rol in het terugdringen van voedselverliezen.

Werkpad 6: We ondersteunen lokale besturen in hun lokale regierol rond het voorkomen van voedselverlies.

Er bestaat een grote dynamiek op lokaal niveau bij burgers, middenveld, bedrijven en besturen rond voedselverlies. Dat brengt een grote diversiteit en hoeveelheid aan acties met zich mee. Lokale besturen die de regie in handen nemen, helpen de impact van deze bottom-upinitiatieven te vergroten en worden ook aangemoedigd om zelf strategieën of acties te ontwikkelen.

Werkpad 7: We stimuleren thuiskringlopen.

Thuiskringlopen krijgen meer aandacht. De consument kan thuis de biologische kringloop sluiten door voedselreststromen te voorkomen, vervoederen (bv. kippen) en te composteren.

Werkpad 8: We herevalueren beleid dat onbedoeld voedselverlies of laagwaardige valorisatie in de hand werkt en sturen dit bij.

Regelgeving wordt gescreend en waar nodig bijgestuurd zodat de oorspronkelijke doelstelling behouden kan blijven, maar negatieve neveneffecten worden geminimaliseerd. Dit kan gaan van het optimaliseren van de aanlandverplichting in de visserijsector tot het verduurzamen van het beleid inzake voedselveiligheid.

Strategische doelstelling 9: De eiwitproductie en eiwitconsumptie verduurzamen en diversifiëren

Relevante voedselwerf: Vlaamse Eiwitstrategie (Vlaamse overheid, 2021b)

Het huidige model van eiwitproductie en -consumptie staat wereldwijd onder druk. Een verduurzaming en diversificatie van de productie en consumptie van eiwitten biedt kansen voor welvaart, milieu en gezondheid. Vertegenwoordigers van de agrovooedselketen, kennisinstellingen en het beleid slaan de handen in elkaar om in te zetten op lokale, duurzame en gezonde eiwitten, van veld tot bord. Tegen 2030 willen we een duurzamere, diverse en toekomstgerichte eiwitvoorziening bereiken én de Europese zelfvoorziening in eiwitten verhogen. We hebben expliciet aandacht voor de doorvertaling van engagementen van de Vlaamse eiwitstrategie in het Vlaamse landbouwbeleid.

Werkpad 1: We zetten de verduurzaming van eiwitbronnen voor diervoeder voort.

We streven naar een verdere verduurzaming van de veevoederstromen, op basis van drie elementen: een grotere zelfvoorzieningsgraad in eiwitrijke diervoeders, diervoederstromen meer maatschappelijk verantwoord maken en eiwitten uit reststromen van dierlijke of plantaardige oorsprong maximaal valoriseren en promoten. Naast de veevoederindustrie, speelt de Vlaamse voedselproducent hierbij een belangrijke rol als producent van diverse eiwitgewassen, die kunnen bijdragen aan de circulaire economie, een gezonde bodem en aan duurzamere verdienmodellen.

Werkpad 2: We zetten de verduurzaming van de dierlijke productie voort.

We zetten in op een verdere verduurzaming van de dierlijke eiwitproductie in brede zin en de uitbreiding van duurzaamheidsmonitors naar andere sectoren en bijkomende thema's. We formuleren antwoorden op ecologische uitdagingen en zetten daarom onder meer in op een reductie van de ecologische impact van de veehouderij. Daarnaast versterken we de positieve effecten van de veehouderij op milieu en maatschappij door het stimuleren van nieuwe, duurzame verdienmodellen en/of afzetmarkten voor lokale dierlijke eiwitten of eiwitproducten. Ook werken we toe naar een grotere winstmarge voor de veehouder door meer en betere samenwerking in de keten.

Werkpad 3: We produceren meer plantaardige eiwitten.

We streven naar een vergroting van het areaal ten behoeve van lokaal geproduceerde plantaardige eiwitten voor menselijke en dierlijke consumptie, en zetten sterk in op de ontwikkeling van nieuwe ketens om afzetzekerheid te bieden. We streven naar circulaire waardeketens met volledige valorisatie van het organisch materiaal en leveren zo een bijdrage aan de verdere ontwikkeling van de bio-economie.

Werkpad 4: We ontwikkelen innovatieve eiwitbronnen.

Vlaanderen wordt een hotspot op het gebied van kennis, productie en verwerking van nieuwe eiwitbronnen (bv. insecten en algen) en van nieuwe toepassingen van bestaande eiwitbronnen (bv. via fermentatie). We streven een integrale valorisatie van de eiwitbronnen, die vaak nog andere waardevolle stoffen bevatten voor de circulaire en bio economie, na. De productie van deze nieuwe eiwitbronnen kent nog heel wat onbekenden en uitdagingen op gebied van kweek, opschaling en efficiëntie, voedselveiligheid en wetgeving. Onderzoek en beleidsafstemming speelt hierbij een cruciale rol.

Werkpad 5: We stimuleren diversiteit in verwerking om tot diversiteit in aanbod te komen.

We willen een breed aanbod aan smakelijke en nutritioneel hoogwaardige eiwitrijke producten in de winkelrekken, zodat de verschillende consumentensegmenten voldoende keuze hebben tussen dierlijke en niet-dierlijke bronnen. Bij de verwerking van de verschillende eiwitbronnen moet rekening gehouden worden met nutritionele, functionele, smaak- en textuurgerelateerde en ook voedselveiligheid- en milieugerelateerde aspecten.

Werkpad 6: We streven duurzame eiwitconsumptie na.

We vermijden overconsumptie of verspilling van eiwitten. We streven een verschuiving in de verhouding tussen dierlijke en plantaardige producten/eiwitten na in het voedingspatroon richting meer plantaardig. We promoten diversificatie in eiwitconsumptie in lijn met de diversificatie in het aanbod. We geven steevast de voorkeur aan lokale bronnen van eiwitten om een evenwichtig voedingspatroon in te vullen. We houden rekening met de specifieke eiwit- en voedingsbehoeften van bepaalde doelgroepen zoals kinderen in groei en ouderen.

5.5 PIJLER 3: VOLUIT VOOR EEN VEERKRACHTIGE VOEDSELECONOMIE

Strategische doelstelling 10: Samenwerking en vertrouwen in de keten versterken

Relevante voedselwerf: Strategische visienota voor de korte keten in Vlaanderen (Departement Landbouw en Visserij, 2022), Charter lokale voeding (VLAM, 2021)

Een veerkrachtig voedselsysteem heeft nood aan transparante en innovatieve ketens, waarbij verschillende ketenactoren de krachten bundelen. Een hechte samenwerking en kennisdeling maakt het verschil als de keten onder druk komt te staan. Via gestructureerd overleg, kennisdeling en samenwerking kunnen nieuwe initiatieven ontstaan en wordt wederzijds vertrouwen gecreëerd. We zetten in op gekende vormen van samenwerking, zoals coöperatieve samenwerking, en innoveren in de manier waarop we samenwerken. Bijzondere aandacht moet uitgaan naar het versterken van lokale ketens en naar een betere positie van de primaire producent in de keten. Baten en kosten moeten eerlijk verdeeld worden over de schakels van de keten heen, van voedselproducent tot en met consument.

Werkpad 1: We stimuleren structureel overleg, kennisdeling en (coöperatieve) samenwerking in de keten.

Structureel overleg en open kennisdeling tussen ketenspelers versterkt het vertrouwen en de samenwerking. In tijden van crisis mag overleg niet vrijblijvend zijn, en moet het een breed gedragen plan van aanpak opleveren. Door gezamenlijke investeringen, cocreatie en innovatie worden banden versterkt en veerkracht ingebouwd. Coöperatieve samenwerking binnen en over schakels heen verhoogt de veerkracht van voedselproducenten, verwerkers en ook burgers, en moet ondersteund worden.

Werkpad 2: We evalueren bestaande regelgeving en stellen nieuwe op om eerlijke ketens tot stand te brengen.

We werken aan de verdere uitbreiding en implementatie van de UTP-wetgeving (Unfair Trading Practices) om wurg- en koppelcontracten te vermijden en alle handelspartners in de voedselketen te beschermen. We voeren de mogelijkheid in om bij grote prijsstijgingen en -dalingen contracten open te breken, zodat de marges voor elke partner gegarandeerd worden. We voeren ketenanalyses uit om schending van mensenrechten/arbeidsrechten en negatieve impact op milieu in kaart te brengen en tegen te gaan.

Werkpad 3: We versterken de positie van de primaire producent in de keten.

We moeten het respect voor de primaire producent en zijn positie in de keten opwaarderen. Primaire producenten moeten minder afhankelijk kunnen zijn van eisen verderop in de keten, en niet inboeten op autonomie bij de invoer van nieuwe methodieken en technieken (zoals precisielandbouw). Er is meer afstemming nodig tussen toelevering, producent en afnemer, zodat de producent niet tussen beiden in gewrongen komt te zitten.

Werkpad 4: We promoten en ondersteunen korte en lokale ketens en verhogen de zichtbaarheid en consumptie van lokale producten.

We erkennen het belang van lokale korte ketens, die een directe link vormen tussen de lokale voedselproducent en consument, waarbij de voedselproducent zelf de prijszetter is. We promoten voeding uit lokale en korte ketens en ondersteunen hun verdere verduurzaming. We ondersteunen en faciliteren korteketensystemen, schalen bestaande initiatieven en platformen die burgers en boeren of commerciële spelers samenbrengen op en versterken het beleid eromheen. We verhogen verder de zichtbaarheid van lokale, Vlaamse producten in supermarkten en promoten de consumptie ervan, zoals het 'Lekker van bij ons'-initiatief van VLAM al beoogt.

Strategische doelstelling 11: Wendbaarheid versterken in een wereld vol verandering

We willen ons voedselsysteem weerbaar maken tegen langdurige (geopolitieke) conflicten, grensoverschrijdende plagen en ziektes en andere bedreigingen. We zoeken hoe we concrete handvatten kunnen ontwikkelen om ons voedselsysteem te ondersteunen in zijn wendbaarheid ten aanzien van veranderende maatschappelijke verwachtingen en noden. We willen onze voedselsystemen efficiënter, evenwichtiger, inclusiever en veerkrachtiger maken. Onderzoek, innovatie en investeringen ondersteunen deze transformatie, beleid en regelgeving faciliteren.

Werkpad 1: We ondersteunen de wendbaarheid van het voedselsysteem met toekomstgericht beleid en regelgeving.

Barrières op wetgevend vlak moeten geïdentificeerd en aangepakt worden. Het gevoerde beleid en de wetgeving moeten duidelijk zijn en vernieuwing en innovatie mogelijk maken en ondersteunen, bv. door het voorzien van voldoende experimenteeruimte en nieuwe instrumenten. De specificiteit van de landbouwproductie moet in acht genomen worden bij het beoordelen van de toekomstbestendigheid van investeringen.

Werkpad 2: We zorgen voor structurele financiering van onderzoek, innovatie en investeringen, specifiek gericht op een duurzaam voedselsysteem.

We zetten een meer structurele financiering op voor de onderzoeks- en innovatiewereld. Dat doen we door bestaande subsidiesystemen onder de loep te nemen en aan te passen, de financiële sector en investeerders te betrekken en te responsabiliseren en andere financieringskanalen te faciliteren en uit te bouwen zoals crowdfunding/-lending en risicokapitaal.

Werkpad 3: We stimuleren samenwerking en cocreatie tussen kennisinstellingen, bedrijven, overheid en burgers in de zogenaamde quadruple helix.

We bevorderen kennis- en datadeling en cocreatie binnen thematische netwerken van bedrijven, onderzoeksinstellingen, middenveldorganisaties, overheden en burgers (quadruple helix). Deze netwerken kunnen leiden tot nieuwe samenwerkingen/ketens, nieuwe producten, teelten of variëteiten, toepassingen en productiesystemen, en kunnen o.a. zaken opzetten als productiepilooten, incubatoren en matchmakingplatformen.

Werkpad 4: We ontwikkelen toekomstgerichte verdienmodellen.

We identificeren struikelblokken en noden in de huidige verdienmodellen, en op basis hiervan onderzoeken en ontwikkelen we economisch robuustere verdienmodellen met ecologische en sociale meerwaarde. We ondersteunen deze verdienmodellen (bv. door omschakelsubsidies) en begeleiden ondernemers in oriëntering en de overstap.

Strategische doelstelling 12: Een eerlijke prijsvorming voor de primaire producent realiseren

Een veerkrachtig voedselsysteem vereist een eerlijke vergoeding voor primaire producenten en een correcte verdeling van de kosten en risico's over alle schakels in de keten. Jarenlang weten we al dat het inkomen van primaire producenten te laag is. Talrijke publieke en private initiatieven slagen er niet in hier iets fundamenteels aan te veranderen. Ongelijkheid zit ingebakken in het huidige voedselsysteem en het beleid dat hierop is afgestemd. Een systeemverandering biedt de kans om op doordachte wijze om te gaan met de kostenverdeling en -vergoeding van de voedselproductie en de bijkomende diensten die een voedselproducent levert. We rekenen verandering correct door. We betrekken de (lokale) consument hier sterker in via samenwerking en betere informatie. Openheid, eerlijke spelregels en transparantie vormen het kader. We gaan hierover de dialoog aan op Europees niveau.

Werkpad 1: We streven naar faire spelregels op Europees niveau.

We halen op Europees niveau het belang aan van eerlijke regelgeving rond voedselprijzen en verdedigen dit. Aanpassingen in de mededingingsregels moeten mogelijk gemaakt worden en de markten gestabiliseerd, zodat hoge prijsschokken uitblijven en het inkomen van primaire producenten beschermd wordt. De EU moet sterker kunnen ingrijpen op de interne markt en de gelijkheid tussen lidstaten om ongelijke concurrentie te vermijden.

Werkpad 2: We creëren prijstransparantie in de voedselketen.

We werken aan meer en betere monitoring van prijzen, marges en risico's doorheen de keten om te onderzoeken in welke mate er voldoende toegevoegde waarde gecreëerd wordt en hoe de verdeling zit. De verschillende schakels van de keten moeten hier rond hun verantwoordelijkheid opnemen, en producent tot consument moet hier heldere informatie over krijgen.

Werkpad 3: We stimuleren een duurzame samenwerking met consumenten.

We ondersteunen en faciliteren coöperatieve, verbindende samenwerkingsvormen, zowel binnen de productie (bv. community supported agriculture) als distributie (bv. coöperatieve supermarkten) waarbij aan risicodeling wordt gedaan en de primaire producent prijszetter kan zijn.

Werkpad 4: We verkennen een fairtradesysteem voor lokaal voedsel.

Naar het voorbeeld van internationale fairtradelabels en -systemen verkennen we een gelijkaardig systeem voor lokale fairtrade (eerlijke prijsvorming, ondersteuning voor opleiding, investeringen en de lokale gemeenschap). Vertrekkend van bestaande kleinere/lokale initiatieven onderzoeken we hoe dit op grotere schaal kan werken in Vlaanderen, we zetten experimenten op en ondersteunen bestaande initiatieven. De overheid kan een voorbeeldrol opnemen door lokale fairtradeproducten op te nemen in het aankoopbeleid.

Werkpad 5: We vergoeden het leveren van maatschappelijke en ecosysteemdiensten.

Een eerlijke prijsvorming voor voedsel moet hand in hand gaan met een eerlijke prijsvorming voor ecosysteemdiensten en maatschappelijke diensten die de primaire producent levert. Naast voedsel produceren helpt de primaire producent ook doelstellingen realiseren op vlak van klimaat, natuur, landschap, water en bodem. Op maatschappelijk vlak levert de primaire producent diensten als recreatie, educatie en zorg. Vanuit de markt en het beleid moeten deze diensten ook correct vergoed worden.

Strategische doelstelling 13: Kwalitatieve instroom van primaire producenten garanderen en hen een duurzaam toekomstperspectief bieden

Primaire producenten moeten op lange termijn kunnen plannen om doordachte investeringen te doen. In de instabiele context veroorzaakt door de uitdagingen van ons huidig voedselsysteem is dit langetermijnvizier te weinig zichtbaar. De grote druk op de open ruimte in Vlaanderen is een bijkomende uitdaging. Generatiewissel, de moeilijke instroom en het welzijn van primaire producenten zijn prioritaire aandachtspunten. We werken aan een beleidskader en context die zekerheid vooropstelt en complexiteit beperkt, risico's helpt opvangen en die innovatie aanmoedigt en ruimte geeft om te experimenteren en te ondernemen. Hierbij dient ook de administratieve last te worden verlicht en gezorgd te worden dat met bijkomende wetgeving geen bijkomende werkdruk gepaard gaat.

Werkpad 1: We verhogen het welzijn van primaire producenten.

We maken de welzijnsproblematiek bij primaire producenten zichtbaar en bespreekbaar en zoeken oplossingen. We pakken stressfactoren aan, voorzien in begeleiding bij transitie, besteden aandacht aan arbeidsveiligheid en werkdruk en betrekken primaire producenten in beleidsgesprekken.

Werkpad 2: We garanderen de beschikbaarheid van voedselgrond.

We stellen de fysieke en financiële beschikbaarheid van voedselgrond veilig voor primaire producenten. Het moet eenvoudiger worden om grond te gebruiken en indien gewenst te verwerven en behouden, en hier de nodige rechtszekerheid rond te hebben. Burgerparticipatie en bepaalde vennootschapsconstructies kunnen worden aangewend om grondaankoop te faciliteren. Het huidige grondgebruik kan efficiënter door de ontwikkeling van innovatieve projecten met productie op niet-landbouwgrond en het combineren van verschillende doeleinden op dezelfde grond, waarbij de landbouwbestemming in het agrarisch gebied de hoofdbestemming blijft. Er dient een langetermijnbeleidsvoering te zijn waarin vruchtbare voedselgronden, zowel op land als op zee, worden beschermd voor voedselproductie, in lijn met andere beleidsdoelstellingen inzake natuurbeheer.

Werkpad 3: We maken het beroep van primaire producent aantrekkelijk.

We garanderen de instroom van primaire producenten door de waardering en het respect voor de job te verhogen met campagnes, het opleidingsaanbod uit te breiden en meer thema's aan te reiken, een breder doelpubliek aan te spreken, startende voedselproducenten beter te begeleiden en te ondersteunen en kruisbestuiving tussen bestaande voedselproducenten/opvolgers en nieuwkomers in de sector te faciliteren. Uiteraard speelt een eerlijke prijsvorming voor de primaire producent een grote rol om het beroep aantrekkelijker te maken (zie SD 12). Landbouw in bijberoep stimuleren kan risico's milderden doordat het inkomen gespreid is.

Strategische doelstelling 14: Tewerkstelling bevorderen doorheen de voedselketen

Voedsel is een strategisch goed, dus het is belangrijk om de tewerkstelling in deze sector te behouden en te bevorderen. De voedselketen is nu al een zeer belangrijke werkgever in Vlaanderen, maar er is een grote krapte op de arbeidsmarkt. We kunnen nog meer doen om de juiste profielen te matchen met de juiste sectoren, opleidingen af te stemmen op vragen uit de sector en werkzoekenden te koppelen aan de vraag uit landbouw, voedingsindustrie, retail en horeca. Samenwerking met sociale economie biedt nog meer potentieel. Daarnaast heeft innovatie in en de belevingsfactor rond voeding een niet te versmaden aantrekkingspotentieel. Voedingsbedrijven die werken rond maatschappelijk relevante thema's vergroten hun aantrekkingskracht bij de maatschappelijk bewuste werknemer.

Werkpad 1: We verhogen de aantrekkelijkheid van de voedselketen als werkgever, voeren errond promotie en pakken knelpunten in tewerkstelling en opleiding aan.

We werken aan de perceptie van de voedingsketen als technologisch, innovatief en actief in verduurzaming via campagnes, bedrijfsbezoeken in de hele keten en samenwerkingen met onderwijsinstellingen. We brengen de moeilijkheden en kansen voor tewerkstelling en opleidingen in de voedselketen in kaart en pakken ze aan. Mogelijke instrumenten hiervoor zijn samenwerkingen met opleidingsinstellingen en tewerkstellingsbureaus, vrijwilligers meer mogelijkheden geven om arbeid ter beschikking te stellen in de landbouwsector, arbeid in de voedselproductie fiscaal bevoornden.

Werkpad 2: We benutten het potentieel van de sociale voedsel economie ten volle.

Er zijn veel mogelijkheden voor het integreren van sociale economie in de voedselketen, en samen met sociale ondernemers moeten deze mogelijkheden maximaal benut en ontwikkeld worden. Er liggen kansen zowel in de productie, verwerking en distributie van voedsel als in sectoren die er nauw mee verbonden zijn, zoals cultuur en jeugd.

Werkpad 3: We verzilveren het potentieel van voedselinnovaties en voedselbelevingen voor nieuwe tewerkstelling.

Nieuwe vormen van voedselproductie, de ontwikkeling van nieuwe technologieën en circulaire verwerking kunnen veel opportuniteiten voor tewerkstelling bieden. Het uitbreiden van het aanbod aan voedselbelevingen in combinatie met andere activiteiten (bv. buitensport, cultuur, jeugdwerking, enz.) kan een duurzame tewerkstelling bevorderen.

Strategische doelstelling 15: Vlaanderen culinair op de kaart zetten

Relevante voedselwerf: Strategisch plan culinair Vlaanderen en Vlaanderen Culinair Centrum (Toerisme Vlaanderen, 2022)

Voeding is ook beleving en de plezierfactor mag zeker de nodige aandacht krijgen. Voeding zorgt maatschappelijk voor verbinding. Vlaanderen is befaamd op culinair vlak en dit werpt ook voor het toerisme zijn vruchten af. We willen Vlaanderen verder op de kaart zetten als gezellige, gastronomische, innovatieve en duurzame voedselregio. We dragen bij aan de internationale uitstraling van Vlaanderen.

Werkpad 1: We bouwen een Vlaams Culinair Centrum uit.

Met het Vlaams Culinair Centrum creëren we een thuishaven die culinaire kernspelers met elkaar, het beleid, de bedrijven en de innovatieve kennisinstellingen verbindt. Met dit centrum bouwen we mee aan een duurzame voedseltoekomst. Dit met als ultiem doel om onze toeristisch relevante culinaire kernspelers te ondersteunen om hun passie over te brengen en een geloofwaardige ambassadeur van de bestemming te zijn.

Werkpad 2: We identificeren, ontwikkelen en promoten culinaire belevingen rond producten.

We willen sterke culinaire belevingen rond Vlaamse producten identificeren, ontwikkelen en promoten. We brengen alle noodzakelijke spelers (ondernemers, bewoners, organisaties, overheden) samen om nieuwe ontwikkelingen vorm te geven of niet ontsloten sites toeristisch te ontwikkelen.

Werkpad 3: We promoten Vlaanderen internationaal als culinaire bestemming.

Met een buitenlands netwerk richten we promotionele inspanningen op buitenlandse 'CIP's' (Culinary Influential People). We voeden hen voortdurend met relevant nieuws over Vlaanderen als culinaire bestemming, we laten hen rechtstreeks kennismaken met onze troeven en organiseren ook activiteiten in het buitenland om onze culinaire troeven onder hun aandacht te brengen.

Daarnaast schakelen we culinaire ambassadeurs in die aan de hand van hun eigen verhaal en vanuit hun eigen passie de Vlaamse eet- en drinkcultuur vertegenwoordigen en promoten. Een eetcultuur met respect voor traditie en durf voor innovatie en verduurzaming. Deze ambassadeurs zijn de 'makers' van onze eet- en drinkcultuur; met andere woorden chef-koks, brouwers, vakmannen en/of -vrouwen, voedselproducenten, en belichamen het Vlaams (culinair) vakmanschap. Ze fungeren als onze spreekbuis en worden internationaal ingezet.

Strategische doelstelling 16: Eerlijke en duurzame handel bevorderen

Vlaanderen heeft een open economie waardoor we onze verantwoordelijkheid rond onze internationale impact moeten opnemen. De import en export van voedsel moet bekeken worden als we op consequente wijze een toekomstgericht voedselsysteem in Vlaanderen willen realiseren. We dragen bij aan de verduurzaming en het eerlijk maken van internationale aanvoerketens. We nemen de consument mee in dit verhaal via communicatie en een gericht aanbod. Gelijkaardige sociale en duurzaamheidseisen tussen handelsblokken dragen bij aan een eerlijke handel.

Werkpad 1: We verbinden hogere sociale en duurzaamheidscriteria aan internationale handel.

Vlaanderen maakt deel uit van een internationale markt waarin we onze verantwoordelijkheid moeten nemen en rekening moeten houden met concurrentie. Daarom is er nood aan duidelijke voorwaarden voor import en export, in overeenstemming met Europese normen en regelgeving, op vlak van werkomstandigheden, milieu- en klimaatimpact, productiewijze, dierenwelzijn en voedselveiligheid.

Werkpad 2: We zetten als Vlaanderen slim in op internationale handel met duurzame meerwaarde.

We analyseren welke grondstoffen en producten een meerwaarde zijn om te importeren en welke duurzaam en voldoende in Vlaanderen en België geproduceerd kunnen worden. We versterken tegelijk de export van duurzaam en eerlijk geproduceerde lokale producten. We faseren de invoer uit en uitvoer naar niet-duurzame internationale ketens of uit maatschappelijke onverantwoorde praktijken op een manier die compatibel is met de WTO-regelgeving.

Werkpad 3: We nemen verantwoordelijkheid op voor duurzame en eerlijke internationale toeleveringsketens.

We bewaken niet alleen bepaalde sociale en duurzaamheidsstandaarden voor import en export, maar we dragen ook actief bij aan duurzame en eerlijke internationale ketens door middel van ontwikkelingssamenwerking, exporteren van kennis, deelname aan publiek-private coalities en internationale politieke onderhandelingen.

Werkpad 4: We sensibiliseren en stimuleren consumenten en bedrijven richting een meer eerlijke en duurzame handel.

We onderzoeken hoe we de consument en voedingsbedrijven bewuster kunnen maken en meer verantwoordelijkheid kunnen laten opnemen op vlak van geïmporteerde voeding en de potentieel daaraan gekoppelde ecologische en sociale impact. We volgen dit op met sensibiliseringscampagnes.

5.6 PIJLER 4: VOEDSEL VERBINDT BOER TOT BURGER

Strategische doelstelling 17: Verbinden van mens, natuur en voedsel

Relevante voedselwerf: Lokaal en circulair voedselbeleid, Programma Voedsel+Land+Schap

We willen de verbinding tussen mens, natuur en voedsel, die de afgelopen decennia grotendeels verbroken is geraakt, opnieuw herstellen. De voeling van mensen met de oorsprong, waarde en impact van voedsel en het belang van de open ruimte en natuur voor voedselproductie moet verhogen. We streven naar meer kennis over die verbinding, meer maatschappelijke waardering voor voedsel(producenten), maar ook naar meer welbevinden en beleving rond voedsel. Het voedselsysteem staat niet op zichzelf: naast voedselproductie levert het ook andere maatschappelijke diensten, variërend van biodiversiteit tot educatie en zorg. De kansen van de Vlaamse multifunctionele open ruimte en het vernieuwd maatschappelijk engagement rond open ruimte en voedsel, worden nog onderbenut.

Werkpad 1: We zorgen voor verbinding via voedselambassadeurs.

We werken met een enthousiaste groep van personen die als ambassadeur (een gedeelte van) ons voedselsysteem vertegenwoordigen. Het gaat om een diverse groep met zowel profielen uit de landbouw, horeca, cultuur, sport, zorg, onderwijs, enz. Zij zijn de bruggenbouwers die de link tussen mens, natuur en voedsel blootleggen voor het brede publiek. Ze benadrukken zowel het fun-gehalte van voedsel als het belang van bewuste keuzes. Een voorbeeld is de VLAM-campagne rond 'Lekker van bij ons'-ambassadeurs.

Werkpad 2: We zetten lokale en regionale ruimtelijke vernieuwing in voor verbinding en beleving rond voedsel.

We zetten in op verbinding tussen voedselproducenten en burgers en versterken de beleving rond voedsel. Dit kan via uiteenlopende acties, steeds gebruik makend van (eventueel nieuw beschikbare) fysieke ruimte: stadslandbouw, eetbaar groen in openbare ruimtes in functie van de sociale cohesie, voedsellandschappen die open ruimte en voedselproductie met elkaar verbinden en die samenwerking tussen voedselproducenten onderling en met andere actoren versterken, sportpleinen die fysieke activiteiten en gezonde voeding aan elkaar koppelen, moestuinen aan scholen voor educatie, openstellen van productiesites enz.

Werkpad 3: We waarderen primaire productie in al haar functies voor het brede publiek.

We waarderen de primaire producent in al zijn facetten en zetten de verschillende functies in de kijker. Denk hierbij aan zowel de maatschappelijke functies (bv. educatie, zorg of cultuur) als de ecosysteemdiensten die de producent aanbiedt (bv. onderhoud landschap, zorg voor de bodem of het in stand houden van biodiversiteit).

Werkpad 4: We doen aan participatieve burgerwetenschap om de burger dichter bij voedsel te krijgen

We betrekken burgers en primaire producenten in het onderzoek naar en de uitwerking van een duurzaam voedselsysteem. Via burgerwetenschap (citizen science) laten we hen instaan voor het verzamelen van gegevens en voor het uitwerken en testen van oplossingen. Dit kan in brede zin toegepast worden: van het meten van voedselverlies tot het uittekenen van een gezond voedingspatroon.

Werkpad 5: We werken lokaal en regionaal samen rond voedselstrategieën en betrekken burgers en andere actoren.

We realiseren een wisselwerking en afstemming tussen lokale en regionale voedselstrategieën, en creëren synergie tussen Vlaams, lokaal en regionaal voedselbeleid. We stimuleren het participatief werken aan een lokaal voedselbeleid en betrekken burgers en andere actoren via bijvoorbeeld lokale en regionale voedselraden. Een structurele dialoog tussen voedselproducent, burger en andere relevante voedselactoren zorgt voor meerwaarde op lokaal niveau. Hiertoe bieden we ondersteuning aan lokale besturen, bijvoorbeeld in de vorm van tools.

Strategische doelstelling 18: De ware prijs van voedsel in rekening brengen

Het prijskaartje van ons aangekocht voedsel weerspiegelt in vele gevallen niet de ware kostprijs van ons voedsel. Er wordt onvoldoende rekening gehouden met sociale, ecologische en economische langetermijngevolgen van productie en/of consumptie. De daling van de bodemkwaliteit, het watergebruik of het verlies aan nutriënten zien we niet terug in de prijs van een product. Ook de maatschappelijke kostprijs in de gezondheidszorg van de te hoge consumptie van suiker- en vetrijke producten brengen we niet in rekening. Noch de kosten die gepaard gaan met de noodzakelijke, verdere verduurzaming van productiesystemen.

Het zetten van de echte prijs helpt om voedselproducenten zo duurzaam mogelijk te laten produceren, helpt bewuste consumenten om het juiste product te kiezen en zorgt dat overheden op de juiste manier de economie en de systeemverandering stimuleren.

Werkpad 1: We analyseren en definiëren manieren om de ware prijs van voedsel door te rekenen en dragen dit uit naar andere lidstaten in de EU.

De ware prijs is een weerspiegeling van de effectieve kosten die de hele maatschappij en omgeving betaalt voor ons voedsel als eindproduct. Het gaat zowel om monetaire kosten, arbeid, milieukosten, impact op klimaat, gezondheid en maatschappij. We willen deze onderzoeken, berekenen en in gebruik nemen in de keten. Het transparant delen van deze objectieve gegevens is een belangrijk aandachtspunt. Innovatieve milieu-economische instrumenten kunnen hier ondersteuning bij bieden. Om blijvend effect te behalen, is een draagvlak en samenwerking binnen (minstens) de EU noodzakelijk. Daarom agenderen we dit principe actief op de EU-agenda.

Werkpad 2: We maken de consument bewust van de ware prijs van voedsel.

We zetten in op communicatie naar de consument in functie van bewustwording over de ware kostprijs en waarde van voedsel. We trachten deze communicatie te integreren in bestaande informatiekanalen zoals labels, prijsinformatie, enz. Er gaat hierbij aandacht naar transparante duiding over hoe beleidsmaatregelen de voedselprijs beïnvloeden, en naar sensibilisering om de betalingsbereidheid voor duurzaam voedsel te verhogen.

Werkpad 3: We ontwikkelen een beleid dat het doorrekenen van de ware prijs ondersteunt en aanmoedigt, rekening houdend met kwetsbare groepen.

We integreren de ware kostprijs ook in het beleid rond voedsel. Het gaat bijvoorbeeld om maatregelen die een gelijk speelveld creëren, die gedragsverandering faciliteren, die heffingen opleggen. De Europese normen worden hierbij gerespecteerd en speciale aandacht gaat hierbij naar kwetsbare groepen, zodat deze (blijvend) toegang hebben tot gezonde en duurzame voeding.

Werkpad 4: We responsabiliseren de hele keten bij de uitwerking en implementatie van de ware prijs van voedsel.

We betrekken alle actoren in de voedselketen. We stimuleren hun medewerking en het transparant delen van gegevens. We streven ernaar dat de gemaakte kosten voor verduurzaming correct verdeeld worden en de lasten gelijk worden gedragen door de verschillende schakels in de keten. Ook solidariteitsmechanismen vallen hieronder. Op die manier neemt elke actor verantwoordelijkheid op in het realiseren van de ware prijs van voedsel.

Strategische doelstelling 19: Het vertrouwen van de burger in voedsel verhogen

De burger krijgt duidelijke en eerlijke informatie over de oorsprong, verwerking, gezondheid en impact van voedsel, en kan hierdoor zijn vertrouwen stellen in de keten. Consumenten willen weten wat er op hun bord ligt, waar het vandaan komt en hoe het geproduceerd wordt. Ze willen informatie over de ingrediënten en verwerking, over de veiligheid en gezondheid, maar ook over de milieuoetafdruk. We streven naar een hoger vertrouwen door in te zetten op transparantie. Een veilige, gezonde en duurzame voedselketen is van belang voor iedereen en een betrokken consument moeten we dankbaar omhelzen. Het product op een coherente wijze qua verpakking, inhoud en communicatie tot bij de consument brengen is een ketenverhaal waar we samen de schouders onder zetten om er in uit te blinken.

Werkpad 1: We garanderen voedselveiligheid en traceerbaarheid en spelen dit uit als troef.

Dat ons voedsel veilig is en getraceerd kan worden (tot op de locatie van productie van elk ingrediënt), moet een evidentie zijn voor de consument. Alle schakels in de voedselketen garanderen voedselveiligheid en traceerbaarheid en we kunnen dit ook op overkoepelend niveau aantonen en voortbouwen op goede praktijken. Het Federaal Voedselagentschap (FAVV) speelt daarin een cruciale rol. De verschillende beleidsniveaus werken samen rond het thema. We genereren objectieve data over ons voedsel en brengen dit in alle transparantie en op een correcte en begrijpbare manier tot bij de consument. Dit kan door het afbeelden van informatie op producten, door te communiceren over bepaalde aspecten, door educatie over de interpretatie van labels, enz.

Werkpad 2: We meten inzicht en vertrouwen van burgers in voedsel en verhogen dit door sensibilisering en educatie

We streven naar een hoog vertrouwen van burgers in hun voedsel. Om dit te verwezenlijken zorgen we via extra sensibilisering en educatie voor duidelijke en betrouwbare informatie over voedsel. De mate van kennis over en het vertrouwen in ons voedsel wordt in kaart gebracht.

5.7 HEFBOOMACTIES OF 'VOEDSELDEALS'

Op de Vlaamse voedseltop tonen we dat het menens is met het uitwerken van de voedselstrategie. We presenteren 11 voedsel-deals van de Vlaamse voedselstrategie. Zij hebben het potentieel om impact te hebben op meerdere strategische doelstellingen en vullen leemtes die zich voordoen. Diverse actoren in het voedselsysteem engageren zich om eraan te werken. De deals zijn afgetoetst met de voedselcoalitie. In de loop van de komende maanden verfijnen we de voedseldeals en daarna kijken we of er bijkomende deals nodig zijn. Op de webpagina's van de voedselstrategie staat meer informatie over de inhoud van de voedseldeals.

1. Vlaanderen als innovatieve landbouw- en voedselhub
2. Samen werken aan eerlijke prijsvorming en echte prijzen
3. Sociale distributieplatformen structureel uitbouwen, verankeren en transformeren naar voedselhubs
4. Naar gezonde en duurzame voedselomgevingen in de Vlaamse publieke ruimte
5. Gezonde, duurzame en betaalbare voedingspatronen aanmoedigen via diverse catering-settings
6. Toegang van kinderen en jongeren tot voldoende, gezonde en duurzame voeding garanderen
7. Onafhankelijk publiek expertisepunt voor integrale blik op voeding
8. Agro-ecologie in het Vlaamse voedselsysteem: kansen stimuleren, hindernissen wegwerken
9. Voedselstrategieën op lokaal, regionaal en provinciaal niveau
10. Valorisatie van carbon farming in de agrovoedingssector via publiek-private samenwerking
11. Werken aan de beschikbaarheid van voedselgrond

6 DE VOEDSELTOP EN BLIK VOORUIT

Op de Vlaamse voedseltop op 29 november 2022 stelt minister Jo Brouns de voedselstrategie, inclusief doelstellingen, werkpaden en voedseldeals, plechtig voor. Op de dag zelf openen ook bedrijven en organisaties in het voedselsysteem hun deuren om te laten zien wat er gebeurt op vlak van duurzaamheid en innovatie. Op 2 december 2022 vindt een stakeholderconferentie plaats waarop dieper ingegaan wordt op de strategie en de deals, en de voedselveranderaars hun resultaten voorstellen.

De voedseltop is geen eindpunt, maar een eerste mijlpaal in een traject naar een verdere verduurzaming van het voedselsysteem. De opmaak van de Vlaamse voedselstrategie was een cruciale eerste stap: een levend en dynamisch referentiedocument maken om richting te geven aan de rest van dit traject. Hoe zien we de verdere stappen?

In een volgende fase starten we met de uitvoering en realisatie. De voedseldeals die gekozen werden tijdens de opmaak van de Vlaamse voedselstrategie vormen daartoe een eerste aanzet van acties. Deze zullen eerst nog verder verfijnd worden vooraleer ze effectief van start gaan. Daarnaast is het van belang om ook in een goede borging en sturing te voorzien, zodat we de strategie verankeren en top of mind houden als referentiedocument. Hiertoe moeten een aantal zaken uitgewerkt worden:

- Stappenplan op lange termijn
- Structurele verankering
- Uitwerking werkpaden en opstarten bijkomende deals
- Monitoring en evaluatie

Dit alles zal uitgewerkt worden in overleg met de voedselcoalitie en binnen het Vlaams Netwerk Voedselbeleid. Er zal in deze nieuwe fase dus verder ingezet worden op een doorgedreven samenwerking met de voedselcoalitie en andere ad-hoc-partners. We gaan op zoek naar een manier om de voedselcoalitie actief, levendig en betrokken te houden, met een duidelijk mandaat voor de coalitie.

We werken samen verder richting de volgende mijlpaal: het Belgisch voorzitterschap van de Europese Raad in het eerste semester van 2024. Dit voorzitterschap geeft ons de kans om ons werk op Europees niveau in de kijker te zetten, maar ook om een aantal knelpunten die op Europees aangepakt moeten worden onder de aandacht te brengen. We geven ook mee vorm aan de discussie over het nieuw wetgevend kader voor duurzame voedselsystemen in het kader van de 'Van boer tot bord'-strategie, dat de Europese Commissie eind 2023 uitbrengt. Bovendien organiseert de Vlaamse overheid een 'Open food'-week waar voedselstrategieën en de nodige wisselwerking tussen beleid, onderzoek en praktijk centraal staan. Dit doen we in nauwe wisselwerking met andere overheden die ook een aantal evenementen rond voedsel zullen organiseren. We zetten hier in op complementariteit.

BRONNEN

- Agentschap Zorg en Gezondheid (2017) Strategisch plan 'De Vlaming leeft gezonder in 2025', Vlaamse gezondheidsdoelstelling Gezonder leven 2017-2025, Heroriëntering van de afgelopen Vlaamse gezondheidsdoelstellingen 'Voeding en beweging' en 'Alcohol, tabak en drugs', 10 januari 2018, versie goedgekeurd door het Vlaams Parlement, Brussel.
- Avermaete T. & Keulemans W. et al. (2017) Wat met ons voedsel, Leuven.
- Belgische Federatie van Voedselbanken (2021) Jaarverslag 2021, Brussel.
- Bergen D., Vervloet D. & Van Gijseghe D. (2014) Uitdagingen voor de Vlaamse landbouw – Een verkenning van bepaalde externe veranderingen, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Bijman D. & Witvliet M. (2022) Zaadje geplant? Beleidsevaluatie Voedselagenda 2016-2020, Regioplan.
- Bock A., Bontoux L. & Rudkin J. (2022) Concepts for a sustainable EU food system, EUR 30894 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022, ISBN 978-92-76-43727-7.
- Brouwers J., De Geest C., Devriendt S., Peeters, B. Struyf, I., Vancraeynest L., Vander Putten E., Vandevenne F., Van Hooste H. & Van Steertegem M. (2017) Systeembalans 2017: Milieu-uitdagingen voor het energie-, mobiliteits- en voedingsstelsel in Vlaanderen.
- Buckwell A. & Nadeu E. (2018) What is the Safe Operating Space for EU.
- Coene I. et al. (2021) Voedselvaardigheden om gezonder te eten, in: Nutrinews nr. 4 2021, NICE Voedingsinformatiecentrum, Brussel.
- Davies A. et al. (2012) Systemic Innovation, Social Innovation Europe.
- Declaration of Nyéléni (text), Nyéléni 2007 - Forum for Food Sovereignty.
- Departement Kanselarij en Buitenlandse Zaken (2014) Regeerakkoord van de Vlaamse Regering 2014-2019.
- Departement Landbouw en Visserij (2022) Strategische visienota voor de korte keten in Vlaanderen, Brussel.
- Departement Landbouw en Visserij (2021a) Landbouwrapport 2020 (LARA), Brussel.
- Departement Landbouw en Visserij (2021b) Visserijrapport 2020 (VIRA), Brussel.
- De Vos L. & Magnus I. (2021) Fit4Food 2030. Resultaten van het Vlaamse Policy Lab 2017-2020. Een Vlaamse onderzoeksagenda voor een gezond, duurzaam en eerlijk voedselsysteem, Departement Economie, Wetenschap en innovatie en Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Europese Commissie (2022) Supporting sustainability transitions under the European Green Deal with cohesion policy. Toolkit for national and regional decision-makers Europese Commissie (2020) Farm-to-Fork Communication.
- Europese Commissie (2020a), Directorate-General for Research and Innovation, Towards a sustainable food system : moving from food as a commodity to food as more of a common good : independent expert report, Directoraat-generaal Onderzoek en Innovatie, Group of Chief Scientific Advisors, Publications Office.
- Europese Commissie (2020b) Resilience and transformation : report of the 5th SCAR Foresight exercise expert group : natural resources and food systems : transitions towards a 'safe and just' operating space, Directoraat-generaal Onderzoek en Innovatie, Publications Office.
- Europese Commissie (2019) EU Green Deal Communication.
- Europese Commissie (2018) Final Report of the High-Level Panel of the European Decarbonisation Pathways Initiative.
- Europese Commissie, Food2030.
- FAO & WHO (2019) Sustainable healthy diets – Guiding principles, Rome.
- Fevia (2021) Wat eten we morgen? Duurzaamheidsroadmap van de Belgische voedingsindustrie, 2021-2025, Brussel.
- Fevia Vlaanderen (2022) Economische ontwikkeling van de voedingsindustrie in Vlaanderen, Economisch Jaarverslag 2021, Brussel.
- FOD Volksgezondheid (2021) Beleidsnota Volksgezondheid, voorgelegd door minister van Volksgezondheid Frank Vandenbroucke aan Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel.

- Gorasso V., Moyersoen I., Van der Heyden J. et al. (2022) Health care costs and lost productivity costs related to excess weight in Belgium. *BMC Public Health* 22, 1693.
- Hall A. & Dijkman J. (2019) Public Agricultural Research in an Era of Transformation: The Challenge of Agri-Food System Innovation. Rome and Canberra: CGIAR Independent Science and Partnership Council (ISPC) Secretariat and Commonwealth Scientific and Industrial Research Organisation (CSIRO).
- Halloran A., Wood A., Aguirre F., Persson M., Weschke M. & Nodland O. K. (2020) Cookbook for systems change – Nordic innovation strategies for sustainable food systems. Nordic Council of Ministers, Copenhagen.
- Hendriks S., de Groot Ruiz A., Herrero Acosta M., Baumers H., Galgani P., Mason-D’Croz D., Godde C., Waha K., Kanidou D., von Braun K., Benitez M., Blanke J., Caron P., Fanzo J., Greb F., Haddad L., Herforth A., Jordaan D., Masters W., Sadoff C., Soussana J., Tirado M.C., Torero M. & Watkins M. (2021) The True Cost and True Price of Food, A paper from the Scientific Group of the UN Food Systems Summit.
- Herrero M., Thornton P.K., Mason-D’Croz D. et al. (2020) Innovation can accelerate the transition towards a sustainable food system. *Nat Food* 1, 266–272.
- HLPE (2019) Agroecological and other innovative approaches for sustainable agriculture and food systems that enhance food security and nutrition. A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security, Rome.
- Hoge Gezondheidsraad (2019) Voedingsaanbevelingen voor de Belgische volwassen bevolking met een focus op voedingsmiddelen, HGR, Advies nr. 9284, Brussel.
- Hubeau M., Coteur I., Mondelaers K. & Marchand F. (2015) Systeembeschrijving van het Vlaams landbouw- en voedingssysteem. ILVO Mededeling nr 178. ILVO, Merelbeke, België.
- Hubeau M., Marchand F., Coteur I., Mondelaers K., Debruyne L., & Van Huylenbroeck G. (2017) A new agri-food systems sustainability approach to identify shared transformation pathways towards sustainability. *Ecological Economics*, (131), 52–63.
- Inchley J., Currie D., Budisavljevic S., Torsheim T., Jåstad A., Cosma A. et al. (2020) Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada. International report, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.
- ING (2017) The protein shift: will Europeans change their diet?
- Keulemans W., Avermaete T., Claes J., De Tavernier J., Geeraerd A., Govers G., Honnay O., Maertens M., Mathijs E., Matthys C., Relaes J., Segers Y., Van Malcot W. & Vanpaemel G. (2015) Voedselproductie en voedselzekerheid: de onvolmaakte waarheid.
- Leefmilieu Brussel (2022) De Good Food-strategie 2, Brussel.
- Loopstra R., Reeves A. & Stuckler D. (2015) Rising Food Insecurity in Europe, *The Lancet*, 85(9982), DOI:10.1016/S0140-6736(15)160983-7.
- Marchand et al. (2022) Systemic Innovation maturity gaps, D4.1 Project “ZeroW”, Horizon Europe.
- Mathijs E., Nevens F. & Vandebroek P. (2012) Transitie naar een duurzaam landbouw- en voedingssysteem in Vlaanderen: een systeemanalyse. MIRA - AMS Topicrapport, Vlaamse Milieumaatschappij en Departement Landbouw en Visserij, Aalst.
- Mazzucato M. (2018) Mission-Oriented Research and Innovation in the European Union.
- McMichael A.J., Powels J.W., Butler C.D. & Uauy R. (2007) Food, livestock production, energy, climate change, and health.
- NutriAction II (2013) Opvolgonderzoek ondervoeding bij ouderen, Brussel.
- OECD (2019) The Heavy Burden of Obesity: The Economics of Prevention, OECD Health Policy Studies, OECD Publishing, Parijs.
- Platteau J., Lambrechts G., Roels K. & Van Bogaert T. (reds.) (2018) Uitdagingen voor de Vlaamse land- en tuinbouw. Landbouwrapport 2018, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Platteau J., Van Gijsegem D., Van Bogaert T. & Vuylsteke A. (reds.) (2016) Voedsel om over na te denken. Landbouw- en Visserijrapport, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- POD Maatschappelijke Integratie (2022) Armoedebareometer 2021, Brussel.
- Provincie Oost-Vlaanderen (2022) Voedselplan Oogst-Vlaanderen, Dienst Landbouw & Platteland, Gent.
- Rikolto (2019) Wat eten we morgen? Food Smart Cities in de spits van een duurzaam voedselsysteem.
- SALV (2022) Vis is Vlaamse kost, Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij, Brussel.

- SALV (2020) Hapklare inzichten voor een Vlaams voedselbeleid, Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij, Brussel.
- Schebesta H. & Candel J. (2020) Game-changing potential of the EU's Farm to Fork Strategy. *Nature Food* 1. Nature Publishing Group: 586–588.
- Schot J., Verhoef P. & Baarslag V. (2022) *Science, Technology & Innovation for Sustainability: Towards transformative change*, KVAB Thinkers' Report, Brussel.
- Sciensano (2018) *Gezondheidsenquête 2018*, Brussel.
- Slater S., Baker P. & Lawrence M. (2022) An analysis of the transformative potential of major food system report recommendations. *Global Food Security*, 32, p.100610.
- Smets V. & Vandevijvere S. (2021) *Naar gezonde voedselomgevingen rond scholen in Vlaanderen*, Sciensano, 2021.
- Statbel (2020) *SILC-indicatoren 2004-2018*, Brussel
- Statbel (2022) *SILC-indicatoren 2019-2021*, Brussel
- *Stratégie Manger Demain, vers un système alimentaire durable en Wallonie* (2018)
- Suurs R. & Roelofs E. (2014) *Systemic Innovation: Concepts and Tools for Strengthening National and European Eco-policies*, TNO Report R10903.
- Swinburn B., Kraak V. & Allender S. (2019) *The Global Syndemic of Obesity, Undernutrition, and Climate Change: The Lancet Commission Report*. The Lancet Commissions.
- Tafforeau J. (red.) (2016) *Voedselconsumptiepeiling 2014-2015*. WIV-ISP, Sciensano, Brussel.
- The Scientific Group for The UN Food System Summit (2021) *Science and Innovations for Food Systems Transformation and Summit Actions*, P25.
- Toerisme Vlaanderen (2022) *Strategisch plan culinair Vlaanderen*, Brussel.
- UK National Food Strategy (2021).
- Vandewoude MFJ, van Wijngaarden JP, De Maesschalck L, Luiking YC & Van Gossum A. (2019) The prevalence and health burden of malnutrition in Belgian older people in the community or residing in nursing homes: results of the NutriAction II study. *Aging Clin Exp Res*. 2019 Feb;31(2):175-183.
- Vanoutrive T. & Cant J. (2020) *Naar gezonde en duurzame voedselomgevingen*. Studie in opdracht van de Vlaamse overheid, Departement Omgeving. Brussel.
- Van Bogaert T. & Platteau J. (2022) *De Vlaamse agrohandel in 2021*, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Van Bogaert T. & Platteau J. (reds.) (2018) *Uitdagingen voor de Vlaamse visserij*, Visserijrapport 2018, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Van der Weijden W.J., Lammerts van Bueren E.T., Seidell J.C., Staman J., Ferwerda W.H., Huber M., Datema A., Jetten T.H., Kranstauber H., Lauwers L., Blom P, Garssen J. & Wijffels H.H.F. (2021) *Gezondheid in drievoud. Naar een gezond voedselsysteem voor planeet, consument en boer*, Wetenschappelijke Raad voor Integrale Duurzame Landbouw en Voeding.
- Van Gaubergen J., Paredis E. & Block T. (2021). *Disrupties en transitie een literatuurverkenning*. Leuven: Steunpunt Bestuurlijke Vernieuwing (p16).
- Verlinden S. et al. (2021) *Wendbare overheid: instrumenten voor het (her)ontwerpen van publieke dienstverlening en beleid in samenspraak met burgers, publieke en private actoren*. Leuven: Steunpunt Bestuurlijke Vernieuwing.
- Vlaams Instituut Gezond Leven vzw (2022a) *Mensen in maatschappelijk kwetsbare situaties*, Brussel.
- Vlaams Instituut Gezond Leven vzw (2022b) *Wat is voedselonzekerheid?*, Brussel.
- Vlaams Instituut Gezond Leven vzw (2022c) *De context/aspecten van de voedselomgeving die ons eetgedrag bepalen*, Brussel.
- Vlaams Instituut Gezond Leven (2021) *Eten volgens de voedingsdriehoek: goed voor jezelf en de planeet, i.s.m. Departement Omgeving en Agentschap Zorg en Gezondheid*, Brussel.
- Vlaams Ketenplatform Voedselverlies (2019) *Voedselreststromen en voedselverliezen: preventie en valorisatie, monitor Vlaanderen 2017*, Brussel.
- Vlaamse overheid (2021a) *Actieplan voedselverlies en biomassa(rest)stromen circulair 2021-2025*, OVAM en Departement Landbouw en Visserij, Mechelen.

- Vlaamse overheid (2021b) Vlaamse eiwitstrategie 2021-2030. Lokale, duurzame en gezonde eiwitten van productie tot consumptie. Samen kansen creëren voor welvaart, milieu en gezondheid, Brussel.
- Vlaamse overheid (2016) Visie 2050, Brussel.
- Vlaanderen Circulair (2022) Werkagenda Voedselketen, Mechelen.
- VLAM (2021) Charter lokale voeding, Brussel.
- VLAM (2020) Meer interesse in lokale producten bij aankoop van verse voeding, Brussel.
- VLM (2015) Lokale voedselstrategieën. Advies van het Interbestuurlijk Plattelandsoverleg (IPO) aan de Vlaamse Regering en de Vlaamse provincie- en gemeentebesturen, Vlaamse Landmaatschappij, Brussel.
- VMM (2022) Landbouw, Wat is de uitstoot van de landbouw naar water en lucht in Vlaanderen?, Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst.
- VMM (2018) Milieuverkenning 2018. Oplossingen voor een duurzame toekomst. Milieurapport Vlaanderen, Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst.
- Von Braun J., Afsana K., Fresco L. O. & Hassan M. (2021) Science and Innovations for Food Systems Transformation and Summit Actions: Papers by the Scientific Group and its partners in support of the UN Food Systems Summit.
- VVSG (2022a) De lokale honger stillen. Kookboek voor circulair voedselbeleid, Brussel.
- VVSG (2022b) Engagementsverklaring lokaal voedselbeleid, Brussel.
- WHO (2021) Food systems delivering better health: executive summary, World Health Organization, Genève
- Willett W., Rockström J., Loken B., Springmann M., Lang T., Vermeulen S. & Jonell M. (2019) Food in the Anthropocene: the EAT–Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems. *The Lancet*, 393(10170), 447-492.
- Witboek open en wendbare overheid, Vlaanderen.be.
- World Economic Forum (2020) The Global Risks Report 2020.

BEGRIPPEN

- Agro-ecologie: het benutten van relaties tussen mens, landbouw en natuur voor het ontwerp en beheer van duurzame voedselsystemen. Het is een systeembenadering met een brede waaier aan landbouwprincipes en -praktijken (zie living lab agro-ecologie en biologische landbouw, gefaciliteerd door ILVO). Het advies van het High Level Panel of Experts van het VN-voedselcomité vormt de leidraad (HLPE, 2019). Een gemeenschappelijk basiskenmerk is dat men natuurlijke processen en diensten optimaal tracht te benutten of na te bootsen om op die manier externe inputs zoals kunstmest, geïmporteerd veevoeder, irrigatiewater, gewasbeschermingsmiddelen en diergeneesmiddelen tot een minimum te beperken. Het versterken en onderhouden van die natuurlijke processen en diensten (ecosysteemdiensten), o.a. door bodemzorg, het stimuleren van biodiversiteit en het lokaal sluiten van nutriëntenkringlopen, aangepast aan de lokale context en draagkracht, staat dan ook centraal in de bedrijfsvoering. Ook socio-economische principes zoals autonomie en weerbaarheid in het businessplan en een hechtere band tussen voedselproducent en consument worden toegepast. Belangrijk daarbij is dat de verschillende ecologische en socio-economische aspecten samen bekeken worden, waardoor er minder risico is op probleemverschuiving van het ene thema of omgevingscompartiment naar het andere.
- API of application programming interface: een verzameling definities op basis waarvan een computerprogramma kan communiceren met een ander programma of onderdeel. Vaak vormen API's de scheiding tussen verschillende lagen van abstractie, zodat applicaties op een hoog niveau van abstractie kunnen werken en het minder abstracte werk uitbesteden aan andere programma's.
- Biograndstoffen: Biograndstoffen kennen hun oorsprong uit organische stromen (planten, dieren, algen, insecten, enz.) en uit het afvangen en gebruik van gassen (CO₂, bemesting, enz.). Het begrip biograndstoffen 'werkt' beter dan het begrip biomassa om de positieve waarde van dergelijke stromen als grondstof voor een circulaire of biogebaseerde economie te duiden.
- Cascade van waardebehoud: Wanneer de eetbare fractie van voedselgrondstoffen of -producten (voedsel) of de niet-eetbare fractie (nevenstromen) uit de voedingsketen gericht op menselijke voeding verdwijnt, spreken we van voedselreststromen. Deze voedselreststromen kunnen meestal nog op een of andere manier gevaloriseerd worden. De cascade van waardebehoud van voedsel stelt preventie van voedselverlies en menselijke consumptie voorop. Als dat niet mogelijk is, wordt het best gekozen voor een toepassing als diervoeding. Als dat niet kan, wordt het gebruikt als materiaal in industriële en landbouwtoepassingen. Tot slot kan er nog energie mee worden opgewekt. Verbranden of storten is het minst wenselijk. Gelijkaardige algemenere modellen zijn de Ladder van Moerman en de bekende prioriteitenladder van Lansink waarbij de eerste trede preventie is. Daarna volgen hergebruik, recycleren, nuttige toepassingen en verwijdering, met storten als laatste optie.
- Ecosysteemdiensten: goederen en diensten die ecosystemen aan de samenleving leveren, zoals natuurlijke bescherming tegen overstroming, bestuiving door wilde insecten, natuurlijke waterzuivering, klimaatregulering, natuurgebonden recreatie, enz.
- Eerlijke prijsvorming: de kosten, baten en risico's gekoppeld aan de overgang naar een duurzame voedselproductie worden eerlijk verdeeld over de keten, waardoor de voedselproducent een eerlijke verloning krijgt voor zijn inzet.
- Gezonde en duurzame voedingspatronen: Duurzame en gezonde voedingspatronen zijn voedingspatronen die alle aspecten van individuele gezondheid en welzijn ondersteunen; een lage milieudruk en -impact met zich meebrengen; toegankelijk, betaalbaar, veilig en billijk zijn; en cultureel aanvaardbaar zijn (FAO & WHO, 2019)
- Health in All Policies: Heel wat factoren buiten de gezondheidssector hebben een invloed op onze gezondheid. Health in All Policies is een aanpak die onder meer door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) gepromoot wordt om het gezondheidsbeleid concreet te maken over beleidsdomeinen en -niveaus heen. De Vlaamse Regering wil vanuit een geïntegreerd beleid o.a. het thema gezonde voeding in diverse levensdomeinen door een mix van preventiestrategieën aanpakken en zo bijdragen tot een gezonder leven (Gezondheidsdoelstelling 'De Vlaming leeft gezonder in 2025 (2021)).
- Klimaatneutraal: het principe dat een proces netto niet bijdraagt aan klimaatverandering, door maatregelen die de uitstoot van broeikasgassen verminderen en de resterende uitstoot compenseren.
- Klimaatlim: een manier van aanpak waarin zowel klimaatmitigatie (bv. uitstoot van broeikasgassen beperken) als klimaatadaptatie aan bod komen, gekoppeld aan het duurzaam verzekeren van inkomen.

- Lokale voeding: Lokaal voedsel komt uit de regio, van dichtbij. Hoe groot die regio is, is onderwerp van discussie. Sommigen gaan uit van een straal van 50 kilometer (in de VS 100 mijl), anderen beschouwen heel Vlaanderen/België als de regio, mogelijk ook inclusief buurlanden. Er is daarbij nog een verschil tussen verse en verwerkte voeding. Voordelen van lokaal voedsel zijn dat producten niet onnodig worden verslept, wat voedselkilometers uitspaart, dat het vaak om seizoensproducten gaat, dat de consumptie ervan de plaatselijke economie ten goede komt en dat er meer kans is op verbinding tussen producent en consument.
- One Health: Het concept One Health – één enkele gezondheid – drukt uit dat de gezondheid van de mens onlosmakelijk verweven is met de gezondheid van dieren, leefomgevingen en ecosystemen. De manier waarop ons voedsel wordt geproduceerd kan gezondheidsrisico's meebrengen zoals zoönosen, antimicrobiële resistentie, enzovoort.
- Voedselcultuur: de manier waarop voedsel vervaardigd zit in onze tradities, gemeenschap, erfgoed, en ons verbindt met elkaar en met het voedselsysteem. Voedsel wordt beleefd, brengt samen en schenkt plezier en genot.
- Voedselgeletterdheid: mensen hebben de kennis, de motivatie en de vaardigheden om de juiste informatie rond de oorsprong, verwerking, gezondheid, impact van voedsel te vinden en deze informatie te begrijpen, te evalueren en toe te passen.
- Voedselomgeving: Hieronder vallen zowel fysieke aspecten (beschikbaarheid, toegankelijkheid en bereikbaarheid) van voeding in de omgeving waar het dagelijks leven van mensen zich afspeelt, als sociaal-culturele (de sociale verbanden waarin iemand leeft en de sociale en culturele invloeden op dat individu), economische (prijs, marketing) als politieke aspecten (de regels, afspraken, wetten, enz. die gelden in een bepaalde gemeenschap) (Vlaams Instituut Gezond Leven, 2022c).
- Voedselongelijkheid of -armoede: het gegeven dat mensen afhankelijk van hun maatschappelijke positie ongelijke toegang hebben tot voldoende en gezonde voeding.
- Voedselproducent/Primaire producent: primaire producenten van voedsel, waaronder zowel landbouwers, vissers, aquacultuurproducenten als 'nieuwe primaire producenten' kunnen vallen, bv. insectentelers, verticale landbouwbedrijven, enz. Verwerkende bedrijven (voedingsindustrie) vallen hier niet onder de term voedselproducent.
- Voedselsoevereiniteit: het recht van mensen op gezond en cultureel passend voedsel, geproduceerd op ecologisch verantwoorde en duurzame wijze in een voedsel- en landbouwsysteem dat door hen zelf wordt vormgegeven. Het plaatst de ambities en behoeften van hen die voedsel produceren, distribueren en consumeren centraal in voedselstructuren en het beleid, in plaats van steeds te buigen voor de eisen van de markt en grote corporaties. Het behartigt de belangen van de volgende generatie. Voedselsoevereiniteit biedt een strategie voor verzet tegen en ontmanteling van het huidige op winst gerichte voedselregime en het biedt richtlijnen voor lokale producenten en consumenten bij het inrichten van hun voedselsystemen, landbouw, visserij en veeteelt. Voedselsoevereiniteit geeft voorrang aan de lokale en nationale markten en economieën. Het geeft macht terug aan de boer(in) en bevordert gezinslandbouw, traditionele visvangst en veeteelt door herders. Productie, distributie en consumptie wordt hierdoor zowel op ecologisch, sociaal als economisch vlak verduurzaamd (Declaration of the International Forum for Agroecology, Nyéléni, 2015)
- Ware prijs: Het bepalen van de echte kostprijs van voedsel geeft een integraal beeld van de economische, gezondheids- en duurzaamheidskosten van productie en consumptie van voedselproducten (zie lopend onderzoeksproject publiek-private samenwerking 'Echte en eerlijke prijs voor duurzame producten', Wageningen Economic Research).